

T.C.

**BURSA ULUDAĞ ÜNİVERSİTESİ
SOSYAL BİLİMLER ENSTİTÜSÜ
SANAT TARİHİ ANABİLİM DALI
TÜRK VE İSLAM SANATI BİLİM DALI**

**KAHRAMANMARAŞ İLİ'NDEKİ DULKADİROĞLU BEYLİĞİ
YAPILARI**

YÜKSEK LİSANS TEZİ

Sefa AÇOĞLU

BURSA - 2019

T.C.

**BURSA ULUDAĞ ÜNİVERSİTESİ
SOSYAL BİLİMLER ENSTİTÜSÜ
SANAT TARİHİ ANABİLİM DALI
TÜRK VE İSLAM SANATI BİLİM DALI**

**KAHRAMANMARAŞ İLİ'NDEKİ DULKADİROĞLU BEYLİĞİ
YAPILARI**

YÜKSEK LİSANS TEZİ

Sefa AÇOĞLU

Danışman:

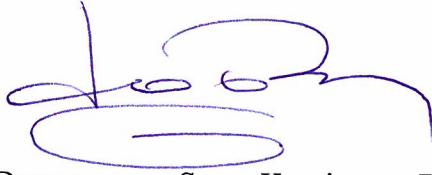
Dr. Öğretim Üyesi Doğan YAVAŞ

BURSA - 2019

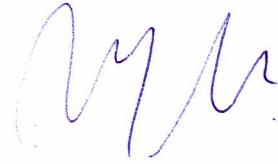
T.C.
ULUDAĞ ÜNİVERSİTESİ
SOSYAL BİLİMLER ENSTİTÜSÜ MÜDÜRLÜĞÜNE

Sanat Tarihi Anabilim Dalı, Türk ve İslam Sanatı Bilim Dalı'nda 701649002 numaralı Sefa Açoğlu'nun hazırladığı "Kahramanmaraş İlindeki Dulkadiroğlu Beyliği Yapıları" konulu Yüksek Lisans Tezi ile ilgili tez savunma sınavı 12.07.2019 günü 15:30-17:00 saatleri arasında yapılmış, sorulan sorulara alınan cevaplar sonunda adayın tezinin başarılı olduğuna oybirliği ile karar verilmiştir.

Üye
(Tez Danışmanı ve Sınav Komisyonu Başkanı)
Dr. Öğr. Üyesi Doğan YAVAŞ
Bursa Uludağ Üniversitesi

Üye
Dr. Öğr. Üyesi Ayşın ÖZÜGÜL
Bursa Uludağ Üniversitesi

Üye
Dr. Öğr. Üyesi Tülin ÇORUHLU
Sakarya Üniversitesi

12/07/2019

SOSYAL BİLİMLER ENSTİTÜSÜ
YÜKSEK LİSANS/DOKTORA İNTİHAL YAZILIM RAPORU

BURSA ULUDAĞ ÜNİVERSİTESİ
SOSYAL BİLİMLER ENSTİTÜSÜ
SANAT TARİHİ ANABİLİM DALI BAŞKANLIĞI'NA

Tarih: 04/07/2019

Tez Başlığı / Konusu: Kahramanmaraş ilindeki Oskadiroğlu Beyliği Yapıları

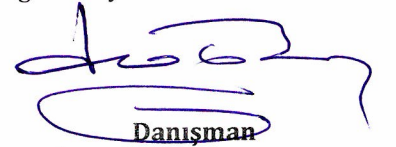
Yukarıda başlığı gösterilen tez çalışmamın a) Kapak sayfası, b) Giriş, c) Ana bölümler ve d) Sonuç kısımlarında oluşan toplam 209 sayfalık kısmına ilişkin, 04/07/2019 tarihinde şahsım tarafından Turnitin adlı intih: tespit programından (Turnitin)* aşağıda belirtilen filtrelemeler uygulanarak alınmış olan özgünlük raporuna göre tezimin benzerlik oranı %18'dir.

Uygulanan filtrelemeler:

- 1- Kaynakça hariç
- 2- Alınlar hariç/dahil
- 3- 5 kelimeden daha az örtüşme içeren metin kısımları hariç

Bursa Uludağ Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Tez Çalışması Özgünlük Raporu Alınması ve Kullanılma Uygulama Esasları'nı inceledim ve bu Uygulama Esasları'nda belirtilen azami benzerlik oranlarına göre te çalışmamın herhangi bir intihal içermediğini; aksinin tespit edileceği muhtemel durumda doğabilecek her türlü hukuki sorumluluğu kabul ettiğimi ve yukarıda vermiş olduğum bilgilerin doğru olduğunu beyan ederim.

Gereğini saygılarımla arz ederim.

Danışman

Dr. Öğretim Üyesi Doğan Yavaş

Adı Soyadı: Sefa Açoğlu
Öğrenci No: 701649002
Anabilim Dalı: Sanat Tarihi
Programı: Yüksek Lisans
Statüsü: Öğrenci

YEMİN METNİ

Yüksek Lisans Tezi olarak sunduğum "Kahramanmaraş İli'ndeki Dulkadiroğlu Beyliği Yapıları" başlıklı çalışmanın bilimsel araştırma, yazma ve etik kurallarına uygun olarak tarafımdan yazıldığına ve tezde yapılan bütün alıntıların kaynaklarının usulüne uygun olarak gösterildiğine, tezimde intihal ürünü cümle ve paragraflar bulunmadığına şerefim üzerine yemin ederim.

Tarih ve İmza

04.07.2019

Adı Soyadı : Sefa Açoğlu

Öğrenci No : 701649002

Anabilim Dalı : Sanat Tarihi

Programı : Yüksek Lisans

Statüsü : Öğrenci

ÖZET

Yazar Adı ve Soyadı : Sefa Açoğlu
Üniversite : Bursa Uludağ Üniversitesi
Enstitü : Sosyal Bilimler
Anabilim Dalı : Sanat Tarihi
Bilim Dalı : Türk ve İslam Sanatı
Tezin Niteliği : Yüksek Lisans Tezi
Sayfa Sayısı : xiii+ 197
Mezuniyet Tarihi : 2019
Tez Danışmanı : Dr. Öğretim Üyesi Doğan YAVAŞ

KAHRAMANMARAŞ İLİ'NDEKİ DULKADİROĞLU BEYLİĞİ YAPILARI

Kahramanmaraş, tarihinde birçok medeniyete ev sahipliği yapmış ve sürekli el değiştiren bir şehir olması sebebiyle bünyesinde farklı kültürlerle ait izler bulunmaktadır.

Malazgirt Zaferi'nden sonra Anadolu'ya hakim olmaya başlayan Türklerin burada tutunmaları ve yerleşmeleri için üç çeyrek asır geçmiş ve 12. yüzyılın ikinci çeyreğinden itibaren yapı faaliyetlerine başlamışlardır. 13. yüzyılın başlarından itibaren Anadolu Selçuklu Devleti'nin, Türk birliğini sağlaması ile birlikte mimari bir hareketlilik yaşanmıştır. 14. yüzyıl başında Anadolu Selçuklu Devleti'nin dağılması sonucunda ortaya çıkan Türkmen Beylikleri küçük ölçekli fakat sağlam mimari denemelerde bulunmuşlardır.

Anadolu Selçuklu Devleti sonrasında kurulan beyliklerden biri de Dulkadiroğlu Beyliği'dir. Kahramanmaraş'ı kendine merkez seçen Dulkadiroğlu Beyliği 1337-1522 yılları arasında Memluklar ve Osmanlılar arasında bir denge siyaseti uygulamaları nedeniyle varlıklarını uzun süre koruyabilmişlerdir. Bu süre zarfında, sınırları çerçevesinde çeşitli yapı faaliyetlerinde bulunmuşlardır. Osmanlılar'a katılmalarının ardından da beyliğe mensup kişilerce yapı faaliyetleri devam etmiştir. Kahramanmaraş'ta, genellikle bir külliye anlayışı içerisinde uygulamış oldukları yapı faaliyetleri neticesinde cami, mescit, medrese, zaviye, han, hamam, köprü vb. birçok

eser meydana getirerek vakıflar tahsis etmişlerdir. Farklı şehirlerde yer alan yapıları şehirlerin konumları itibari ile de farklı özellikler göstermektedir ve bir üslup birliği görülmemektedir. Kahramanmaraş merkezinde yer alan bu yapılardan bir kısmı günümüze gelememiş, bir kısmı çeşitli onarım ve ilavelerle orijinal özelliklerini kaybetmeye başlamışlardır.

Anahtar Sözcükler:

Kahramanmaraş, Dulkadiroğlu, Beylik, Mimari

ABSTRACT

Name and Surname : Sefa Açoğlu
University : Bursa Uludağ University
Institution : Social Science Institute
Field : Art History
Branch : Turkish and İslamic Art
Degree Awarded : Master
Page Number : xiii+197
Degree Date : 2019
Supervisor : Assoc. Prof., Phd Doğan YAVAŞ

DULKADIROĞLU PRINCIPALITY STRUCTURES IN KAHRAMANMARAŞ PROVINCE

Kahramanmaraş, has been home to many civilizations in the history, and since it is a city that is constantly changing hands, there are traces of different cultures within its structure.

After the victory of Malazgirt, the Turks began to dominate Anatolia and settled here for three quarters of a century and settled in the second quarter of the 12th century began construction activities. Since the beginning of the 13th century, the Anatolian Seljuk State, with the Turkish unity, has experienced an architectural mobility. The Turkmen Principalities, which emerged as a result of the disintegration of the Anatolian Seljuk State at the beginning of the 14th century, made small scale but robust architectural experiments.

One of the principalities established after the Anatolian Seljuk State was the Dulkadiroğlu Principality. The Dulkadiroglu Principality, which chose Kahramanmaraş as its center, was able to maintain their existence for a long time due to the practice of a balance policy between the Mamluks and the Ottomans between 1337-1522. During this period, they carried out various construction activities within the framework of their borders. After joining the Ottomans, construction activities continued by the members

of the principality. In Kahramanmaraş, mosques, masjids, madrasas, zaviye, inns, baths, bridges, etc. are generally used as a result of the construction activities they have implemented in a sense of a complex. They have created many works and allocated foundations. The structures located in different cities show different characteristics in terms of the locations of the cities and there is no unity of style. Some of these buildings in the center of Kahramanmaraş have not survived and some of them have lost their original features with various repairs and additions.

Key Words

Kahramanmaraş, Dulkadiroğlu, Principality, Architecture

ÖNSÖZ

Çalışmanın başında tez konusu belirlememe yardımcı olan ve tez teslimine kadar desteklerini esirgemeyen, engin bilgilerinden yararlandığım değerli danışman hocam Dr. Öğretim Üyesi Doğan Yavaş'a sonsuz teşekkürlerimi ve saygılarımı sunuyorum. Ardından desteklerinden dolayı Dr. Öğretim Üyesi Ayşın Özgül'e ve arkadaşlarıma da teşekkürü bir borç bilirim.

Sefa Açoğlu

Bursa-2019

İÇİNDEKİLER

TEZ ONAY SAYFASI.....	ii
YÜKSEK LİSANS TEZ ÇALIŞMASI ÖZGÜNLÜK RAPORU.....	iii
YEMİN METNİ.....	iv
ÖZET.....	v
ABSTRACT.....	vii
ÖNSÖZ.....	ix
İÇİNDEKİLER.....	x
KISALTMALAR.....	xiii
GİRİŞ.....	1

BİRİNCİ BÖLÜM

KAHRAMANMARAŞ'IN TARİHİ COĞRAFYASI

1.1. Kahramanmaraş'ın Coğrafyası.....	4
1.2. Kahramanmaraş'ın Tarihçesi.....	4
1.2.1. Selçuklular Dönemi'nde Maraş.....	5
1.2.2. Memluklular Dönemi'nde Maraş.....	7
1.2.3. Dulkadiroğlu Beyliği ve Maraş.....	7
1.2.4. Osmanlı Dönemi'nde Maraş.....	14

İKİNCİ BÖLÜM

ANADOLU SELÇUKLU VE BEYLİKLER DÖNEMİ MİMARİSİ

2.1. Anadolu Selçuklu Mimarisi.....	16
2.2. Beylikler Dönemi Mimarisi.....	21

ÜÇÜNCÜ BÖLÜM

KAHRAMANMARAŞ'TAKİ DULKADİROĞLU BEYLİĞİ YAPILARI VE VAKFİYELERİ

3.1. Kahramanmaraş'taki Dulkadiroğlu Beyliği Dönemi Yapıları.....	26
3.1.1. Kahramanmaraş Ulu Camii.....	26
3.1.2. Hatuniye (Şems Hatun) Külliyesi.....	34
3.1.2.1. Hatuniye (Şems Hatun) Camii.....	35
3.1.2.2. Hatuniye (Şems Hatun) Medresesi.....	38
3.1.2.3. Hatuniye (Şems Hatun) Türbesi.....	38
3.1.2.4. Hatuniye (Pazar-Marmara) Hamamı.....	39
3.1.3. Bektutiye (Çınarlı) Camii.....	40
3.1.4. Boğazkesen (Ekmekci-Ali Ağa) Camii.....	43
3.1.5. Haznedarlı (Ali Ağa) Camii.....	47
3.1.6. Şazi (Şâdi) Bey Camii.....	50
3.1.7. Taş (Rad) Medrese.....	52
3.1.8. Taş Medrese Türbesi.....	55
3.1.9. Yum Baba (Dede) Türbesi.....	56
3.1.10. Çukur Hamamı.....	57
3.1.11. Katip (Büyük Bağdat-Müftü) Hanı.....	60
3.1.12. Eski (Maraş-Yukarı) Bedesten.....	64
3.1.13. Belediye Çarşısı.....	64
3.1.14. Uyuz Pınarı.....	65
3.1.15. Ceyhan Köprüsü.....	66
3.2. Kahramanmaraş'ta Osmanlı Dönemi'nde Dulkadiroğlu Beyliği Hanedanı Tarafından İnşa Ettirilen Yapılar.....	66
3.2.1. İklime Hatun (Üdürgücü) Mescidi.....	66
3.2.2. İklime Hatun (Üdürgücü) Türbesi.....	69
3.2.3. Duraklı (Ali Bey) Camii.....	70
3.2.4. Duraklı (Ali Bey) Medresesi.....	74
3.2.5. Bey (Seyyid Mustafa Bey) Camii.....	75
3.2.6. Bey Çeşmesi.....	79

3.3. Vakfiyeler.....	79
3.3.1. Ulu Cami.....	80
3.3.2. Hatuniye (Şems Hatun) Külliyesi.....	83
3.3.3. Bektutiye (Çınarlı) Camii.....	84
3.3.4. Boğazkesen (Ekmekçi-Ali Ağa) Camii.....	84
3.3.5. Haznedarlı (Ali Ağa) Camii.....	85
3.3.6. Şazi (Şâdi) Bey Camii.....	85
3.3.7. Taş (Rad) Medrese.....	86
3.3.8. Katip (Büyük Bağdat-Müftü) Hanı.....	86
3.3.9. Eski (Maraş-Yukarı) Bedesten).....	87
3.3.10. İklime (Üdürgücü) Mescidi.....	87
3.3.11. Duraklı (Ali Bey) Camii.....	87

DÖRDÜNCÜ BÖLÜM

KARŞILAŞTIRMA VE DEĞERLENDİRME

SONUÇ.....	100
KAYNAKÇA.....	101
ŞEKİL LİSTESİ.....	106
ŞEKİLLER.....	113

KISALTMALAR

Adı geçen eser	a.g.e.
Adı geçen makale	a.g.m.
Adı geçen tez	a.g.t.
Bakınız	Bkz.
Cilt	C.
Hicri	H.
Çeviren	ev.
Kilometre	km.
Miladi	M.
Metre	m.
Milattan nce	M..
Sayfa	s.
Sayfa aralığı	ss.
Şekil	ek.
ve diğerleri	vd.

GİRİŞ

11. yüzyıldan itibaren Anadolu'ya gelmeye başlayan Türk boyları, 1071'de Büyük Selçuklu Sultanı Alparslan'ın, Bizans İmparatoru Romanos Diogenes'e karşı kazandığı Malazgirt zaferinden sonra kısa zamanda Anadolu'ya hakim oldular. 1075'de İznik'i alan Süleyman Şah burayı kendine merkez yaptı. 1081'de başkent olan İznik, I. Kılıçarslan devrinde, 1096'da Haçlılar tarafından geri alınınca merkez Konya'ya taşındı. Bu buhranlı devirden sonra, Sultan Mesut Selçuklu Devletinin başına geçerek, 40 yıllık saltanatında Anadolu birliğini kurdu. Ondan sonra gelen II. Kılıçaslan ise yeni bir devir açarak ülke sınırlarını Sakarya'dan Fırat'a kadar genişletti. 1176'da büyük bir ordu ile Konya'ya gelen Bizans İmparatoru Manuel Komnenos'u bozguna uğratarak, Bizans'tan gelen son hamleyi de kırmış oldu. Böylelikle Anadolu Selçukluları'nın, 12. yüzyıl ortalarına kadar çeşitli mücadele ve karışıklık içinde geçen ilk devrinde belirli bir sanat faaliyeti olmadı¹.

1092-1178 yılları arasında Malatya, Kayseri ve Sivas'a yerleşen Danişmendliler, 1098-1234'de Diyarbakır, Mardin, Harput Hasan Keyfe yerleşen Artuklular, 1092-1202'de Erzurum'a yerleşen Saltuklular ve 1118-1252'de Kemah, Erzincan, Divrik ve Şebinkarahisar'a yerleşen Mengücekliler gibi Türkmen devletleri, Anadolu'da Selçuklulardan önce ilk mimari eserleri meydana getirme fırsatını bulmuşlardır².

Türklerin Anadolu'da tutunmaları ve yerleşmeleri için yaklaşık üç çeyrek asır geçmiş ve ancak Türkler, Anadolu'daki yapı faaliyetlerine 12. yüzyılın ikinci çeyreğinden itibaren başlayabilmişlerdir. Bu nedenle 12. yüzyıl Anadolu'da Türk mimarisinin başlangıcı sayılabilir³.

Uygur ve Karahanlılar'dan gelerek, Büyük Selçuklularda devam eden kubbe problemi, Anadolu Türk mimarisinde mükemmel sonuçlara ulaşmıştır. Bunu en canlı olarak cami mimarisinde görebiliriz⁴.

13. yüzyıl başlarından itibaren Anadolu Selçuklu Devleti'nin, Anadolu Türk birliğini sağlaması, Anadolu'da mimari alanında yeni bir hareketlilik meydana getirmiştir. Geleneksel hale gelmiş olan dini mimari plan ve formları yanında, mezar

¹ Oktay Aslanapa, *Anadolu'da İlk Türk Mimarisi: Başlangıç ve Gelişmesi*, Ankara: AYK Atatürk Kültür Merkezi, 2007, s. 1.

² Aslanapa, a.g.e., s. 1.

³ Mustafa Güler, *12. yüzyıl Anadolu Türk Camileri*, İstanbul Teknik Üniversitesi Fen Bilimleri Enstitüsü, Doktora Tezi, s. 2.

⁴ Aslanapa, a.g.e., s. 1.

anıtları ve özellikle kervansaraylar bu mekan araştırmalarının dikkat çeken yapıları olmuştur. 13. yüzyılın ikinci yarısında Moğol akınları bu gelişmeyi etkileyememiş, hatta İlhanlı idaresi altında bile Anadolu Selçuklu mimarisinin gelenekleri sürdürülmüştür. 14. yüzyılın başında Anadolu Selçuklu Devleti'nin dağılması sonucu ortaya çıkan Türkmen Beylikleri Dönemi'nde, sınırlı bir ekonomi ile küçük ölçekli fakat sağlam mekan denemelerine bir eğilim görülmektedir⁵.

Yıkılmakta olan Selçuklu Devleti'nin yerine Pervaneoğulları, Germiyoğulları, Aydınoğulları, Karamanoğulları gibi sayıları yirmiyi bulan beylikler kurulmuştur. Bu beyliklerden biri de 1337 yılında Maraş'ı başkent seçen Dulkadiroğlu Beyliği'dir⁶.

Çalışmanın konusunu Kahramanmaraş merkezinde yer alan Dulkadiroğlu Beyliği Dönemi'nde inşa edilen yapılarla birlikte, Osmanlı Dönemi'nde Dulkadiroğlu hanedanı tarafından inşa ettirilen yapılar oluşturmaktadır. Bu yapıların bir kısmı günümüze gelememiştir. Günümüze gelebilen yapılar ise birçok müdahale görmüş ve bu müdahaleler sonucunda orijinal özelliklerini kaybetmeye başlamışlardır. Fakat yapılan son onarımların yapıları orijinal hallerine döndürmeye yönelik olduğu görülmüştür ve kimi yapılar farklı işlevlerde kullanılmaya başlamıştır.

Bu konuda yapılmış çalışmalar olmasına karşın, yapıların restorasyon görmeleri sebebi ile güncel hallerini verememekte ya da yetersiz kalmaktadırlar. Bunun için yapıların güncel durumlarını sunabilmek, Dulkadiroğlu Beyliği'ne ait diğer bölgelerdeki yapılarla karşılaştırmak, Selçuklu, Beylikler, Memluklar, ve Osmanlılar ile etkileşimlerine değinerek bir değerlendirmeye gitmek çalışmanın amacını oluşturmaktadır.

Çalışmada ele alınan konu ile ilgili bilgiler için, Uludağ Üniversitesi Kütüphanesi ile birlikte birçok kütüphanede, kitaplar, tez çalışmaları, makaleler, sempozyum bildirileri vb. eserler incelenmiştir. Bunun yanında Başbakanlık Osmanlı Arşivi ve Gaziantep Kültür Varlıklarını Koruma Bölge Kurulu Arşivi incelenmiştir. Çalışma kapsamındaki yapılar tespit edilip, detaylı olarak fotoğraflanmış ve yapılarda hizmet eden kişilerden bilgi edinilmiştir.

⁵ Ara Altun, *Ortaçağ Türk Mimarisinin Anahtarları İçin Bir Özet*, İstanbul: Arkeoloji ve Sanat Yayınları, 1988, s. 34.

⁶ Gönül Öney, *Anadolu Selçuklu Süslemesi ve El Sanatları*, Ankara: Türkiye İş Bankası Kültür Yayınları, 1992, s. 2.

Çalışma dört bölümden oluşmaktadır. Birinci bölümde Kahramanmaraş'ın bulunduğu coğrafi bölge ve Türkiye'deki konumundan bahsedilmiştir. Ardından şehrin tarihçesini, Hititlerden başlayıp dönemlere ayırarak Selçuklu, Memluk, Dulkadiroğlu Beyliği ve hüküm süren beyleri, devamında Osmanlı Dönemi ile birlikte şehrin işgal sonrası kurtuluşuna kadar olan dönem hakkında bilgi verilmiştir. İkinci bölümde Anadolu Selçuklu Dönemi mimari yapıları ve üslubu hakkında bilgi verilmiş ve devamında Anadolu Selçuklu Devleti'nin yıkılmasıyla birlikte, ortaya çıkan beyliklere ait yapılara değinilmiştir. Üçüncü bölümde Dulkadiroğlu Beyliği'ne ait Kahramanmaraş merkezinde yer alan yapılar ile Osmanlı Dönemi'nde Dulkadiroğlu hanedanına mensup kişiler tarafından yaptırılan eserler tüm yönleri ile incelenmiştir. Dördüncü bölümde ise incelenen bu yapıların, beyliğin farklı bölgelerdeki yapıları ile birlikte Selçuklu, Memluklar ve Osmanlılar ile olan etkileşimleri, karşılaştırma yapılarak değerlendirilmiştir. Kaynakça ve görseller de tezin sonunda yer almaktadır.

Osmanlı arşiv belgelerinde ve kaynaklarında beyliğin ismi "Zülkadir" ya da "Dulkadir" olarak geçmektedir. Literatürde "Dulkadiroğlu" şeklindeki kullanımı da kabul gördüğü için çalışmada bu kullanım tercih edilmiştir.

BİRİNCİ BÖLÜM

KAHRAMANMARAŞ'IN TARİHİ COĞRAFYASI

1.1. Kahramanmaraş'ın Coğrafyası

Kahramanmaraş İli Türkiye'nin güneyinde, Akdeniz Bölgesi'nin doğusunda, Adana Bölümü'nde yer almaktadır. Kuzeyinde Sivas, kuzeydoğuda Malatya, doğuda Adıyaman, güneyde Gaziantep, batıda Adana ve Osmaniye, kuzeybatıda ise Kayseri İli ile çevrilmiş olup, yüzölçümü bakımından Türkiye'nin on ikinci büyük ilidir⁷ (şek.1).

1.2. Kahramanmaraş'ın Tarihçesi

Tarihte Maraj, Markasi, Marasion, Margas, Margaji, Marah, Maraksium gibi farklı şekillerde görülen Maraş'ın adının kökeni ve anlamına dair farklı görüşler ileri sürülmektedir. Bir görüşe göre Hitit komutanlarından Maraj adlı birisi bu şehri kurup kendi adını vermiş. Sümerlerde de Maraş ve Naras gibi isimlerle karşılaşmıştır. M.Ö. 2000-1200 yılları arasında Anadolu'da hakimiyet süren Büyük Hitit İmparatorluğu Dönemi'nde Maraş en önemli şehirlerden biriydi. Geç Hititler zamanında da Maraş, Gurgum şehir devletinin merkezidir. Asur tabletlerinde kentin adı *Maraj* ve *Markasi* olarak yazılmıştır⁸.

Maraş bir müddet sonra Asur hakimiyetine girmiş. M.Ö. 612'de Asurluların Medler tarafından ortadan kaldırılmasıyla Maraş ve çevresi Perslerin eline geçmiştir. M.Ö. 64 yılında Roma yönetimine geçen şehir, Roma İmparatorluğunun 395'te ikiye ayrılmasıyla Bizans idaresine girmiştir. 637 yılında Hz. Ömer'in halifeliği zamanında, Halid Bin Velid tarafından Bizanslılardan alınan Maraş, bu tarihten itibaren gerek Emeviler gerekse Abbasiler Dönemi'nde birkaç kez Bizans işgaline uğramıştır. Müslümanlar için Maraş bölgesi, Anadolu'ya yapılan seferlerde bir geçiş noktası olmasından dolayı çok önemlidir ve Türklerin fethine kadar Araplar ve Bizanslılar arasında sık sık el değiştirmiştir⁹.

⁷ Mehmet Gürbüz, "Kahramanmaraş İlinin Coğrafi Özellikleri", *Akdeniz'in Altın Kenti Kahramanmaraş*, Kahramanmaraş Valiliği İl Kültür ve Turizm Müdürlüğü Yayını, 2014, s. 95.

⁸ İlyas Gökhan, *Başlangıçtan Kurtuluş Harbine Kadar Maraş Tarihi*, Kahramanmaraş: Ukde Yayınları, 2011, s. 19.

⁹ İbrahim Solak, *XVI. Asırda Maraş Kazası (1526-1563)*, Ankara: Öncü Basımevi, 2014, s.28.

1.2.1. Selçuklular Dönemi'nde Maraş

1071 tarihinde Malazgirt Zaferi'nden sonra Anadolu'nun kapısı tamamen Türklere açıldı. Bu zaferden sonra Anadolu'da Türklere karşı koyacak bir kuvvet kalmadı. Savaş sonrasında esir edilen Romanos Diogenes ile Alparslan arasında yapılan anlaşmaya göre, Anadolu'nun bir kısmı ile Tarsus, Maraş, Malatya, Urfa ve Erzurum bölgesi Selçuklular'a bırakılacaktı fakat uygulamaya konulamadı. Bizanslılar 9. asrın başlarında Kafkasya'daki Ermeni Krallıklarını ortadan kaldırarak halkını Malatya, Maraş, Urfa bölgelerine sürdüler. Ermenilerin inanç ve özgürlüklerine müdahalede bulunmadıkları için de Türkler kendileri için bir kurtarıcı konumundaydı. Ancak bölgedeki Ermenileri ve Bizans ordusundan kalan askerleri etrafına toplayan Ermeni Prensi Philaretos, 1072'de Maraş, Elbistan ve Malatya bölgesini zapt etti¹⁰.

Kutalmışoğlu Süleymanşah ve kardeşlerinin Anadolu'ya gelişi ile başlattıkları fetih hareketleri Maraş'ta bulunan Philaretos'u zor durumda bırakmıştı. Bir yandan Bizans'ın baskıları bir yandan Süleymanşah'ın saldırıları yüzünden zor durumda kalan Philaretos kendini kurtarmak için Müslüman olmuş ve Büyük Selçuklu Sultanı Melikşah'ın tabiiyetine girdiğini bildirmişti. Fakat tüm bunlara rağmen varlığını sürdürememiş, Süleymanşah ve ona bağlı Türk beylerinden biri olan Emir Buldacı da Philaretos'un elinden Maraş'ı almıştır¹¹.

Bu dönemler Maraş tarihinin karışık dönemleri olup şehir sürekli el değiştirmekteydi. 1101'de Danişmend Gazi bir fırsatını bularak daha önce I. Kılıç Arslan'ın kuşattığı Malatya'yı fethetmişti. Bunun üzerine sultan şehri geri istemiş, Danişmend Gazi şehri vermeyince savaş çıkmış ve Danişmend Gazi yenilmiştir. Thatul'un Maraş Valiliği'nden uzaklaştırılmasından sonra *Tel- Başır* senyörü Joscelin de Courtenay 1104'de şehri ele geçirmiştir. 1108'de ise Maraş'a Antakya Haçlı kontu Tankred hakim olmuştur¹².

Maraş'ta yine Haçlılar Dönemi'nde 1114'te büyük bir deprem meydana gelmiştir ve bu depremin şiddetinden Maraş dışında Antakya, Misis (Adana'ya 27 km. uzaklıkta bir), Hısn-ı Mansur (Adıyaman), Keysun (Adıyaman'ın Besni İlçesi'ne bağlı), Elbistan, Raban (Gaziantep İli'ne bağlı), Samsat (Adıyaman'ın İlçesi) gibi şehirler yıkılmıştır.

¹⁰ Yaşar Baş, Rahmi Tekin, *Maraş Vakıfları (Dulkadirli ve Osmanlı Dönemi)*, Konya: Oğuz Dulkadiroğlu Bektik Kültürünü Yaşatma Derneği Kültür Hizmeti, 2007, s. 32,33.

¹¹ Gökhan, a.g.e., s. 103.

¹² a.g.e., s. 104.

Lakin depremin merkezi Maraş olduğu için en fazla yıkım da burada olmuştur. Depremin şiddetinden dolayı dağlarda bulunan kilise ve manastırlar dahi yıkılmıştır¹³.

Haçlılar zamanında Maraş bölgesi çok harap olduğundan nüfusu azalmış, Hüsamettin Hasan, oğlu İbrahim ve torunu Nusretüddin Hasan zamanlarında imar edilmiştir. Nitekim bunların sonuncusu zamanında yaptırılmış olan Afşin Ashab-ı Kehf çevresindeki külliye ile Maraş çevresindeki bazı kalıntılar günümüze kadar gelmiştir¹⁴.

Maraş uç beyliği zamanında Nusretüddin Hasan Bey Ashab-ı Kehf'in bulunduğu Afşin İlçesi'nin 7 km. kuzeybatısında bulunan yerde bir külliye inşa ettirmiştir. Külliye; mescit, hanikah, medrese ve ribattan oluşmaktaydı. Bu binaların daha önce burada bulunan yapılar üzerine veya onlardan kalan sütun ve taşlarla inşa edildiği anlaşılmaktadır. Özellikle mescidin yapısına bakıldığında kullanılan malzemenin eski bir kiliseden devşirildiği anlaşılmaktadır¹⁵.

1272'de Baybars'ın Anadolu seferine katılan ve Ashab-ı Kehf'teki yapıları gören İbn Abdi'z Zahir oradaki mağaraya yakın bir yerde üzerinde Rumca ve eski yazılar bulunan bir sütun gördüğünü yazmıştır. Daha önce Husban'a yakın Belka'da (Merkezi Umman'ın 28 km. batısındadır) olduğu iddia edilen Ashab-ı Kehf Mağarası'nın gerçek yerinin burası olduğunu söylemiştir. Hristiyan ve Müslümanlar tarafından kutsal bir yer olmasından dolayı birçok ziyaretçi gelmekteydi. Bundan dolayı I. İzzeddin Keykavus'un emriyle bu eserler yapılmıştır¹⁶.

İnşa edilen binaların devamlılığını sağlamak ve misafirlerin ihtiyaçlarını temin etmek amacıyla Afşin İlçesi'nde Atlas Yazısı denilen ovadaki birçok köyün vergi gelirleri Ashab-ı Kehf vakfına bağışlanmıştır. Bu vakıf I. Alaaddin Keykubad tarafından vakfedilmiştir. Dulkadiroğlu Beyliği Dönemi'nde ve sonrasında yapılar korunmuş ve çeşitli onarımlar görmüştür¹⁷.

1.2.2. Memluklar Dönemi'nde Maraş

Selçuklu Dönemi'nde devamlı bir iskana, faaliyete, Türkmen göçüne ve Harizimlerin çıkardığı asayişsizliğe maruz kalan bu bölgede çeşitli dini etkiler ile birçok isyan çıkmıştır. Şii inancı etkisinde kalan Baba İshak adlı biri, etrafına topladığı

¹³ Gökhan, a.g.e., s. 105.

¹⁴ Baş, Tekin, a.g.e., s. 31.

¹⁵ Gökhan, a.g.e., s. 126.

¹⁶ a.g.e., s. 126.

¹⁷ Gökhan, a.g.e., s. 127.

Türkmenlerle bölgede önemli karışıklıklara neden olmuş ve bir süre sonra Moğol tehlikesi baş göstermiştir. Moğol istilasından sonra Anadolu Selçuklu Devleti yıkılma sürecine girmiş ve bu esnada Mısır'da güçlü bir devlet olan Memluklar, Kuzey Suriye ve Anadolu'nun sınır bölgelerinde etkili olmaya başlamışlar. Moğolların baskısına karşı Anadolu halkı Memluklulardan yardım istemiş. Maraş bölgesi Memluklar tarafından 1293 yılında Ermenilerden alınarak Halep'e bağlanmıştır¹⁸.

Memluk yöneticileri Antep, Antakya ve Kuzey Suriye taraflarında yaşayan Türkmenleri Maraş ve Elbistan taraflarına yerleşmeye teşvik etmişler. Daha çok Oğuzların Bozok koluna mensup Afşar, Beydilli ve Bayat boylarına mensup Türkmenler, Maraş ve Amik Ovası'nda kışlarken Malatya, Sivas, Kayseri ve Maraş arasındaki dağlarda yaylamaktaydılar. Bu Türkmenler bazı zamanlarda Kilikya Ermenilerinin üzerine yağma akınlarında bulundukları gibi çoğu zaman da Halep naipliğine bağlı olarak Memluk askerleriyle birlikte savaşmışlardı. Memluk sultanı ve tebaası Türk olması sebebiyle akraba olarak gördükleri bu Türkmenlere büyük yakınlık gösterip desteklemişlerdir. Bundan dolayı Güneydoğu Anadolu ve Suriye'nin kuzey bölgelerinde yaşayan pek çok Türkmen grubu Maraş ve Elbistan taraflarına gelip yurt tutmuşlardı. Böylelikle bölgede Türkmen nüfusu artmış ve ileride Dulkadiroğlu Beyliğini kuracak bu Türkmenler zamanında Maraş bölgesi Türkmen deposu haline gelmiş ve ön plana çıkan beylere Türkmen beyi denmiştir¹⁹.

1.2.3. Dulkadiroğlu Beyliği ve Maraş

Dulkadiroğulları'na ait doğrudan veya dolaylı bilgi veren kaynaklarda bu adın Dulgadır, Dulkadir, Tulgadır, Zulgadır, Zulkadir, gibi çeşitli farklılıklarla yazıldığı görülmüştür. Bu adın Türkçe, Arapça ve Farsça kaynaklarda çeşitli şekillerde yazılmış olması, kelimenin etimolojik olarak tespit edilmesini de güçleştirmiştir. Arap tarihçileri beyliğin adını Dulgadır veya Tulgadır şeklinde yazdıkları gibi, Farisiler ise Zulkadir şeklinde yazmışlardır. Osmanlı kaynaklarında da Dulkadır, Dulkadir ve Zulkadir şeklinde zikredilmektedir. Görüldüğü gibi bir kelime farklı dillerde farklı şekilde yazılmakta ve farklı şekilde telaffuz edilmektedir. Bu farklılıklar da Dulkadir isminin kökeni hakkında farklı görüşlerin ortaya çıkmasına neden olmuştur²⁰.

¹⁸ Baş, Tekin, a.g.e., s. 32.

¹⁹ Gökhan, a.g.e., s. 178.

²⁰ Refet Yinanç, *Dulkadir Beyliği*, Ankara: Türk Tarih Kurumu Yayınları, 1989, s. 6.

Richard Hartmann Maraş Ulu Camii kitabesinde geçen Dulgadır imlasını doğru bulmuş ve Yunanca kaynaklara dayanarak bu şeklin en eski kaynaklardaki kayıtlara benzediğini tespit etmiştir. Dulkadir isminin anlamı konusunda dilciler ve tarihçiler arasında ihtilaf çıkmıştır. R. Hartmann Zulkadir kelimesinin 'zu' ile 'kadir' birleşmesi sonucu güçlü manasına geldiğini ifade etmiş. A. Von Gabain, Dulkadir isminin şapkalı veya şapka taşıyan 'tulga' ve 'dar' kelimelerinin birleşiminden meydana geldiğini ileri sürmüştür. Faruk Sümer ise, Türkmenlerin İlhanlı hükümdarı Ebu Said'e kısaca Busad dediklerini hatırlatarak Dulkadir'in Abdülkadir veya buna benzer bir adın Türkmen telaffuzuna uydurulmuş hali olabileceğini ileri sürmüştür²¹.

Maraş bölgesinde Dulkadiroğlu Beyliği'ni kuranlar, Moğolların zulmü üzerine Anadolu'ya gelen büyük bir Türkmen aşiretine bağlı olan ve Oğuzların Bozok kolunun Bayat boyundan olan bu aşirete bağlı olan Türkmenler, cesaret ve yiğitlikleri ile tanınmışlardır. Bu topluluk Maraş, Hısn-ı Mansur, Harput, Malatya ve Antep bölgesinde göçebe halinde yaşamaktaydılar. Maraş ve Elbistan bölgesinde daha kalabalık haldeydiler. Siyasi olarak egemen oldukları yer ise zaman zaman değişse de Elbistan ve Maraş merkez olmak üzere doğuda Harput'tan batıda Kırşehir'e, kuzeyde Bozok (Yozgat) ile Sivas'ın güneyinde Gemerek ve Gürün'den Hatay'a bağlı Hassa'ya kadar yayılan bir bölgeyi içine almaktaydı²².

Memlukların bölgedeki zayıflığından istifade ederek, buradaki hakimiyetlerini ilan etmişler ve böylelikle siyasi hakimiyet sahalarını da genişletmişlerdir. Dulkadiroğlu Beyliği'ni adı geçen aşiretin beylerinden olan Dulkadir'in oğlu Zeyneddin Karaca Bey kurmuştur²³. Şecaat ve hamiyet gibi vasıfları ile aşireti tarafından çok sevilmiş ve zamanla etrafında kalabalık ve cesur bir topluluk oluşmuştur. Moğolların Anadolu'daki hakimiyetlerinin zayıflaması, Memluklu komutanları ve idarecileri ile iyi ilişkiler kurmuş olması ve birçok siyasi olaydan da istifade eden Karaca Bey, kendinde yeterli gücü bulunca 1339'da Eretna Bey'in elinden Elbistan'ı almış ve kendisine merkez yapmıştır. Bir müddet sonra da Memluk Sultanı Melik Nasır tarafından kendisine Türkmenlerin Beyliği ve Elbistan Valiliği verilmiştir. Böylelikle Memluklu Devleti'nin

²¹ Yinanç, a.g.e., s. 7.

²² Baş, Tekin, a.g.e., s. 32.

²³ Gökhan, a.g.e., s. 189.

koruyuculuğu altında Maraş ve Elbistan çevresini kontrolü altına alarak Dulkadiroğlu Beyliğini kurmuştur²⁴.

1337'den 1522'ye kadar 185 yıl faaliyet gösteren Dulkadiroğlu Beyliği, güneydoğu ve kuzeydoğuda Memluklar, Güneybatı'da Memluklar'a bağlı Ramazanoğulları (1352-1514,1608) kuzeyde Eretnaogulları (1338-1381) ve Kadıburhaneddin Devleti (1381-1398), 1398'den itibaren de Osmanlı Devleti ile sınır haline gelmişti. Dulkadiroğlu Beyliği'nin konumunun Osmanlılar, Memluklar ve İran devletlerinin oluşturduğu üçgende bulunması stratejik önemini arttırmış, Dulkadiroğlu beyleri buradan bir tampon bölge olarak faydalanmak amacıyla, diğer devletlerle nüfuz sağlamak için çabalamış, diğer yandan da bu devletlerle akrabalıklar kurmak için yakınlaşmışlardır²⁵.

Dulkadir'in oğlu Karacabey'in (1337-1353) adı ilk defa el-Makrîzî'nin es-Sülûk²⁶ adlı eserinde geçmektedir. Buna göre Memluk sultanı en-Nasır Muhammed b. Kalavun, 1317-18'de Birecik'te oturan Zeyneddin Karaca'ya bir emirlik beratı vermiştir. Bu bilgilerden de anlaşılıyor ki Oğuzlara mensup olan bu Türkmenler, Birecikten Maraş ve Elbistan'a kadar olan bölgede bulunmaktaydılar. Zeyneddin Karaca Beyliği'ni genişletmek istiyordu. Bu nedenle oğlu Halil Bey'i 1337-38 yıllarında Elbistan ve çevresine hakim olan diğer bir Türkmen beyi Taraklı Halil'in üzerine göndermiştir. Halil Bey Taraklı Halil'i yenerek Elbistan'ı ele geçirmiştir. Ardından kuzey ve kuzeybatısında bulunan Eretna ülkesine göz dikmiş ve 1338'de Darende'yi almıştır²⁷.

Gittikçe büyüyen ve kuvvetlenen Dulkadiroğlu Beyliği, bağlı bulundukları Memluklar'a başkaldırmış ve bağımsızlık peşinde koşmaya başlamışlardır. Halep'e kadar akınlar yapan Karaca Bey'i ortadan kaldırmak isteyen Memluklar, Halep valileri ve komutalarında bulunan ordularıyla iki kere saldırmışlarsa da Karaca Bey galip gelmiştir. Karaca Bey toparlanmak maksadı ile özür dileyerek bağlılığını bildirmiş ve o

²⁴ Gökhan, a.g.e., s. 191.

²⁵ a.g.e., s. 190.

²⁶ El Makrizi (1364-1442), Ortaçağ İslam dünyasının yetiştirdiği en büyük tarihçilerden biri olup siyasi tarih yanında iktisat tarihi, kültürel ve sosyal tarihe dair çalışmalarıyla meşhur olmuştur. Kitab es-Sülûk adlı eseri ise Memluk Devleti ve Anadolu Beylikleri ile olan münasebetleri hakkında bilgi vermektedir.

²⁷ Gökhan, a.g.e., s. 191.

sıra Memluklu Sultanı olan İsmail, biraz da mecbur kalarak kabul etmiş ve beyliğini tasdiklemiştir²⁸.

Elbistan'ı Eretna Bey'in elinden alan Karaca Bey, burayı başkent ilan etmiş ve bir sene sonrasında da Memluklu Sultanı Melik Nasır Mehmet, kendisine Türkmenler Beyliği hükümdarlığı ve Elbistan valiliğini vermiştir. 1343-1345 yılında Çukurova Ermenileri'ne saldırmış ve Geben Kalesi'ni almıştır. Ermeni Kralı III. Konstantin, Geben'i geri almak için sefere çıksa da Dulkadiroğlu kuvvetlerine mağlup olmuştur. Dur durak bilmeyen Karaca Bey tekrardan Memluklu Devleti'ni yıpratmaya başlamış, Halep ve Şam'a akınlar düzenlemiş, durumu tehlikeye girince yine sultana bağlılığını bildirmiştir. Memluklar onu ortadan kaldırmanın zamanı geldiğine karar vermişler ve Türkmen hakimiyet menşurunu Üçok Türkmenlerinin Reisi Ramazan Bey'e verip Elbistan'a saldırmışlardır. Tüm uğraşlarına rağmen kendisini kurtaramayan Karaca Bey yakalanıp Kahire'de bir kaleye hapsedilmiş ve 1353'te kalede cesedi teşhir edilmiştir²⁹.

Karaca Bey'in katlinden sonra beyliğin başına oğlu Halil Bey (1353-1386) geçmiştir. Babasının yolundan giderek sınırlarını genişletme yoluna gitmiş ve Maraş, Malatya, Harput, Behisni, Amik'i ele geçirmiş ve Memluklar'la bile savaşmaktan çekinmemiştir. Dulkadiroğulları meselesini çözmek isteyen Memluklar, 1381 yılında Maraş yakınlarında Halil Bey ve Seveli Bey'i mağlup ettiler. Memluklar karşısında alınan devamlı yenilgiler sonucunda Halil Bey ile kardeşinin arası açılmış. Seveli Bey bunun üzerine vali Yelboğa Nasırı'ye itaat edip Kahire'ye gitmiş. Bunu öğrenen Sultan Berkuk onu yakalatarak tutuklatmış fakat Seveli Bey kaçarak kurtulmuştur. Halil Bey'in diğer kardeşleri de Memluklar'a sığınarak ve itaat etmişler. Bunun üzerine Halil Bey'i ortadan kaldırmak isteyen Sultan Berkuk bir suikast tertipleyerek 1386'da ortadan kaldırmış. Halil Bey'inde sonu tıpkı babası gibi oldu. Ardından Zamantı Kalesi altında bulunan Melik Gazi Türbesi yanına defnedildi³⁰.

Halil Bey'in ölümünde sonra beyliğin başına kardeşi Seveli (Şaban Süli) Bey (1386-1398) geçti. Seveli Bey kendisine komşu olan devletlerin dostluğunu kazanmak amacıyla bir kızını Sivas Beyi Kadı Burhaneddin'e, bir kızını da Sultan Yıldırım Bayezid'in küçük oğlu Çelebi Mehmed'e verdi. Ancak Memluklar Seveli Bey'in de

²⁸ Remziye Okkar, "Anadolu'da Türk Siyasi Birliğinin Sağlanması ve Dulkadiroğlu Beyliği", *Uluslararası Dulkadir Beyliği Sempozyumu*, C. 2, ed. Cevdet Kabakcı, Serdar Yakar, Kahramanmaraş: Kahramanmaraş Belediyesi Yayınları, 2012, s. 70.

²⁹ Okkar, a.g.m., s. 71.

³⁰ Yinanç, a.g.e., s.27.

üzerine gitmek istediler. Sevli Bey üzerine gelen kuvvetleri Göksün'de karşılamış ve yapılan savaşı Memluklar kaybetmiştir. Ardından tutuklu olan kardeşlerini Sevli Bey'in üzerine yollasalar da istedikleri sonuçları alamadılar. Neticede Sultan Berkuk ülkesinin kuzeyinde güvenliği sağlamanın derdindeydi ve bunun Dulkadiroğlu Beyi'ni memnun etmekle mümkün olacağını düşünerek, onun beyliğini tasdik etti. Memluk Sultanı'nı endişelendiren başka olaylar da vardı. Timur kuvvetleri hareket halindeydi ve öncü birlikleri Karakoyunluları sıkıştırarak Anadolu'ya ulaşıyordu. Sultan Berkuk Sevli Bey'in kardeşi Davud Bey'i Kahire'ye çağırarak her ihtimale karşı onu destekleyeceğini bildirdi. Ayrıca öldürülen Halil Bey'in oğlu Nasireddin Mehmet Bey de Sevli Bey'in otoritesini tanıımıyordu. Berkuk'un desteğiyle Nasireddin Mehmet amcası Sevli Bey'i mağlup etti. Timur'un Doğu Anadolu bölgesine girişi esnasında Sevli Bey ona elçi göndererek Suriye'yi fethetmek için teşvik etti. Bu yakınlaşmaya kızan Berkuk daha önceleri Karaca ve Halil Bey'lere yaptığı gibi bir suikast hazırlatarak 1398'de öldürttü³¹.

Sevli Bey'in öldürülmesinden sonra yerine oğlu Sadaka Bey (1398-1399) geçti. Yıldırım Bayezid, Sevli'nin yerine amcasının oğlu olan Nasireddin Mehmet Bey'i destekliyordu. Bu yüzden Sadaka Bey'de onunla mücadele etmek zorunda kaldı. Yıldırım Bayezid müdahale ederek, 2 Ağustos 1399 tarihinde Sadaka'yı Elbistan'dan çıkarıp beyliğin başına Nasireddin Mehmet Bey'i geçirdi. Osmanlılar'ın Dulkadiroğlu Beyliği'nin işlerine karışması, Osmanlı-Memluklu anlaşmazlığının da başlangıcı oldu. Artık bu iki güçlü devlet, uzun bir süre beyliği aralarında tampon bir bölge olarak kullanacaklar ve birbirlerine karşı himaye etmeye çalışacaklardı³².

Nasireddin Mehmet Bey (1399-1442) Dulkadiroğlu Beylerinin beşincisidir ve en uzun süre kalan beydir. Beyliğinin ilk yıllarında Yıldırım Bayezid taraftarı olması sebebiyle Memluklarla arası açılmış, Timur istilasının neden olduğu karışıklıklarla uğraşmış ve Timur'a düşmanca bir tavır takınmıştır. Osmanlılar'la dostluk münasebetleri kurmak isteyen Mehmet Bey, Timur felaketiyle Osmanlılar'da meydana gelen olayları takip ediyordu. Ankara Savaşı'ndan sonra Yıldırım Bayezid'in oğulları kendi aralarında mücadele ederken Anadolu'da siyasi birlik bozulmuş ve beylikler Osmanlılar'a kaptırdıkları toprakları geri almak için harekete geçmişlerdi. Buna karşı Bayezid'in oğullarından Çelebi Mehmet'in birliği ve üstünlüğü sağlama yolunda kardeşi İsa

³¹ Hamza Gündoğdu, *Dulkadirli Beyliği Mimarisi*, Ankara: Kültür ve Turizm Bakanlığı Yayınları, 1986, s. 10.

³² Baş, Tekin, a.g.e., s. 35.

Çelebi'yi üçüncü kez yenmesinin ardından, Mehmet Bey kendisine bir elçi heyeti göndermiştir. Bu şekilde Osmanlılar arasında başlayan dostane ilişkiler, Çelebi Mehmet'in Nasıreddin Mehmet Bey'in kızı ile evlenmesi ve akrabalık tesisiyle daha da güçlenmiştir. Memluklar ve Karamanoğulları ile mücadele eden Mehmet Bey Osmanlılar'ın yardımı ile üstünlük sağlayarak ülke sınırlarını genişletti fakat diğer yandan da varlığını devam ettirebilmek adına Memluklarla de dostça ilişkiler kurmaya çalıştı. Bunun yanında hakim olduğu bölgelerde imar faaliyetlerine de önem verdi. Mehmet Bey döneminde Maraş'ta Bektutiye (Kadı) Medresesi, Kayseri'de Hatuniye Medresesi yaptırıldı, Kayseri Kalesi yeniden inşa edildi ve Antep'te kendi adıyla anılan bir medrese inşa edildi. Dulkadiroğlu Beyleri arasında en uzun süre görev yapan Nasıreddin Mehmet Bey, 46 yıllık beyliğinin ardından Ekim 1442'de vefat etti³³.

Nasıreddin Mehmet Bey'in vefatından sonra yerine oğlu Süleyman Bey (1442-1454) geçmiştir. Onun zamanında Osmanlı ile ilişkiler daha da gelişti. Süleyman Bey kızı Sitti Mükrim Hatun'u II. Mehmet'e (Fatih) verdi. Memluklar ile de ilişkileri iyi bir şekilde devam ettirdi ve diğer bir kızını da Memluk Sultanı Melik Zahir Çakmak'a verdi. Böylelikle Karamanoğlu ve Akkoyunlular'a karşı iki büyük müttefik bularak ülkesini emniyet altına aldı. Onun döneminde de imar faaliyetleri devam etti ve Maraş Ulu Camii'ni yaptırdı. On iki yıllık beyliğin ardından 28 Ağustos 1454'te vefat etti. Türbesi Kayseri Pınarbaşı Pazarören Köyü'nün doğusunda bulunmaktadır³⁴.

Süleyman Bey'in yerine oğlu Melik Arslan Bey geçti (1454-1465). Memluklar'ın sıkıntı çıkarmasını önlemek amacıyla babasının kılıcını biat işareti olarak Sultan Aynal Acrud'a gönderdi ve onun tarafından Dulkadiroğlu Beyi oldu. Melik Arslan Bey döneminin 10 yılı barış içinde geçti. Son zamanlarında ise komşularıyla mücadeleye başladılar. Uzun süre ellerinde bulunan Halep ve Harput'u Uzun Hasan ele geçirdi. Hoşkadem, Arslan Bey'in Memluklar'dan uzaklaşıp Osmanlılar'la yakınlaşmasını doğru bulmadı. Bundan dolayı yanına sığınan Şah Budak Bey'i kardeşi Arslan Bey'in yerine bey yapmak için bir fedai gönderdi ve namaz kılarken Melik Arslan Bey'i öldürttü³⁵.

Melik Arslan'nın öldürülmesinden sonra kardeşi Şahbudak bey (1465-1466) oldu. Ancak kardeşinin öldürülmesinde rolü olduğu gerekçesiyle halk tarafından itibar görmedi. Bu arada Fatih'in desteğini sağlayan Şehsuvar, Beyliği (1466-1472) ele

³³ Yinanç, a.g.e., s. 35,55.

³⁴ Gökhan, a.g.e., s. 201.

³⁵ Okkar, a.g.m., s. 81,82.

geçirdi. Şahsuvar Bey üzerine gönderilen üç Memluklu ordusunu mağlup etti. Kazandığı zaferlere güvenerek Osmanlılara cephe alan Şehsuvar Bey'e, Fatih sağladığı desteği çekti. Bu yüzden Memluklar'a karşı direnemedi ve 1472 yılında yakalanarak Kahire'ye götürüldü. Memluk Sultanı Kayıtbay'ın emriyle idam edildi. Ardından Kayıtbay'ın desteği ile Şahbudak Bey (1472-1480) ikinci kez başa geçti. Ancak Osmanlı Sultanı Fatih, yanında bulundurduğu Şahbudak Bey'in kardeşi Alaüddevle Bozkurt'a destek vererek 1480 yılında beyliği ele geçirmesini sağladı³⁶.

Alaüddevle (Bozkurt) Bey (1480-1515) Fatih Sultan Mehmet'in desteği ile Dulkadiroğlu tahtını ele geçirdi. Bu olay Osmanlı-Memluk ilişkilerini daha da gerginleştirdi. Fatih'in ölümünden sonra Alaüddevle Bey denge siyaseti izleyerek hem Osmanlılar'la hem de Memluklar'la iyi geçinerek beyliğini uzun süre korumayı başardı. Alaüddevle Bey döneminde Dulkadiroğlu Beyliği en parlak devrini yaşadı fakat, beyliğin çöküşü de onun devrinde gerçekleşti. 1515 yılında yapılan Turnadağ Savaşı'nda Osmanlılar'a yenildi. Yavuz Sultan Selim, Şehsuvar oğlu Ali Bey'i Dulkadiroğulları'nın başına geçirdi ve Alaüddevle Bey'in kesik başını Kahire'ye göndererek beylik üzerindeki Memluk etkisini kırmış oldu. Ardından Yavuz Sultan Selim adına hutbe okundu ve Osmanlılar'ın hakimiyeti tesis edildi³⁷.

Alaüddevle Bey hakimiyeti süresince imar faaliyetlerine çok önem vermekteydi ve Maraş'ın mimari açıdan zenginleşmesinde en büyük pay ona aitti. Hakimiyeti süresince, otuzdan fazla cami, medrese ve zaviye gibi eserler yaptırarak mevcut yapıların da ayakta kalmasını sağladı. Hazırlamış olduğu bir kanunname ile adil bir idare sağladı ve bu nedenle her zaman adaleti ile anıldı³⁸.

Dulkadiroğulları'nın Osmanlı İmparatorluğu'na bağlanması ile birlikte beyliğin başına Şehsuvar oğlu Ali Bey (1515-1522) geçti. Ali Bey, Osmanlı'ya bağlı bir yönetici gibi hareket etmiş, Yavuz Sultan Selim'in Mısır seferine yardımcı olmuş, Mercidabık ve Ridaniye Savaşlarına katılmıştır³⁹. Ali Bey döneminde de imar faaliyetleri devam etmiştir. Bu dönemde yapılan Elbistan Ulu Camii, beyliğe ait yapılar içerisinde müstesna bir yapı olarak yerini almıştır.

³⁶ Baş, Tekin, a.g.e., s. 36,37.

³⁷ Yinanç, a.g.e., s. 99.

³⁸ Samet Alıç, "Alaüddevle (Bozkurt) Bey Dulkadirli Beyi", *Kahramanmaraş Ansiklopedisi*, Kahramanmaraş: Kahramanmaraş Sütçü İmam Üniversitesi Yayınları, 2017, s. 191.

³⁹ Ayşe Budak, "Siyasete Riayet Etmek Banilikten Vazgeçmek: Dulkadirli Beyi Şehsuvaroğlu Ali Bey'in Hacıbektaş Cuma Camisi", *Türk Kültürü ve Hacıbektaş Veli Araştırma Dergisi*, Nevşehir, 2016, s. 63.

Ali Bey'in Osmanlı yöneticileri ile iyi ilişkileri Celali isyanının bastırılmasındaki yardımı ile devam etmiş fakat bu başarıların verdiği gurur ve Yavuz'un ölmesiyle birlikte, bir beyliğin hükümdarı gibi davranmaya başlamış ve bir iki başlılık ortaya çıkmıştı. Lakin Osmanlılar onu bir sancak beyi olarak görüyorlardı. Bunun üzerine Ferhat Paşa İstanbul'da Ali Bey için bir ziyafet hazırlattı. Bu ziyafet sonrasında ise Ali Bey ve oğullarını katlettirdi. Osmanlı Devleti'ne hizmet etmiş olan Ali Bey'in katledilmesi beylikte büyük bir hüzne neden oldu ve Dulkadiroğlu Beyliği 1522'de kesin bir şekilde Osmanlı'ya bağlanmış oldu⁴⁰.

1.2.4. Osmanlı Dönemi'nde Maraş

1515 yılında Osmanlı topraklarına katılan Dulkadiroğlu Beyliği 1522 yılına kadar yarı özerk statüde bir vilayet olarak Osmanlılar'a bağlı kalmıştır. Şehsuvaroğlu Ali Bey'in öldürülmesinin ardından Maraş ve Elbistan birer sancak olarak 1522 yılında Rum Eyaleti'ne ilhak edilmiş. Rum Eyaleti'ne bağlı kalan Maraş ve Elbistan kısa bir süre sonra Karaman Eyaleti'ne bağlanmıştır⁴¹. Maraş 1531 yılına kadar Karaman Eyaleti'ne bağlı kalmıştır. Bu tarihten sonra ise Dulkadiroğlu Eyaleti kurulmuş ve uzun bir süre varlığını devam ettirmiştir. Değişiklikler olmakla birlikte eyaletin; Maraş, Elbistan, Kars-ı Zülkadriye, Malatya, Ayıntab, Niğde, Bozok ve Tarsus sancaklarına sahip olduğu görülmüştür⁴².

Osmanlı Dönemi'nde Dulkadiroğlu Beyliği hanedanına mensup kişilerin birtakım imar faaliyetleri olmuştur. 1547'de Alaüddevle Bey'in oğlu Emir Şahruh'un kızı İklime Hatun, Maraş'ta adına bir mescit ve türbe yaptırmıştır. 1806-07 yılında Zülkadir zade Ali Bey Duraklı (Ali Bey) Camii'ni yaptırmıştır. 1827-08 yılında ise yine Dulkadiroğlu Beylerinden Seyyid Mustafa Bey, Bey (Seyyid Mustafa Bey) Camii'ni yaptırmıştır⁴³.

19. yüzyılda Maraş Eyaleti'nin idari sahası daraltılmış, Maraş ve Elbistan bölgesi tekeline alınmıştır. Eyalete bağlı Elbistan kazası ise zaman içerisinde çok geri kalmıştır. Maraş Eyaleti idare edilmesi zor bir yer olmasından dolayı yüzyılın ikinci yarısında

⁴⁰ Gökhan, a.g.e., s. 217.

⁴¹ Solak, a.g.e., s. 30,31.

⁴² Baş, Tekin, a.g.e., s. 40.

⁴³ Mehmet Özkarcı, "Dulkadir Beyliği Mimarisine Bakış", *Uluslararası Dulkadir Beyliği Sempozyumu*, C. 1, ed. Cevdet Kabakçı, Serdar Yakar, Kahramanmaraş: Kahramanmaraş Belediyesi Yayınları, 2012, s. 68,70,72.

Adana Eyaleti'ne bağlanmıştır. 1853 yılında Maraş mutasarrıflık haline getirilmiş, 1866 yılında ise Halep Vilayeti'ne bağlanmıştır. Bu durum 1872 yılına kadar devam ettikten sonra Maraş bölgesi yeni bir vilayet haline getirilmiş. Sınırları tam olarak belli olmayan vilayete Ahmet Cevdet Paşa tayin edilmiş ve ardından tekrar Halep Vilayeti'ne bağlanmıştır. Bu durum I. Dünya Savaşı'na kadar devam etmiştir. Savaşın sonunda Maraş ve çevresi İngilizler ve ardından Fransızlar tarafından işgal edilmiştir. Destansı bir milli mücadelenin ardından 12 Şubat 1920'de işgalden kurtulmuştur⁴⁴.

⁴⁴ Baş, Tekin, a.g.e., s. 41.

İKİNCİ BÖLÜM

ANADOLU SELÇUKLU ve BEYLİKLER DÖNEMİ MİMARİSİ

2.1. Anadolu Selçuklu Mimarisi

Anadolu Selçuklu sanatı, mimarlık alanında 12. yüzyılın ikinci yarısında başlamış, 13. yüzyıla gelindiğinde ise muhteşem bir üslup meydana getirmiştir. Başta cami olmak üzere medrese, şifahane, imaret, zaviye, tekke, kümbet, han, hamam, kervansaray, kale, çeşme, köprü ve benzeri pek çok eser vermiştir. 13. yüzyıl Selçuklu camilerinin büyük çoğunluğu, örtü sistemi çok sayıda ayak üzerine oturmuş yaygın bir plan şeması gösterir ve bunun farklı yorumlarıyla çeşitlenmiştir. Kesme taş ile anıtsal bir mimari ve oluşturulan mekan etkisini zenginleştiren, kubbe içleri ve mihraplarda çini mozaik, bitkisel ve geometrik süslemenin bir arada bulunduğu ahşap minber, kapı ve pencere kanatları bu devrin mimarisine ayrı bir özellik kazandırmıştır⁴⁵.

Selçuklu camilerinde genellikle kubbe yoktur. Olanlar ise merkezi kubbe tarzında olmayıp mihrap önünde bulunur ve küçük ölçeklidir. Malatya Ulu Camii (1224), Kayseri Huand Hatun Camii (1238) ve Konya Alaaddin Camii'nde bunun örnekleri görülebilir. Konya'da Alaaddin Camii⁴⁶, ahşap minberinden anlaşıldığı üzere Sultan Mesud ve Kılıçarslan döneminde yapımına başlanmış, 1220'de İzzettin Keykavus'dan sonra Alaaddin Keykubat döneminde tamamlanmıştır. Yapı iki ana bölüm olarak ortaya çıkmıştır. Doğuda çok sayıda ayağın taşıdığı düz çatılı birinci bölüm, batıda ise Alaaddin Keykubat döneminde yapılan zengin çini bezemeli mihrap ve mihrap önü kubbesinin bulunduğu ikinci bölüm yer alır. Caminin avlusunda ise yine Selçuklu Dönemi'ne ait iki kümbet bulunur. II. Kılıçarslan'ın kümbeti, yüksek kaide üzerinde ongen gövdeli ve iki katlı bir yapıdır. İçten kubbe dıştan ise piramidal külahla örtülüdür⁴⁷.

Mihrap önünde görülen yuvarlak kubbe bazı yapılarda dıştan sivri külah şeklinde de görülebilir. Örneğin Divriği Ulu Camii (1228-29) mihrap önü kubbesi külah kubbe tarzında yapılmıştır. Anadolu Selçuklu camilerinde üst örtü genellikle çok sayıda sütun tarafından taşınır. Sivrihisar ve Afyon Ulu Camii'nde olduğu gibi

⁴⁵ Ara Altun, *Ortaçağ Türk Mimarisinin Anahtarları için Bir Özet*, İstanbul: Arkeoloji ve Sanat Yayınları, 1988, s. 47.

⁴⁶ bkz. Haluk Karamağaralı, "Konya Ulu Camii", *Rölöve ve Restorasyon Dergisi*, S. IV, 1982, s.121,132.

⁴⁷ Altun, a.g.e., s. 48.

sütunların ahşaptan yapıldığı örnekler de bulunmaktadır. Bu sütunların uzun yıllar dayanabilmeleri açısından sedir ağacı tercih edilmiştir⁴⁸.

Cuma namazının gelenek olarak bir şehirde sadece bir camide kılınmasından dolayı Ulu Cami, Cuma Mescidi, Camii Kebir gibi isimlerle bir merkezi cami bulunurdu. Selçuklular'da bu "Ulu Cami" terimi şehrin en büyük camisi olmasının yanında bir plan tipini de ifade etmekteydi. Bu Ulu Cami modelinin Anadolu'daki ilk örneği Büyük Selçuklu üslubunda 1091-1092 tarihlerinde Sultan Melikşah tarafından yaptırılan Diyarbakır Ulu Camii'dir⁴⁹.

Orta Asya mimarisindeki bazı özellikler Anadolu Selçuklu Dönemi'nde de görülmektedir. Anıtsal boyutlardaki taç kapılar, işlevsel olmayan minareler gibi mimari elemanlara Anadolu Selçuklu mimarisinde çokça rastlanmaktadır. Bu taç kapılar karakteristik bir özelliğe sahip olup yapıdan yüksek olabilmektedir. Taş bloklar halinde inşa edildikten sonra süslemeye özen gösterilmiştir. Bu süsleme programı ise istisnaları olmakla birlikte, 13. yüzyılın ilk yarısındaki yapılarda alçak kabartma ve geometrik desenler olarak görülürken, 13. yüzyılın ikinci yarısında yüksek kabartma ve bitkisel motifler olarak görülmektedir. Bu istisnalardan biri de 1228-29 tarihli Divriği Ulu Camii'dir⁵⁰. Taç kapısındaki taş işçiliği adeta yapıştırma izlenimi vermektedir.

Anadolu'da mescit, minberi olmayan, cuma ve bayram namazlarının kılınmadığı, küçük boyutlarda mahalle camileridir. Konya'da bu çeşit, birer girişi olan tek kubbeli Selçuklu mescitlerinden, I. İzzettin Keykavus döneminde Hacı Ferruh'un 1215'de yaptırdığı Taş Mescit, Emir-i Ahur Zeyneddin Beşare Bey'in 1213'de yaptırdığı Beşarabey Mescidi, I. Alaaddin Keykubad döneminde Hacı İsmailoğlu Şemseddin Erdem Şah'ın 1220'de yaptırdığı Erdemşah Mescidi, Celalettin Karatay'ın kardeşi Kemalettin Rumtaş'ın 1248'de yaptırdığı Küçük Karatay Mescidi'nde bu ön mekanlar tonozlu olup, kapı ve pencerelerle dışarı açılmaktadır. 13. yüzyılın ikinci yarısında yapılmış olan Sırçalı Mescit'te ise üç kemerli son cemaat yeri bulunmaktadır. Bu yapıda kubbeye geçişler Türk üçgenleriyle sağlanmıştır. Hacı Ferruh Mescidi'nde yelpaze biçiminde tromplar, Beşarabey Mescidi'nde ise mukarnaslı tromplar bulunmaktadır⁵¹.

⁴⁸ Oktay Aslanapa, *Anadolu'da İlk Türk Mimarisi Başlangıç ve Gelişmesi*, Ankara: AYK Atatürk Kültür Merkezi, 2007, s. 26,63,64.

⁴⁹ Ahmet Çakmak, "Diyarbakır Ulu Camii", *TDV İslam Ansiklopedisi*, C.42, İstanbul: Türkiye Diyanet Vakfı Yayınları, 2007, s. 96,97.

⁵⁰ UNESCO tarafından insanlığın ortak kültür mirası listesine Türkiye'den giren ilk eserdir.

⁵¹ Aslanapa, a.g.e., s. 55.

Anadolu'da iki tip medrese gelişmiştir. Bunlar kapalı avlulu ve açık avlulu medreselerdir. Artuklular dışında ilk medreselerin kubbeli tipte olması dikkat çekicidir. Bunların ilk örneği Basra Gümüştekin Medresesi'dir (1136). Fakat bundan sonra Anadolu'da başlayan kubbeli medreseler sürekli gelişme göstererek, toplu mekan birliği fikri ile, Osmanlı anıtsal camileri için bir hazırlık olmuştur. Kapalı medreselerin en eski örneklerine Niksar ve Tokat'ı içine alan Danişmendliler'in sınırlarında rastlanır. Tokat (1151-52) ve Niksar (1157-58)'da Yağıbasan tarafından yaptırılan bu ilk kubbeli medreseler moloz taştan sade ve süslemesiz bir şekilde yapılmıştır. Bu medreselerde büyük kubbe iki yanda dar eyvanlara, diğer yanlarda kapalı duvarlara oturmaktadır. Etrafını çeviren tonozlu odalara birer kapı açılmıştır. Tokat'ta 14 m. çapındaki tromplu kubbenin ortasındaki 10 metreye yakın bir açıklık, 11 m. çapındaki Niksar kubbesinin buna benzer şekilde olduğunu göstermektedir. Karışık plan ve mekan ölçüleri ile beraber, ilk denemeleri göstermeleri açısından önemlidir. Bu plan belli uyarlamalarla 13. yüzyıla kadar sürdürülmüş ve aynı yüzyılın ikinci yarısında klasik tarzına ulaşmıştır. Bu tarzda arka duvarı ortasında bir eyvan yer alır. Bunlara tek eyvanlı medreseler denilmiştir. Eyvanın her iki yanında kubbeli birer oda bulunurken, avlunun iki kenarı boyunca hücreler sıralanmıştır. Türk üçgenleri beden duvarından kubbe içlerine doğru yönelmektedir. Bunun örnekleri ise Konya'daki Karatay Medresesi (1251) ve İnce Minareli Medrese (1260-65)'dir. Kırşehir'de ki Cacabey Medresesi (1272-73) farklı büyüklüklerde dört eyvanı kapsayan asimetrik planı ile farklılık ortaya koymaktadır⁵².

Az sayıda olmasıyla beraber, 13. yüzyıl kubbeli medreselerinin gelişimi iyi olmuş, 12. yüzyıl ortasından başlayarak meydana gelen yeni yapı tipi Danişmendliler'den Selçuklular'a geçerek, 50 yıl içinde en güzel eserlerini vermiştir. Anadolu'da Türk mimarisinin bir ürünü olan kubbeli medreseler, Osmanlı cami mimarisine bir hazırlık olmuş, hanıkahlar, tekkeler ve zaviyeler de, bu plandan türemiştir⁵³.

Medrese yapılarında işlevi olmayan minarelere rastlanmaktadır. Erzurum Çifte Minareli Medrese (13. yüzyıl sonu), Sivas Gök Medrese (1271) ve Çifte Minare'de (1271) muhteşem düzeye ulaşan bu minareler dekoratif olmaktan öteye gitmezler.

⁵² Joachim Gierlichs, "Anadolu Selçukluları Tarih ve Mimari", *İslam Sanatı ve Mimari*, ed. Markus Hattstein, Peter Delius, çev. Nurettin Elhüseyni, İstanbul: Literatür Yayıncılık, 2007, s. 372-373., Aslanapa, *Anadolu'da İlk Türk Mimari* *Başlangıç ve Gelişmesi*, s. 71,77.

⁵³ Altun, a.g.e., s. 57,58.

Selçuklu yapılarında süslü ön cephelere karşın genellikle süslemesiz ve düz iç mekan eğilimi vardır. Sivas İzzettin Keykavus Şifahanesi'nde (1217-18) sultanın türbesinin ön cephesi gibi istisnai olan iç mekanlara rastlanmaktadır.

Selçuklu medreseleri de camilerden aşağı kalmayan hatta daha ustalıklı mimarileriyle ilgi çeken yapılardır. İster kapalı avlulu ister açık avlulu olsun Selçuklu medreselerinin ön cepheleri ve taç kapı işçilikleri muhteşemdir. İlk örnekler her ne kadar moloz taştan sade yapılar olsa da, medrese mimarisi kısa zamanda olgunlaşmaya başlamıştır.

Selçuklu mimarisinde üzerinde durulması gereken bir başka yapı türü ise kümbet ve türbelerdir. Karahanlı, Gazneli ve Büyük Selçuklu mezar anıtları yanında Anadolu'daki kümbetler ve türbeler daha sade ve küçük ölçülerde yapılmıştır. Başlarda tuğla ve taştan yapılan kümbetler, sonradan sadece taş ile yapılmaya başlanmış ve bağımsız yapılar halindeyken zamanla medrese ve cami yapıları içinde plana bağlı olarak da görülmeye başlanmıştır. Sekizgen, ongen, on iki köşeli veya silindirik gövde üzerine piramit ya da konik külahlı kümbetler, kare plan üzerine kubbeli veya dikdörtgen plan üzerine tonozlu türbeler, kare plan üzerine kümbet olarak yükseltilmiş abidevi türbeler olarak farklılık göstermektedir. Kümbetlerde üst örtü dıştan piramit veya konik külah, içeriden ise kubbe şeklindedir. Yer altında kalan kısımda mumyalık denilen bölüm bulunur, üst kısımda ise ziyaretgah denilen bölümde mihrap bulunabilir⁵⁴.

12. yüzyıl içerisinde Selçuklu kümbetlerinin ilki sayılabilecek Konya Alaaddin Camii avlusundaki II. Kılıçarslan Kümbeti sade, on kenarlı, piramit külahlıdır. Selçuklu ailesine ait kümbetlerin dışında, genel tipolojiden ayrılan bir 13. yüzyıl başı eseri Tercan Mama Hatun Kümbeti, mumyalık ya da cenazelik denilen bölümün üzerinde yükselen yuvarlak dilimli silindirik gövde üzerine, dilimli konik külahla örtülü bir kümbettir. Tamamen kesme taştan yapılmış ve Anadolu'da benzeri olmayan bir yapıdır. Geometrik desenlerle süslenmiş portalı ve on bir nişli bir çevre duvarı ile çevrelenmiştir. Kümbet yapılarından en tanınmış örneklerden biri de Kayseri'deki Şah Cihan Hatun adına yapılmış Döner Kümbet'tir. Üslubuna göre 13. yüzyıl ikinci yarısına tarihlenmektedir. Tamamen kesme taştan, on iki köşeli ve dıştan mukarnas kornişler üzerine konik külahla, içten ise silindirik mekan üzerine kubbe ile örtülüdür. Figürlü

⁵⁴ Aslanapa, *Anadolu'da İlk Türk Mimarisi Başlangıç ve Gelişmesi*, s.96.

plastik süslemelerin bolca görüldüğü yapıda, portal üzerinde insan başlı kanatlı iki pars figürü ve arasında çift başlı kartal motifi tahrip edilmiş bir şekilde görülmektedir⁵⁵.

Anadolu'da mezar anıtları içerisinde eyvan tipi türbelerde bulunmaktadır. Tonozlu bir mumyalık üzerinde merdivenlerle çıkılan bir eyvan türbe tipi Konya ve Afyon çevrelerinde yaygın olarak görülmektedir. Eskişehir'in Seyitgazi İlçesi'nde ki Ümmühan Hatun Türbesi (1207) erken örnekler arasındadır. Kesme taştan yapılmış olan türbe Alaaddin Keykubad'ın ananesine mal edilmektedir. Mumyalık kapısının iki tarafından yükselen merdivenlerle eyvana çıkılmaktadır. Sonradan önüne bir tekke eklenmiş ve eyvan revaklı avluya bağlanmıştır. Afyon'da Osmanköy'de Herdane Bahar Baba Türbesi, Afyon Gazlıgölkören'de Saya Baba Türbesi 13. yüzyıl ortalarına ait örneklerdir. Konya'da Musalla Mezarlığı içerisinde bulunan Gömeç Hatun Türbesi, taş yanında tuğlanın da kullanıldığı, üst kenarlarındaki mazgal dişleri ve çini süslemeleri ile abidevi bir yapıya sahiptir ve bu tipteki türbelerin en klasik yapısıdır⁵⁶.

Türbe konusundaki diğer bir gelenek de yapıların içerisindeki türbe odalarıdır. Cami, medrese, mescit gibi yapıların banileri bina içerisinde kendilerine bir türbe odası ayırmışlardır. Bu tip türbelerde ayrı bir mimari özellik bulunmamaktadır. Konya Karatay, Konya Sahip Ata, Sivas Buruciye, Kırşehir Cacabey bu türbe tipinin örnekleridir.

Anadolu Selçuklu devri mimarisinin birçok özelliğini, mekan denemelerini, portalleri ve taş süslemeleri ile yüksek bir kültürü ortaya koyan kervansaraylar, kesme taştan yapılmış sarayları andıran ihtişamlı yapılardır. Diğer yapı türlerinde olduğu gibi plan ve süsleme programları Karahanlı, Gazneli, Büyük Selçuklular'ın ribat adını verdikleri daha önceki yapılarına dayanmaktadır. Anadolu'nun en önemli kervan yolları üzerinde, 30-40 kilometrelik düzenli aralıklarla inşa edilen ticaret ve sosyal yardım müesseseleridir. İçerisinde yolcular ve hayvanların ihtiyacı olan her şey bulunur ve üç güne kadar ücretsiz ve güvenli konaklama imkanı sunarlardı. 13. yüzyıl boyunca Selçuklu sultanları ve onların vezirleri tarafından yaptırılmıştır. Sultanların yaptırmış olduğu dokuz han bilinmektedir ve bir tanesi kitablesizdir. Anadoluda bu yapıların genel adı "han"dır. Kervansaray ise daha sonra yakıştırılmış bir isimdir⁵⁷.

⁵⁵ Altun, a.g.e., s. 59.

⁵⁶ a.g.e., s. 60,61.

⁵⁷ Gierlichs, a.g.m., s. 375.

Anadolu'da ilk sultan hanı olarak karşımıza çıkan yapı, Aksaray-Kayseri yolundaki Alay Han' dır⁵⁸. II. Kılıçarslan'ın (1156-1192) hükümdarlığının son yıllarında yapılmış olmalıdır. Avlu kısmı tamamen yıkılmış, hol bölümünün dışa taşkın taç kapısı iyi durumdadır ve geometrik süslemeleri ile bu tür han kapılarının erken bir örneğini teşkil etmesinin yanında klasik Selçuklu kervansaraylarının bütün plan ve mimari özelliklerini bir araya toplamıştır. Konya-Aksaray yolundaki Sultan Han 110×50m. boyutu ile en büyük han olup, Alaaddin Keykubad tarafından yaptırılmış ve 1229'da tamamlanmıştır. Revaklı avlu ve kapalı holden meydana gelen yapıda köşk mescit yer almaktadır. Mimari süsleme açısından en zengin örneklerdendir. 13. yüzyılın ikinci yarısında bazı önemli hanlar olsa da artık Selçuklu sultanları han yaptırmamıştır. Eğirdir-Denizli yolundaki Akhan küçük bir hol ve kareye yakın avlusu ile sultan hanlarının plan şemasına uymakla birlikte oldukça küçük bir handır⁵⁹.

Selçuklu sanatı, 13. yüzyılın ikinci yarısından itibaren İlhanlı baskısı altında olmasına rağmen önemli eserler meydana getirecek hareketliliği göstermiştir. Lakin zamanla gerileyerek, 1308'de Selçuklu Devleti yıkılmıştır. Bununla beraber sınırlara yerleşen Türkmenler ise birer birer bağımsızlıklarını ilan ederek yirmiden fazla beylik ortaya çıkmıştır. 14. yüzyıl başında Selçuklu mimarisinin canlılığını yitirmediğini gösteren yapılar vardır. Yüzyılın sonuna kadar Selçuklu mimari üslubu, etkisini göstermekle birlikte, kurulan birçok Türk devleti ve beylikte yeni arayışlarla birçok değişik üslup meydana gelmiştir. Bunlar Selçuklu sanatının temelleri üzerinde yeni üsluplar ortaya koymaya çalışmışlardır⁶⁰.

2.2. Beylikler Dönemi Mimarisi

14. yüzyıl içerisinde görülen Beylikler Dönemi sanatı, bir yandan Osmanlı sanatının hazırlık aşaması, bir yandan Anadolu Selçuklu sanatının devamı olarak bir geçiş süreci konumundadır. Beylikler Dönemi'nin dikkat çeken özelliği, Erken Dönem Anadolu Sanatına kıyasla çok daha yerli özellikler göstermesidir. Anadolu Selçuklu Sanatı bir kuruluş aşaması olarak devamlı biçimde çevredeki İslam ülkelerinden

⁵⁸ bkz. Bekir Deniz, "Alay Han'ın (Aksaray) Hikayesi", *Uluslararası Sanat Tarihi Sempozyumu Prof. Dr. Gönül Öney'e Armağan 10-13 Ekim 2001*, İzmir: Ege Üniversitesi Basımevi, 2002, s.229,247.

⁵⁹ Oktay Aslanapa, "Anadolu Selçukluları ve Beylikler Devri Kültür Sanatı", *Türkler Ansiklopedisi*, C.7, Ankara:Yeni Türkiye Yayınları, 2002, s. 708.

⁶⁰ Oktay Aslanapa, *Türk Sanatı El Kitabı*, Ankara: İnkılâp Kitabevi Yayın Sanayi ve Ticaret A.Ş., 1993, s. 67.

beslenmişti. O dönemin kaynak ve yazıtlarında yerli olmayan çok sayıda sanatçının ve ustanın adına rastlanmaktadır. 14. ve sonraki yüzyıllarda bu durum giderek değişmiş ve özellikle İç Anadolu'da Türkleşme büyük ölçüde tamamlanarak yetişmiş insan gücü ortaya çıkmıştır. Ustaların Anadolu'lu Türk kimliği, yapıtların incelenmesi ile anlaşılmaktadır. Yeni kurulan beylikler, yabancı sanatçı çekmenin zahmetine katlanmamışlar. İranlı yaşam biçimine özenen Selçuklu üst sınıflarının aksine, Beylikler Dönemi Türklerinin amaçladıkları şey çok daha alçak gönüllüdür. Beylikler için sanatsal faaliyetler, bazı ihtiyaçlar için oluşturulacak pratik ve çabuk çözümlerdir. Özellikle mimarlıkta yerel geleneklere yönelmek zorunda kalmışlardır. Diğer sanat dallarında ise zorunlu bir gereksinimin karşılanmasına yarayanlar varlığını sürdürebilmiştir. Örneğin Beylikler Dönemi resim sanatından bahsetmek mümkün değildir. Çini mozaik gibi pahalı tekniklerin kullanımının azalıp yok olması da aynı nedendendir⁶¹.

14. ve 15. yüzyılın ilk yarısında Anadolu'da oluşan sanat ve mimarlık faaliyetleri dört farklı bölgede toplanarak etkileşimler ortaya koyulabilir. Bunlar Osmanlı mimarisinin temellerini oluşturan Batı Anadolu, Anadolu Selçuklu mimarisinin fazla değişiklik göstermeden devam ettiği Karamanoğulları'nın yönetimindeki İç Anadolu, siyasal bağları Azerbaycan yöresiyle ilişkili ve mimarisi 13. yüzyılın ikinci yarısından itibaren bağlantı gösteren Doğu Anadolu, Mezopotamya ve Suriye etkilerinin yoğun şekilde görüldüğü Güneydoğu Anadolu'dur. Beylikler Dönemi'nin ortaya koyduğu ürünler daha çok cami, medrese, türbe ve kümbet yapıları olup, kervansaray gibi yapıların örnekleri azdır. Bunun nedeni ise Anadolu Selçuklularının zengin mimari mirasının yaşatılmasıdır⁶².

Karamanoğulları, Selçuklunun varisi olarak Konya ve Karaman'da en çok yapı bırakan beylik olmuştur. Aksaray Ulu Camii ve Konya İplikçi Camii, beyliğin cami mimarisinin güzel örneklerindendir. Ermenek Tol Medrese ve Aksaray'da Zinciriye Medresesi, Selçuklu avlulu medreselerinin üslubunu devam ettirmektedir. Niğde'de ki Ak Medrese ise iki katlı ve iki eyvanlı planı ile Selçuklu üslubunu devam ettirmekle

⁶¹ Uğur Tanyeli, "Beylikler Dönemi Mimarlığı ve Sanatı", *Eczacıbaşı Sanat Ansiklopedisi*, İstanbul: Yapı-Endüstri Merkezi Yayınları, 1997, s.233,234.

⁶² Gönül Cantay, "Anadolu Türk Beylikleri Sanatı", *Türkler Ansiklopedisi*, C.8, Ankara:Yeni Türkiye Yayınları, 2002, s. 18.

birlikte yüksek mukarnaslı portalı ve üst kata açılan ikiz kaş kemerli pencereleri ile 15. yüzyılın başında Karamanoğlu mimarisinin bir denemesi olarak mühimdir⁶³.

Doğu Anadolu'da ki beyliklerden Karakoyunlular'da, Kara Yusuf'un 15. yüzyılın başında inşa ettirdiği Van Ulu Camii⁶⁴ planı, payeleri ve tonoz sistemi ile önemlidir. Mihrap önü kubbesi ile de Büyük Selçukluların Mescid-i Cuma Camii ile benzerlik gösterir. Akkoyunlular'dan Uzun Hasan'ın 1453-78'de inşa ettirdiği Diyarbakır'da yer alan İparlı (Safa) Camii, tromp geçişli merkezi kubbesi ile önem arz etmektedir. İki renkli taş işçiliği ise yerel bir özelliktir. Dış pencere alınlıklarında bulunan dörtlü düğüm motifleri ise Gazneli tuğla bezemelerine bağlanabilir⁶⁵.

Hamidoğulları Eğirdir, Korkuteli, Antalya'da medrese yapılarına katkıda bulunmuşlardır. Dünder Bey Medresesi ve Taş Medrese Selçuklu üslubundadır. Yivli Minare yanına yaptırdıkları altı kubbeli cami, çok bölüntülü ya da çok kubbeli ulu cami plan şemasının Anadolu'da erken bir örneğini teşkil etmektedir⁶⁶.

Anadolu'nun batısına doğru gidildikçe Selçuklu geleneği azalmaktadır. İç Ege kıyıya oranla daha gelenekçidir. Kütahya'da Germiyanogulları'ndan Umur Bey'in yaptırdığı Vacidiye Medresesi, Selçuklu kapalı avlulu medrese özelliği gösterir ve gözlem evi olarak kullanılmıştır. 15. yüzyıl başlarında II. Yakup Bey'in İmareti ters T biçiminde tabhaneli ya da yan mekanlı olarak inşa edilmiştir. Üç bölümlü bir giriş ve orta kubbede aydınlık fenerinin olması farklı denemelerdir. Bu beyliğin camileri Osmanlı cami mimarisi ile paralellik göstermektedir ve o doğrultuda gelişim göstermiştir⁶⁷.

Candaroğulları'nın bir yapı olan, tek kubbeli Eligüzel Camii'nin, Osmanlılar'ın Bursa Alaaddin Camii ve İznik'teki Hacı Özbek Camii'nin daha geç bir uygulaması olduğu dikkat çeker. Kasaba Köyü'ndeki 1366 tarihli Mahmut Bey Camii ise, Selçuklu ağaç direkli cami geleneğini sürdüren bir yapıdır. Yine Bursa'daki Osmanlı külliyelerine benzer bir kuruluş olarak Kastamonu'da 1454 tarihli İsmail Bey Camii, tabhaneli-yan mekanlı plan tipinin bir uygulamasıdır⁶⁸.

⁶³ Altun, a.g.e., s. 67.

⁶⁴ bkz. Orhan Kılıç, "Van Ulu Camii'nin Tarihi Hakkında", *Türk Dünyası Tarih Dergisi*, İstanbul: Ekim, 1997, S.130, s. 56,60.

⁶⁵ Cantay, a.g.m., s. 19.

⁶⁶ Altun, a.g.e., s. 68.

⁶⁷ Tanyeli, a.g.m., s. 235.

⁶⁸ Cantay, a.g.m., s. 21.

Aydinoğulları'ndan Mehmet Bey'in yaptırmış olduğu Birgi Ulu Camii, mihrap önündeki tromp geçişli kubbesi ve mihraba dik uzanan beş sahnın ile Selçuklu geleneğini devam ettirir. İsa Bey'in 1374'te yaptırdığı İsa Bey Camii ise oldukça önemlidir. Mihraba paralel, düz ahşap çatılı uzun iki sahnın, ortadaki iki kubbe ile kesilmiştir. Bu planı ile Şam Emeviye Camii'nden gelen Diyarbakır Ulu Camii'ne benzemektedir. Mermer bloklarla kaplı ana cepheyi gösteren batı duvarı, anıtsal portalı ile Klasik Osmanlı mimarisindeki revaklı avlu cephelerine öncü sayılabilir⁶⁹.

Saruhanogulları merkezleri Manisa'da, Beylikler Dönemi'nin en önemli cami plan şemasını ortaya koymuşlardır. İshak Bey'in 1376'da yaptırmış olduğu Ulu Cami'nin harim bölümü mihraba paralel yedi bölümlü dört sahnından oluşur. Duvara bitişik iki sütun ile altı payenin meydana getirdiği sekizgen üzerine oturan pendentif geçişli kubbesi bulunmaktadır. Revaklı avlu kubbe ile aynı genişliktedir⁷⁰.

Batı Anadolu'da mimari faaliyetler göstermiş olan beyliklerden biri de Menteşeoğulları'dır. Milas ve Balat'taki yapıları günümüze kadar gelmiştir. 1378'de inşa edilen Milas Ulu Camii, mihrap duvarına dik uzanan üç sahnın ve mihrap önü kubbesi ile Anadolu Selçuklu geleneğini devam ettirmektedir. Yerel bir özellik olarak, beden duvarına bitişik rampalı açık şerefeli minaresi ile Menteşeoğulları cami mimarisine özgün bir yenilik getirmiştir. 1394 tarihli Firuz Bey Camii ise tabhaneli plan şeması ile Erken Osmanlı mimari geleneğine dayanır. Farklı olarak ise mescit bölümü bağımsızlaştırılmış, şadırvanlı avlu bölümü küçülerek üst örtü yerel bir teknik olan taş bindirme tekniği ile yapılmıştır. Minare ise mescit bölümünün kuzeydoğu köşesinde beden duvarı üzerinde yer almıştır. Böylece mescit bölümü dışarıdan anlaşılabilir. 1404 tarihli Balat İlyas Bey Külliyesi bütün yapılarıyla bir bütünlük içerisinde. Bu nedenle Osmanlı külliyelerinin öncüsü durumundadır⁷¹.

Beylikler Dönemi'nin başlangıcı ile Osmanlı Mimarisi'nin başlangıcı eş zamanlıdır. Erken Osmanlı mimarisi hem Beylikler Dönemi'nin içine girmektedir hem de başından beri ayırt edici bir üslup özelliği göstermektedir. Sadece 14. yüzyıl yapıları bile mimarisinin diğer beyliklerinkinden farkını ortaya koymaktadır. Örneğin Osmanlı mimarisindeki üç cami tipi farklı plan şemaları ortaya koymaktadır. Revaklı son cemaat yeri bulunan tek kubbeli camiler, artık Selçuklu anlayışından çıkıldığını gösterir. 1333

⁶⁹ Aslanapa, *Türk Sanatı El Kitabı*, s. 70.

⁷⁰ Aslanapa, a.g.e., s. 70,72.

⁷¹ Cantay, a.g.m., s. 23.

tarıhli İznik Hacı Özbek Camii, 1335 tarihli Bursa Alaaddin Bey Camii bunu kanıtlamaktadır. Çok kubbeli ulu cami tipinin ortaya çıkışı da Osmanlılar'a özgü bir yeniliktir. 1396-99 tarihli Bursa Ulu Camii, eş boyutlu 20 kubbesi ve örtü sistemi ile yeni bir anlayışı ortaya koymaktadır. Bir diğer uygulama ise tabhaneli-yan mekanlı plan şemasıdır ve tümüyle Osmanlılar'a özgüdür. İlk örneği 1334 tarihli İznik Orhan Camii'dir. 1339 tarihli Bursa Orhan Camii ise bu tipin olgunlaşmış bir biçimidir. Görüldüğü gibi Anadolu Türk Beylikleri Mimarisi'nde batıya doğru gidildikçe ortaya çıkan yenilik ve gelişim arayışları devamında Osmanlı Mimarisi olarak en yüksek yorum ve ifadeye ulaşacaktır⁷².

⁷² Tanyeli, a.g.m., s. 236.

ÜÇÜNCÜ BÖLÜM

KAHRAMANMARAŞ'TAKİ DULKADİROĞLU BEYLİĞİ YAPILARI VE VAKFIYELERİ

3.1. Kahramanmaraş'taki Dulkadiroğlu Beyliği Dönemi Yapıları

3.1.1. Kahramanmaraş Ulu Camii

Kahramanmaraş Ulu Camii (şek.2), şehir merkezinde Ekmekçi Mahallesi'nde, Atatürk Bulvarı ile Eskibelediye Caddesi kavşağının güney köşesinde yer almaktadır. Yapı günümüze avluyu çevreleyen aynı dönemden Taş Medrese ve türbesiyle gelmiştir⁷³.

Cami, vakfiyelere göre Dulkadiroğlu Beyliği hükümdarı Süleyman Bey (1442-1454) tarafından saltanatı yıllarında yaptırılmıştır. Taş kapısındaki tamir kitabesine göre yapı daha sonra Süleyman Bey'in oğlu Alaüddevle (1501-2) tarafından yenilenircesine tamir ettirilmiştir ve bugünkü şeklini onun zamanında almıştır⁷⁴.

Kitabede Alaüddevle Bey'in ismi geçtiği için bazı araştırmacılar, camiyi onun inşa ettirdiğini öne sürmüşlerdir. Halbuki Alaüddevle'nin bu camiye vakıf geliri tahsis ettiği, vakfiyelerde Cami-i Atik adıyla zikredildiği ve yenilendiği yani tamir edildiği ifade edilmiştir⁷⁵.

Günümüze çeşitli ilave ve onarımlarla gelen cami orijinal dokusunu belli ölçüde korumaktadır. İlk onarım, taş kapıdaki kitabede belirtildiği gibi Alaüddevle tarafından yaptırılmıştır. Ayrıca caminin kuzey tarafına İmare-i Nebeviyye ile Büyük Bağdadiye Medresesi'ni, kuzeybatı tarafına Taş (Rad) Medrese'yi, güney yönüne Seyyid Mazlum Zaviyesi'ni ve Maraş Çarşısı'nda Hatuniye (Pazar) Hamamı ile Büyük Bağdat Hanı'nı inşa ettiği belirtilmiştir. Böylece Alaüddevle Bey'in, odak noktasını Ulu Cami'nin oluşturduğu bir külliye yaptırdığı ortaya çıkmaktadır. Bu yapı topluluğundan sadece Ulu Cami, Taş Medrese ve Katip Hanı günümüze gelmiştir⁷⁶.

⁷³ M. Zafer Bayburtluoğlu, "Kahramanmaraş'ta Bir Grup Dulkadiroğlu Yapısı", *Vakıflar Dergisi*, S. 10, Ankara, 1973, s. 237.

⁷⁴ Ahmet Vefa Çobanoğlu, "Maraş Ulu Camii", *TDV İslam Ansiklopedisi*, C.42, İstanbul: Türkiye Diyanet Vakfı Yayınları, 2012, s. 111.

⁷⁵ Yinanç, a.g.e., s.119.

⁷⁶ Özkarcı, a.g.m., s. 31.

Evliya Çelebi'nin adından "Ada Camii"⁷⁷ olarak bahsettiği Ulu Cami, dikdörtgen planlı, çok ayaklı bir camidir (şek.3). Selçuklu camilerinin plan şemasını devam ettirmektedir. Doğu-batı doğrultusundaki meyilli bir arazi üzerine inşa edilen yapı ahşap tavanlı camiler grubuna girer. Dıştan, 22.00×40.90 m. ölçülerinde harim ile kuzeyinde 5.30×40.90 m. ölçülerindeki yedi gözlü son cemaat yeri ve tek şerefeli minaresi bulunur. Yapının ahşap hatıllı beden duvarlarında kaba yonu ve moloz taş; minare, paye, kemer, pencere söveleri ve lentolarında sarımtırak renkte ince yonu taş; taç kapıda düzgün kesme taş ile iki renkli mermer, mihrapta alçı ve örtü sisteminde ahşap malzeme kullanılmıştır⁷⁸.

Caminin kuzey tarafına yerleştirilen ortalama 25.00×26.00 ölçülerindeki çarpık planlı avlu kısmına, güneybatı (şek.4) ve kuzeydoğu yönünde açılan iki kapı ile girilmektedir. Batı cephede yer alan kapı Atatürk Bulvarı'na, kuzeydoğu köşedeki ise Belediye Çarşısı'na açılmaktadır. Kuzeydoğudaki kapı arazinin meylinde dolayı avlu zemininden 4.10 m. yüksekte kaldığı için 24 basamaklı merdivenle çıkılmaktadır (şek.5). Avlu kuzey ve doğu tarafından üzeri kubbeli betonarme revaklarla (şek.5), batı tarafından da duvarla kuşatılmıştır. Kuzey revakının gerisinde abdest muslukları, kuzeybatı tarafında yolun altına ise hela yapılmıştır. Avlu bu halini 1986 ve 1989 yıllarında yapılan onarımlarla almıştır⁷⁹.

1945'ten önce minarenin kuzey kenarına bitişik halde yapılmış üzeri kiremit çatı ile örtülü ongen planlı bir muvakkithane olduğu anlaşılmaktadır (şek.6). Muvakkithanede kapı hariç her cephede pencereye yer verilmiştir (şek.7). Bu yapı 1945'teki onarımda yıkılmıştır. Günümüze gelmeyen inşa kitabesine göre 1858-59 yıllarında Hurşit Paşa tarafından yaptırılmıştır⁸⁰.

Harimin kuzeyinde yer alan yedi gözlü son cemaat yeri, içten yaklaşık 4.60×38.80 m. boyutlarında, hafif çarpık planlıdır. Kemerler doğuda duvar payesine, batıda ise L biçiminde ortada dikdörtgen 3 m. yüksekliğinde altı taş payenin üzerine oturmuştur. Altı kemer sivri olup, taç kapı ekseninde yer alan batı taraftan beşinci kemer basık yapılarak diğerlerinden daha yüksek tutulmuştur (şek.8). Taç kapıya uyum

⁷⁷ Yaşar Alparslan, Serdar Yakar, *Seyahatname, Şehir Tarihi ve Coğrafya Kitaplarına Göre Maraş*, Kahramanmaraş: Ukde Yayınevi, 2009, s. 33.

⁷⁸ Mehmet Özkarcı, *Türk Kültür Varlıkları Envanteri: Kahramanmaraş 46*, C. 1, Ankara: Türk Tarih Kurumu Yayınları, 2007, s. 295.

⁷⁹ Özkarcı, a.g.e., s. 295.

⁸⁰ a.g.e., s. 294.

sağlaması için yüksek yapılan bu kemer, üçgen alınlıkla sonlanmaktadır. Kemer bu şeklini kitabeye göre 1945'teki onarımında almıştır. Bu açıklığının tavanı da taç kapıdan dolayı, yan kısımlar ile harimin tavanından 2.20 m. kadar daha yüksek tutulmuş ve eğimli çatı ile kapatılmıştır. Tavanın bu halini Alaüddevle Bey'in onarımı sırasında taç kapı yapılırken aldığı anlaşılmaktadır. Son cemaat yerinin batı tarafı sivri kemerle dışa açılırken doğu tarafı arazinin eğiminden dolayı kapalı olup, duvarın üst kısmında çarşıya bakan iki pencereye yer verilmiştir. Son cemaat yeri orijinalinde ahşap kirişlemeli düz toprak dam ile örtülü iken (şek.9), 1945 yılındaki onarımında toprak tabakası kaldırılmış, harimle beraber kiremit çatı ile (şek.10), 1986'daki onarımında kırma çatı ile örtülmüştür⁸¹. Son cemaat yerinde taç kapı ile taç kapının batısında yer alan kapının ön kısmında kot farkı olup yarım metre kadar alçaktadır ve iki basamakla inilmektedir. Taç kapının batı tarafında müezzin mahfiline çıkan merdivenler bulunmaktadır. Önceden ahşap olan merdivenler, onarımlar sırasında betondan yapılmış, son onarımlarda ise tekrar ahşap malzeme kullanılmıştır. Ayrıca son cemaat yerinin kemer gözleri de camekan ile kapatılmış iken günümüzde camekan bulunmamaktadır, sadece batıya bakan kısım camekanlıdır⁸² (şek.11).

Son cemaat yerinde, harimi aydınlatmaya yarayan altı üstlü iki sıra pencere bulunmaktadır. Portalin sağ tarafındaki pencerenin üstü ise mükebbire olarak yapılmıştır. Buraya son cemaat yerinden ulaşılmaktadır. Ayrıca portalin iki yanında duvarların ortasında, yarım yuvarlak mihrap nişleri bulunmaktadır⁸³.

Harim mekanına eksenden 3.40 m. kadar doğuya kaydırılmış mukarnas kavsaralı taç kapıdan girilmektedir. Alaüddevle'nin onarımları sırasında yapıldığı sanılan taç kapı, dar ve uzun bir biçimdedir. Taç kapı cepheden dışı 0.62 m., yukarı ise 1.20 m. çıkıntı yapmıştır ve 4.19×8.20 m. ölçülerindedir (şek.12). Giriş açıklığı basık kemerli olup, kapı harimden bir basamak yüksektedir. Harim, doğu-batı doğrultusunda enine dikdörtgen olarak düzenlenmiş, yaklaşık 19.30×38.50 m. ölçülerinde ve hafif çarpık bir plana sahiptir. Gelişmiş bir iç mekan düzenlemesi gösteren yapıda Anadolu Selçuklu cami mimarisinin etkileri görülmektedir. Harim altışardan iki sıra paye üzerine sivri

⁸¹ Özkarcı, a.g.e., 296.

⁸² a.g.e., s. 296.

⁸³ Hamza Gündoğdu, *Dulkadirli Beyliği Mimarisi*, Ankara: Kültür ve Turizm Bakanlığı Yayınları, 1986, s.40.

kemerler ile mihraba paralel üç sahından oluşur. Payelerin yerleştirilme düzenine göre de mihraba dik yedi sahından oluşur⁸⁴ (şek.13).

Harimin doğu tarafına zeminin eğiminden faydalanarak 3 m. yüksekte tutulan, seki şeklinde dolgulu bir bölüm yapılmıştır ve kibleye doğru hafifçe genişlemektedir. Yanlarda duvar payelerine, ortada ise dört sütuna dayanan beş sivri kemerle harime açılmaktadır (şek.14). Bu kısma hem doğu cephenin kuzey köşesindeki kapıdan hem de harimin içerisinde yer alan on beş basamaklı merdivenle çıkılmaktadır. Camide 2006 yılında yapılan restorasyon sırasında duvarlardaki sıva kazınınca kuzey duvarının alt kısmında küçük bir çeşme nişi ortaya çıkmıştır. Yapının özgün halinde burada abdest almak amacıyla kullanılmak üzere yapılmış olan, küçük havuzlu bir çeşme 1945'teki onarımlar sırasında kapatılmış olmalıdır⁸⁵.

Harim bölümü orijinalinde son cemaat yeri ile birlikte ahşap kirişlemeli düz toprak dam ile örtülmüş. Eski fotoğraflarda, damın güney tarafında ongen planlı üç tane aydınlık feneri görülmektedir (şek.9). Bu aydınlatma düzeni ve son cemaat yerindeki üçgen alınlık bazı araştırmacıları yapının kiliseden çevirme olabileceği düşüncesine itmiştir. Muhtemelen bu geniş alanı aydınlatmak için açılan pencereler yeterli bulunmayarak daha sonra böyle bir düzenleme yoluna gidilmiş olabilir. Sonraki onarımlarda camide birtakım değişiklikler yapılmıştır. Bu onarımlarda damın toprak tabakası ve aydınlık fenerleri ortadan kaldırılarak ahşap kirişlemeli tavan kırma çatı ile kapatılmış. Harimin çatısında enine dikdörtgen planlı ve çatıdan yukarı taşırılmış birçok pencerenin yer aldığı bir bölüm bulunuyordu (şek.10). Bu kısım onarım esnasında muhtemelen iç mekanı daha fazla aydınlatmak için yapılmıştır⁸⁶.

Beden duvarlarında farklı boyutlarda birçok pencere açıklığına yer verilmiştir. Batı ve kible tarafındaki pencereler dikdörtgen formlu, doğu duvarındakiler kareye yakın yapılmıştır. Bu durumdan da onarımlar sırasında pencerelerin yenilendiği anlaşılmaktadır. İki sıra halindeki pencereler batı cephede artmıştır. İlk sırada sekiz, ikinci sırada altı pencere bulunmaktadır⁸⁷ (şek.15).

Mukarnas kavsaralı alçı mihrap, kible duvarının ortasına değil batı tarafa daha yakındır. Kaş kemerli kavsarası ve etrafını çeviren dört sıra bordür bulunmaktadır. Altta

⁸⁴ Özkarcı, a.g.e., s. 297.

⁸⁵ a.g.e., s. 298.

⁸⁶ Gündoğdu, a.g.e., 38, Özkarcı, a.g.e., s. 299.

⁸⁷ a.g.e., 39.

nişin her üç kenarına sivri kemerli sade birer mihrap nişi açılmıştır. Yedi sıra dik mukarnaslarla çevrili dış bordürü çevreleyen geniş bordür, kabartma lotus, palmet ve rumilerle simetrik bir kompozisyon halindedir⁸⁸ (şek.16).

Ahşap minber mihrabın batısında yer almaktadır. Arifi Paşa'nın orijinalinde abanoz ağacından olduğunu söylediği minber, 1780 yılı civarında çıkan yangında tahrip olmuş, günümüze birkaç parçası ulaşmıştır. Mevcut minber ise kapısının alınışında yer alan kitabeye göre 1317 H./ 1899-1900 yılında orijinaline benzetilmeye çalışılarak, Muhammed Esad tarafından ceviz ağacına sedef kakmalı olarak yapılmıştır (şek.17). Eski minberin üzerindeki kitabe bugünkü minberin yapım kitabesinin altında bulunmaktadır⁸⁹.

Harimin kuzey duvarında, taç kapının batı tarafında müezzin mahfili yer alır. Günümüzde doğu tarafında da buna benzer uygulama vardır. Harimin batı tarafında ise kadınlar mahfili yer alır. Onarımlarda müezzin mahfili ile beraber betondan yapılmış, günümüzde ise ahşaptandır (şek.18). Kadınlar mahfiline son cemaat yerinin batısında üstte yer alan kapıdan merdivenle ulaşılır. Burada 1780 tarihli bir onarım kitabesi bulunmaktadır⁹⁰.

Caminin minaresi kesme taştan ve tek şerefeli olup, yapıdan ayrı olarak son cemaat yerinin, batıdan üçüncü kemerin hizasında, iki metre mesafede hafif çapraz biçimde yerleştirilmiştir (şek.19). Mahalli özelliklere uygun olarak yapılan minare, Memluklu sanatına ait özellikler taşımaktadır. Küçük çaplı geçirdiği onarımlara rağmen yapıda en az değişiklik yapılmış kısım şüphesiz minaredir. Minareye kaidenin batı kenarında yer alan ve iki taraftan üçer basamaklı merdivenle çıkılan dikdörtgen formlu kapıdan girilir (şek.20). Kesme taştan kübik bir alt kaide ile başlayan minare, üç bölümlü gövde ile şerefe altlığına kadar yükselir. Kübik kaideyi takip eden sekizgen pabuçluktan sonra, köşelerin pahlanmasıyla yuvarlak bölüme geçilmektedir. Gövdenin ikinci bölümünü oluşturan kısım onikigendir ve en uzun kısımdır. Gövdenin birinci ve ikinci bölümlerini, mukarnas dizisini andıran lotus, palmet frizi ve ortada iri plastik geçmelerden oluşan bir zincir geçme ile üç sıra halinde silmelerden meydana gelen taş bilezik ayırmaktadır⁹¹.

⁸⁸ Oktay Aslanapa, *Türk Sanatı I Başlangıcından Büyük Selçukluların Sonuna Kadar*, İstanbul: Kervan Yayınları, 1984, s. 233.

⁸⁹ Gündoğdu, a.g.e., s.40, Özkarcı, a.g.e., s. 300.

⁹⁰ Özkarcı, a.g.e., s. 300.

⁹¹ a.g.e., s.301,302, Gündoğdu, a.g.e., s. 41.

Ulu Cami'de, mimari öğeler yanında süslemeler de çok dengeli kullanılmıştır. Bunlar, taç kapı, mihrap, minber, ahşap kirişler, taşıyıcılar ve minarede görülmektedir. Harimin batı tarafındaki payelerin taşıdığı kemerin batı cephesinde malakârî tekniğinde, 1.30 m. çaplarında iki adet madalyon tarzında bezemeler bulunmaktadır. Kuzeydeki (şek.21) büyük ölçüde tahrip olmuş durumdayken, güneydeki (şek.22) kısmen korunmuştur. Madalyonlarda yer alan motiflerde kahverengi, kırmızı ve siyah renk kullanılarak, yazı, geometrik ve bitkisel süslemelere yer verilmiştir. Güneyde yer alan madalyonda "Mührü Süleyman" da denilen, merkezdeki sekiz kollu yıldızdan gelişen bir süsleme görülmektedir. Yıldızın ortasındaki dairenin içinde "Allahümme Salli ve Sellim alâ Muhammed", yıldızın uçların yer alan dairelerde ise "Allah, Muhammed, Ebubekir, Ömer, Osman, Ali, Hasan, Hüseyin" isimleri yazılmıştır. Kuzeyde bulunan madalyonda, yine merkezde sekiz kollu yıldızdan gelişen süsleme bulunur. Yıldızın ortasındaki dairede "Rabbi Allah" yazmaktadır. Madalyonlar süsleme açısından uyum içerisindedir. Daha önceleri üç adet madalyon olduğu tespit edilmiş fakat günümüzde bu ikisi bulunmaktadır⁹².

Caminin son cemaat yeri ile harimdeki ahşap kirişlerde kalem işi tekniğinde bitkisel motifler görülmektedir (şek.23). 1780 yılında büyük bir yangın geçiren caminin onarımı sırasında ahşap tavanı komple yenilenmiştir. Tavandaki süslemelerde bu esnada yapılmıştır. Çünkü süslemelerde görülen stilize bitkiler ve kartuşlar 18. yüzyıl özelliği taşımaktadır. Harim kısmında kirişlerin baş kısımları kırmızı zemin üzerine palmet motifleriyle, orta bölümleri ise yeşil zemin üzerine bitkisel ve geometrik desenlerle süslenmiştir. Son cemaat yerinde de aynı uygulama görülmektedir fakat kirişler zemini sıralı şekilde bir kırmızı bir yeşil olarak düzenlenmiştir⁹³.

Eskiden pencerelerin demir şebekelerinin birleşme yerinde, kalıp kalem ile yapılmış, kazıma tekniğinde stilize çiçek motifleri ile geometrik şekiller ve okunamayan farsça yazılar bulunmaktaymış. Daha sonra bu şebekelerin üzerleri yağlı boya ile boyanınca süslemeler kaybolmuş⁹⁴.

Caminin minberinde yer alan motifler çakma, kakma ve kafes teknikleri ile yapılmıştır. Minberde iki kanatlı kapı bulunur ve kanatlar panolara ayrılarak içleri sedef kakmalarla, geometrik desenlerle süslenmiştir. Kapının alınlık kısmının altında kitabe

⁹² Gündoğdu, a.g.e.,s. 40, Özkarcı, a.g.e., s. 305.

⁹³ Özkarcı, a.g.e., s.304, Gündoğdu, a.g.e., s.41.

⁹⁴ Gündoğdu, a.g.e., s.39.

bulunmaktadır. Merdiven korkulukları da çakma ve kafes tekniğinde yapılmıştır. Yan aynalıklarda yine bölümlere ayrılarak geometrik desenlerle süslenmiş ve sedef kakılmıştır⁹⁵.

Taç kapı, dar ve uzun biçimi ile beylikler Dönemi özelliği göstermektedir. Üç yönden silmelerle kuşatılmış, kum saati formunda kaideli sütuncelerle sınırlandırılmıştır. Altı sıra mukarnaslı kavsara bölümü, bir palmet motifi ile sonlanmaktadır. Kavsaranın üst kısmına Alaüddeve Bey'in tamir kitabesi yerleştirilmiştir. İki renkli taştan yapılmış basık kemerli giriş kısmının üzerinde örgülü, çiçekli ve nesih hatlı kitabe bulunur. Kapı nişini üç yönden kuşatacak biçimde ortası madalyonlu iki kartuş halinde yapılmıştır. Girişin iki yanına simetrik olarak mukarnas kavsaralı birer mihrabiye yerleştirilmiştir. Mihrabiyeler üç kenarlı ve üç sıra mukarnaslıdır. Kavsara kısmının üstüne pano yerleştirilmiş, doğudaki pano geometrik motiflerle süslenirken diğeri sade bırakılmıştır⁹⁶.

Camiden ayrı olarak avluda bulunan minare sarımtırak renkte ince yonu taş ile inşa edilmiştir. Minarenin şerefe altlığı, bezeme bakımından zengindir (şek.24). Onikigen kısım ile şerefe ve petekte kırmızı kesme taşlar kullanılmıştır. Şerefe altı bir sıra iri mukarnasla hareketlendirilmiş. Her mukarnasın alt kısmında rozetlerin arasına gömülü sıraltı tekniğinde, mavi-beyaz sermaik tabaklar az görülen bir dekorasyondur. Şerefe kısmı onikigen planlı olup, ahşaptan kafes şebekelidir. Şerefe ahşap konstrüksiyonlu köşk tipinde yapılmıştır. Her kenarında yüzeysel işlenen kırık kemerli iki niş bulunmaktadır. Petek kalın ve birazda kısa yapılarak, ahşap direkler üzerine oturan, geniş saçaklı, iki kademeli sac külahla örtülmüştür. Üstteki kısa saçaklı sac örtü, konik bir külahla sonlanmaktadır. Bu tip uygulama yöresel bir özelliktir. Gaziantep ve Adana gibi güney illerde bu tip uygulamalar mevcuttur. Müezzini yazın sıcaktan, kışın yağmurdan korumaktadır. Merdiven boşluklarını aydınlatmak için ise gövde de küçük pencerelere yer verilmiştir⁹⁷.

Caminin taç kapı, avlu kapısı, kadınlar mahfili, minber, son cemaat yeri ve ahşap tavanında çeşitli kitabeler bulunmaktadır. Taç kapının üst kısmında yer alan tamir kitabesi şöyledir:

⁹⁵ Özkarcı, a.g.e., s. 304.

⁹⁶ a.g.e., s. 303, Gündoğdu, a.g.e., s. 40.

⁹⁷ Gündoğdu, a.g.e., s. 41, Özkarcı, a.g.e., s. 301,302.

"*Amere hâzâ el-câmii el-mübârek fî eyyâmı es-sultan el-melik el-eşref el-Kansu el-Gavri başare el-melik el-âdil-âlim el-seyyîd el-emir avn alâmete gavs el-millete ve'l dîn Hüsâm bin emîr-el-Mü'minîn Alâüddevle bin Süleyman bin Dulkadir es-Sâsânî ahibete sevâbe Leruh ebî Süleyman bin Dulkadir terahhamehullahu gufranehu...Sene seb'a ve tis'a mie*". Tercümesi ise; Bu mübarek cami, Sultan Melik Kansu Gavri'nin günlerinde bina olunmuştur. Adil ve bilgili, melik, seyyid, emir, milletin yardımcısı, ümmetin ve dinin ilticâgâhı, Hüsâm bin emirü'l-mü'min'in Dulkadir oğlu Süleymanoğlu Alâüddevle Sasani, bu mescidden hasıl olan sevabı babası Dulkadir oğlu Süleyman'ın ruhuna bağışlayarak... Allah ona rahmet eylesin. 907 senesi⁹⁸.

Taç kapıda giriş ile kavsaranın arasındaki boşlukta, ortada madalyon ile birbirine bağlanan iki kartuş bulunur. İçlerinde ise nesih hatlar ve bitkisel bezemeler bulunmaktadır. Batı taraftaki kartuşta "*Eşhedü enlâ ilâhe illâllâh*", doğudakinde ise "*Eşhedü enne Muhammedü'r-resûlullâh*" yazmaktadır. Madalyon, sekiz kollu yıldızdan gelişen geometrik motiflerle süslenmiş, dairenin kenarlarına da Allah'ın güzel isimleri olan "*Ya Sultan, Ya Burhan, Ya Gufran, Ya Rahman, Ya Hannan, Ya Mennan, Ya Deyyan, Ya Sübhan*" kelimeleri bir bütünlük oluşturacak şekilde yazılmıştır⁹⁹.

Avlunun batı cephesine 1989 yılında yapılan kapının alınlığında, önceki kapıya ait kitabe bulunmaktadır. Kartuşlar içerisine yazılmış üç satırlık kitabe şöyledir:

- 1- *Semî bânî -i evvel idübdür hemân te'kîd*
- 2- *Bu bâb-ı Zülkadir zade Süleyman Bey iden tecdîd*
- 3- *Fi sene 1270*¹⁰⁰

Kitabeye göre Zülkadir oğlu Süleyman Bey daha önceki kapıyı 1853-54 yılında tamir ettirdiği anlaşılmaktadır:

Kadınlar mahfiline girişi sağlayan kapı kemerinin kilit taşına "*Mâşâ-Allah, sene 1194*" yazılmıştır. Kitabeye göre bu kapının 1780 yılında yapıldığı ve muhtemelen de bu tarihte onarım gördüğü anlaşılmaktadır¹⁰¹.

Minberin kapı alınlığında üç kitabe bulunmaktadır. Üstteki kitabede nesih yazı ile kelime-i tevhid "*Lâ ilâhe illâllâh Muhammedü'r-Resulullâh*" yazılıdır. Altta yer alan kitabede, "*el-minberi bi-imâreti min Alâe'd-devle bin Süleyman*" yazılıdır. Bu iki parça

⁹⁸ Gündoğdu, a.g.e., s. 37

⁹⁹ Bayburtluoğlu, a.g.m., s. 239.

¹⁰⁰ Özkarcı, a.g.e., s. 308.

¹⁰¹ Bayburtluoğlu, a.g.m., s. 239.

orijinal minbere aittir ve minberi Alaüddevle Bey'in yaptırdığını göstermektedir. Bu ikisinin ortasında ise esas kitabe yer alır ve şöyle geçer: "*Amere haze'l-cami'i ve'l minberi's-şerifi Muhammed Es'ad min nesli Alae'd-devle sene 1317*". Buna göre günümüzdeki minber Dulkadiroğulları'ndan Muhammed Esad tarafından, 1899-1900 yıllarında yaptırılmıştır. Minberin ustası olarak geç dönemden Muhsin Ali'nin adı geçmektedir¹⁰².

Son cemaat yerinde, üçgen alınlıklı kısımda, "Besmele" ve alt kısmında "1945" yazısı yer alırken günümüzde bu kitabe kaldırılmış haldedir (şek.8).

Son cemaat yerinde, tavan kirişlerinin alt kısmında yer alan pervazlarda, kartuşlar içerisinde nesih hat ile ifadeler bulunmaktadır¹⁰³.

Caminin kuzey doğu köşesinde avluya inilen kapının alınlığında, H. 1408 tarihi ve "*Bismillahirrahmanirrahim*" ile Hicr suresinin 46. ayeti, *Udhulûhâ biselâmin âminîn* yazmaktadır (şek.25). Meali ise şöyledir; "Esenlikle, güvenle girin oraya!" (denecek)¹⁰⁴.

3.1.2. Hatuniye (Şems Hatun) Külliyesi

Dulkadiroğlu Beyliği hükümdarı Alaüddevle Bey, hanımı Şems Hatun adına 1500-1509 yılları arasında cami, medrese, türbe, hamam ve çeşmeden oluşan Hatuniye külliyesini inşa ettirmiştir. Yetersiz alan ve arazinin durumundan ötürü bir bütünlük oluşturacak şekilde, eğimli bir alan üzerine külliye inşa edilmiş. Caminin doğusunda medrese, harimin doğu tarafının alt kısmına türbe, avlu kapısının sağ dış tarafına çeşme yerleştirilmiştir. Bu yapı topluluğu Kurtuluş (Hatuniye) Mahallesi'ndeki Gediz Sokak'ta bulunmaktadır. Külliyenin hamamı ise yapılardan ayrı olarak aynı mahallede, Hamam Sokak'ta inşa edilmiştir. Külliyeyle ait çeşme günümüze gelememiştir. Muhtemelen onarımlar sırasında ortadan kaldırılmış olmalıdır. Medrese ise yıkılmış olup, sadece taç kapısı bulunmaktadır¹⁰⁵.

¹⁰² Şaziye Karlıklı, *Değişimin Simgelendiği Kent Kahramanmaraş*, İstanbul: Creative Yayıncılık, 2007, s. 85, Özkarcı, a.g.e., s. 308,310.

¹⁰³ Özkarcı, a.g.e., s. 310,315.

¹⁰⁴ <https://kuran.diyanet.gov.tr/tefsir/Hicr-suresi/18447/45-48-ayet-tefsiri> (Erişim Tarihi: 18.05.2019)

¹⁰⁵ Özkarcı, a.g.e., s. 35, Özkarcı, a.g.m., s. 40.

3.1.2.1. Hatuniye (Şems Hatun) Camii

Cami bugün tahrip olan inşa kitabesine göre 915 H. / 1509-1510 M. yılında Alaüddevle Bey tarafından hanımı Şems Hatun adına yaptırılmıştır¹⁰⁶. Avlu kapısının hemen sağ tarafında, okunamayacak durumda olan inşa kitabesi bulunmaktadır (şek.26). Kitabenin, önceden caminin iç duvarlarından birinin sıvaları altında iken, 20. yüzyıl başlarında yerinden sökülerek bugünkü yerine koyulduğu bilinmektedir. 17. yüzyıl ortalarında Maraş'a gelen Evliya Çelebi, Hatuniye Camii'nin kitabesini görmüş olmalı ki şu sözleri söylemiştir; "Andan Kal'a câmi'i ve Hâtûniyye cami'inin kapusu üzre böyle tahrir olunmuşdur". Tarih:

"Ammera hâze'l-cami'a'l-mübarek Şemsi Mâh Hâtûn binti Rüstem ibn Nâsırüddin bin Zeynelâbidîn. Sene"¹⁰⁷.

Kahramanmaraş'taki birçok cami gibi Hatuniye Camii'de bugüne kadar yapılan onarımlarla orijinal özelliğini kısmen yitirmiştir. Cami 20. yüzyıl başlarında bir yangın geçirmiş ve birtakım onarımlar yapılmıştır. Avlu kapısı üzerinde 1324/1906 tarihli onarım kitabesi bulunmaktadır¹⁰⁸ (şek.27).

Ahşap tavanlı camiler grubuna giren yapı; dıştan yaklaşık 8.20×24.0 m. ölçülerindeki harim ile kuzeyinde bulunan 3.50×15.70 m. ölçülerinde dört gözlü son cemaat yeri ve tek şerefeli minareden oluşur (şek.28-29). Cami içten ahşap tavan, dıştan meyilli kiremit çatı ile örtülüdür. Minare, harime giriş kapısı ve mihrap sarımtırak renkte ince yonu taş, duvarlarda moloz ve kaba yonu taş, örtü sisteminde ise ahşap kullanılmıştır. Caminin kuzey, güney ve batı cephelerinde pencere açıklıklarına yer verilmiştir. Avluya batı cephede açılan basık kemerli kapıdan girilmektedir. Harimin kuzeyinde bulunan dört gözlü son cemaat yerinin örtü sistemi güneyde duvara, kuzeyde sekizgen dört ahşap direk ile taş payeye dayanmaktadır. Ahşap direkler, son cemaat yerini çevreleyen zeminden yarım metreyi geçen yükseklikte bulunan duvarların üzerindeki taş kaidelere oturmaktadır. Arazinin eğiminden dolayı son cemaat yeri, türbenin merdivenlerinin aşağısında bulunmaktadır¹⁰⁹.

Harime kuzey duvarında bulunan, basık kemerli cümle kapısından girilmektedir. Hafif çarpık ve enine dikdörtgen planlı olan iç mekan, yanlarda duvarlara oturan düz

¹⁰⁶ Bayburtluoğlu, a.g.m., s. 241.

¹⁰⁷ Alparslan, Yakar, a.g.e., s. 34.

¹⁰⁸ Gündoğdu, a.g.e., s. 32.

¹⁰⁹ Özkarcı, a.g.e., s. 40.

ahşap tavan ile örtülüdür (şek30). Harim kısmı son cemaat yerine göre biraz daha yüksekte kalmaktadır. Harimin doğusunda minareye yakın olan kısımda, yapının alt kısmına yerleştirilmiş ve birkaç basamakla inilen türbe bulunur. Bu türbeden dolayı, harimin doğu kısmında, zeminden 1.40 m. yükseklikte ve birkaç basamakla çıkılan bir seki düzenlenmiştir. Bu bölüm perde ile örtülerek kadınlar mahfili olarak kullanılmaktadır. Ayrıca bu bölüme, son cemaat yerinin doğusunda yer alan taç kapıdan geçerek dar bir koridordan ulaşılmaktadır. Sekinin bulunduğu kısmın eskiden, yıkılan medresenin dershanesi olarak kullanıldığı bilinmektedir¹¹⁰.

Harimi aydınlatmak üzere güney, kuzey ve batı duvarında açılmış on beş adet pencere bulunmaktadır. Boyutlarının farklılıkları ile birlikte dikdörtgen, basık kemerli ve kaş kemerli olarak da farklılık gösterir.

Harimin kible duvarında yer alan mihrap (şek.31), giriş kapısının ekseninden yarım metre kadar doğuda kalmaktadır. Mihrabın nişi, beden duvarından dışarıya taşıntı yapmamış, iç mekana doğru çıkıntı yapmıştır. Mihrap nişi yarım daire şeklinde olup, nişin iki yanında simetrik olarak sütunceler yer alır ve dıştan düz silme ile kuşatılmıştır. Taştan yapılan mihrap, onarımlar sırasında sıvanmış ve boyanmıştır. Üst kısmına da üçgen alınlık yapılmıştır. Son müdahalelerde boya tabakası kaldırılmıştır. Kible duvarının batısında ise ahşap minber yer alır. Önceleri minber kible duvarına dayalı iken, günümüzde batı duvarına dayalıdır ve alt pencerelerin birini kapatmıştır. Kuzey duvarında, giriş kapısının üzerinde yer alıp merdiven ile çıkılan ahşap müezzin mahfili son müdahalelerde zemine alınmış ve giriş kapısının hemen yanında yer almaktadır¹¹¹(şek.32).

Tamamen kesme taştan yapılan tek şerefeli minare, son cemaat yerinin kuzeydoğu tarafında yer almaktadır (şek33.). Arazinin eğiminden dolayı minare, son cemaat yerinden yüksektedir ve basamaklarla çıkılmaktadır. Minare kaidesinin kuzeybatı köşesinde kapısı bulunmaktadır. Kaide kare planlı olup dört köşede üçgen prizmalar vardır. Gövde bölümü ise dört bölümlü olarak planlanmış ve bölümler kademeli bir şekilde incelmektedir. Bölümler, profilli silmelerle birbirinden ayrılmıştır. Birinci ve üçüncü bölüm sekizgen planlı, ikinci ve dördüncü bölümler ise silindriktir. Şerefe altlığına bordürle geçilir, ardından birkaç silme ile mukarnas dizisi gelmektedir.

¹¹⁰ Karlıklı, a.g.e., s. 88.

¹¹¹ Özkarcı, a.g.e., s. 42.

Şerefe kısmı ahşap korkulukla çevrelenmiştir. Petek kısa ve kalın tutulmuş, ahşap direkler üzerine oturan saçak, konik külah ile sonlanmaktadır¹¹².

Hatuniye Camii, oldukça sade yapılmış olup, dikkati çeken taş bezemeler, türbe girişinin üzerinde yer alan pencere ile minare ve avlu kapısının sağında bulunan kitabede görülmektedir. Dikdörtgen pencere, yanlarda ve altta bordürler, üstte ise içleri istiridye motifleri bulunan tek sıra iri mukarnaslardan oluşan bir çerçeve içerisinde. Çerçevenin yan bölümlerinde üçer sıra bordür bulunur. Bu bordürler en dışta ince bir mukarnas dizisi, ardından papatya motifleri ve buna bağlı kıvrık dallar ve iç kısımda, rumi ve palmet desenleri ile bezenmiştir. Pencerenin alt kısmında da ince mukarnas dizisi bulunur (şek.34). Pencerenin hemen solunda yer alan medresenin taç kapısında da benzer süslemeler görülmektedir.

Selçuklu geleneğine bağlı ve yerel özellikler gösteren minarede de yine Memluk sanatının etkileri görülmektedir. Minare kapısının üzerindeki sekizgen bölümde ortası kabarıklı, on iki kollu bir yıldız motifi bulunur. Diğer sekizgen planlı bölümün ortalarına dikdörtgen dört pencere ile dört niş açılmıştır. Şerefe altındaki silindirik bölümde ise geometrik motiflerle süslü sekiz kabara yer alır. Gövdenin bittiği kısımda, bir ters bir düz iri palmetlerin bulunduğu bordür yer alır. Bordürün alt kısmında ise bir sıra beyaz taş kullanılarak bir kontrast oluşturulmuş¹¹³.

Avlu kapısının sağ tarafında bulunan kitabe tahrip olmuş ve okunamayacak durumdadır. Fakat kitabenin bazı satırları Arifi Paşa ve Besim Atalay tarafından okunmuştur. Arifi Paşa son iki satırı şöyle nakletmiştir.

1-.....

2-.....

3- *Şems Hâtûn binti el-emîr; el-kebîr; eş-şehîd, es-sa'îd*

4- *Rüstem Zülkadirî Allahümme eyyidhü ve'l-hüma ve eyyid nasrehâ senete hamse ve 'işrîn ve tis'a mi'e .*

Besim Atalay'ın naklettiğine göre:

1- *Bena hazihi'l-imareti Alâe'd-devleti ve'd-dîni atâllâhu umrahu ve ebbede mülkehu*

2- *Bi-melekûtihi el-hâtûnu'l-muazzamatu Şemsî Hâtûn binti el-emîr, el-kebîr; es-sa'îd, eş-şehid, el emir*

¹¹² Karlıklı, a.g.e., s. 88, Gündoğdu, a.g.e., s. 33.

¹¹³ Gündoğdu, a.g.e., s. 33.

3- *Rüstem el-kâdirî Allâhümme eyyid devletühümâ ve eyyid nasrahümâ fî târih hamse 'aşere ve tis'a mi'e...*

Kitabeye göre caminin, Alaüddevle Bey tarafından, hanımı Şems Hatun adına 915 H./ 1509-10 M. yılında inşa ettirildiği anlaşılmaktadır¹¹⁴.

3.1.2.2. Hatuniye (Şems Hatun) Medresesi

Medresenin inşa kitabesi, taç kapının alınlığında yer almaktadır fakat tahrip olmuştur. Ancak medresenin, Alaüddevle Bey tarafından 1500 yılı civarında hanımı Şems Hatun adına inşa ettirdiği bilinmektedir. Külliye'nin bir elemanı olan medrese caminin doğu tarafına yapılmıştır. Camiden önce inşa edilen medrese 1920' li yıllara kadar fonksiyonunu devam ettirmiş fakat daha sonra yıkılmış ve sadece taç kapısı günümüze ulaşmıştır¹¹⁵ (şek.34).

Medrese sarımtırak renkte ince yonu taştan yapılmış. Yapı hakkında bilgi veren Besim Atalay, medresenin iki katlı yapılarak toplam sekiz oda ile bir dershaneden oluştuğunu belirtmiştir. Medresenin batı cephesinde eyvan tarzında bir taç kapı bulunur. Taç kapının iki yanında silmelerle sonlanan oturma yerleri yapılmıştır. Esas giriş bölümü, zeminden üç basamak yüksekte tutulmuştur. Taç kapı üç yönden bordürle çevrelenmiştir. İçteki bordür sade tutulmuş, diğeri ise rumi ve palmetlerle bezenmiştir¹¹⁶.

3.1.2.3. Hatuniye (Şems Hatun) Türbesi

Hatuniye Külliyesi'nin elemanı olan türbe, caminin doğu tarafının alt kısmında yer almaktadır (şek.35). Günümüze bazı onarımlar görerek gelen türbe, tek katlı ve dikdörtgen planlı türbeler grubuna girmektedir (şek.36). Tek katlı olması Beylikler Dönemi'nin bir özelliğidir. Türbeye son cemaat yerinin doğu tarafında bulunan merdivenlerle inilmektedir (şek.35) Arazinin eğiminden dolayı merdivenin sahanlığı son cemaat yerinin zemininden yüksektir. Merdivenlerden sonra türbeye kuzey duvarında açılan dikdörtgen formlu kapıdan girilmektedir. Kuzey güney doğrultusunda yerleştirilen iç mekan, beşik tonozla kapatılmıştır¹¹⁷.

¹¹⁴ Özkarcı, a.g.e., s. 44.

¹¹⁵ a.g.e., s. 47.

¹¹⁶ Özkarcı, a.g.m., s. 27.

¹¹⁷ Özkarcı, a.g.m., s. 28.

Türbenin içinde yan yana yerleştirilen iki sanduka bulunur. Bunlardan biri Şems Hatun diğeri ise üzerindeki yazı levhası ile Sütçü İmam'ın yeğeni şehit Abdülkadir Tiye'ktir (şek.37).

3.1.2.4. Hatuniye (Pazar-Marmara) Hamamı

Hamamın inşa kitabesi yoktur fakat, kaynaklara göre, 15. y.y. sonlarına doğru Alaüddevle Bey tarafından inşa ettirilmiştir. Evliya Çelebi, şehir kültürü bağlamında hamamlardan ve hamam kültüründen de söz etmiştir. Tespitlerine göre Maraş'ta beş hamam bulunmaktadır. Çarşı Hamamı, Çukur Hamamı ve Boğazkesen Hamamı bunlardandır¹¹⁸. "Çarşı Hamamı" olarak bahsettiği muhtemelen "Pazar Hamamı"dır ve 1648 yılından önce inşa edildiği ortaya çıkmaktadır¹¹⁹.

Hamam, Maraş (Belediye) Çarşısı'nın batısında yer alır ve Katip Hanı'nın bugünkü girişinin çaprazında kalmaktadır. Hamam çarşı ile bir bütünlük içerisinde ve çarşıdaki insanların ihtiyaçlarını karşılamak için inşa edilmiştir. Beylikler Dönemi'nde şehir merkezinin çekirdeğini cami, bedesten ve hamam oluşturmaktadır. Kaynaklarda "Hatuniye Hamamı" ismiyle geçen yapı, ticari bölgede olmasından dolayı, 17. yüzyıldan itibaren "Pazar (Çarşı) Hamamı" adı ile anılmaya başlamıştır¹²⁰.

Hamam şehir merkezinde ticari bir bölgede yer almaktadır. Üst katına yapılan dükkanlar ve etrafındaki mekanlardan dolayı dışarıdan pek belli olmamaktadır. Şahısların mülkiyetinde olup belli bir zamana kadar fonksiyonunu sürdürmüştür. 1957 yılında büyük bir tadilat geçirmiş ve orijinal dokusunu kısmen yitirmiştir. Soyunmalık kısmı tamamen yıkılmış ve betonarme olarak yeniden yapılmış. Ilıklık ve sıcaklık bölümlerindeki kubbeler yıkılarak, beton ile düz bir şekilde kapatılmıştır¹²¹.

Hamam doğu-batı doğrultusunda eğimli bir arazi üzerine inşa edilmiştir. Üç eyvanlı ve iki hücreli hamamlar grubuna girmektedir (şek.38). Aynı eksen üzerinde sıralanan soyunmalık, ılık, sıcak ve sıcak su deposu ile külhandan oluşmaktadır.

Beden duvarlarında kaba yonu ve moloz taş, örtü sisteminde tuğla, zeminde ise kesme taş kullanılmıştır. İç mekandaki bölümlere geçişi sağlayan kapı açıklıkları,

¹¹⁸ Alparslan, Yakar, a.g.e., s. 33.

¹¹⁹ Özkarcı, a.g.m., s. 30.

¹²⁰ Özkarcı, a.g.e., s. 53.

¹²¹ Özkarcı, a.g.m., s. 30.

dikdörtgen ve hafif sivri kemerlidir. Hamamın girişi (şek.39) ise kuzey cephenin batı tarafındadır¹²².

3.1.3. Bektutiye (Çınarlı) Camii

Caminin inşa kitabesi bulunmamaktadır fakat arşiv belgelerine göre Dulkadiroğlu Beyliği hükümdarı Alaüddevle Bey tarafından 1500 yılı civarında inşa ettirildiği anlaşılmaktadır¹²³. Cami Fevzi Paşa Mahallesi, Aladağ Sokak'ta yer almaktadır.

1500-1510 yılları arasında üzeri toprak damlı tek mekan olarak inşa edilen yapı, 1840-41, 1891 ve 1910 yıllarında onarım görmüştür. Bu onarımlar sırasında, yapıya bitişik olarak son cemaat yeri ve minare eklenmiş ve bu müdahaleler yapının özgün geçmişinde yerlerini almışlardır. 20. yüzyıl içerisinde ve 21. yüzyıl başında yapılan onarımlarda yapı büyük müdahalelere maruz kalmıştır. Medrese yıkılmış yerine caminin servis mekanları ve tuvaletler yapılmış, avlunun güney bölümüne Sütçü İmam'ın türbesi inşa edilmiş, tüm avlu duvarları, girişleri ve kaplamaları uyumsuz malzeme ve teknikte yenilenmiştir¹²⁴. Yapılan son müdahaleler ile birlikte uyumsuz görülen eklemeler kaldırılarak özgün haline döndürülmeye çalışılmıştır. Günümüze bu şekilde gelen cami orijinal özelliğini kısmen koruyabilmiştir (şek.40).

Cami giriş kapısının üst kısmına yerleştirilen tamir kitabesine göre, 1256 H./1840-41 M. yıllarında Hüsrev Bey tarafından tamir ettirilmiş. Minare kapısının üstünde yer alan kitabede, 12 Cemaziye'l âhir 1308 H./23 Ocak 1891 M. yılında Ebe Hatice Hanım camiye tamir ettirmiş ve birde minareyi yaptırmıştır. Hela bölümünün girişine yerleştirilen tamir kitabesinde ise, Rebû'l-âhir 1308 H./Nisan 1910 M. yılında Bakkal Hacı Salih tarafından tamir ettirilmiştir¹²⁵.

Yapı enine dikdörtgen planlı olup, ahşap tavanlı camiler grubuna girmektedir (şek.41). Cami, harim ile harim kısmının kuzeyine yerleştirilen son cemaat yeri ve kuzeybatı köşedeki tek şerefeli minareden oluşmaktadır. Giriş kapısı, payeler, kemerler ve minarede sarımtırak renkte ince yonu taş, örtü sisteminde ahşap malzeme kullanılmıştır. Duvarlarda kaba yonu ve moloz taş kullanılmış, daha sonra sıva ile

¹²² Özkarcı, a.g.e., s. 55.

¹²³ a.g.e., s. 82.

¹²⁴ Özkarcı, a.g.e., s. 83

¹²⁵ a.g.e., s. 83.

kapatılmıştır. Restorasyon ile bu sıvalar kaldırılmıştır. Sadece iç kısım sıvalı durumdadır. Mihrap ise onarımlar sırasında mermerle kaplanmış fakat günümüzde alçıdan oldukça sade bir durumda olup sadece nişin etrafını çeviren taş dizisi bulunmaktadır.

Cami avlusuna girişi sağlayan iki kapı bulunmaktadır. Biri kuzeybatı köşede, diğeri ise güneyde yer almaktadır. Caminin doğu kısmı sokak ile bitişik olduğu için diğer yönlerde avlu ile kuşatılmıştır. Son cemaat yerinin hemen önünde taştan sekizgen planlı havuz yer almaktadır.

Üç gözlü son cemaat yerinin sivri kemerleri, köşelerde payelere, ortada ise iki taş sütuna dayanmaktadır. Sütun başlıkları ve kaideleri konik biçimlidir. Son cemaat yerinin doğu tarafı duvar ile kapalıdır. Diğer kısımlar ise camekan ile kapalı durumdayken, günümüzde açık durumdadır. Sadece birinci, üçüncü ve batı kemer gözüne koyulan ahşap ayakkabılıklar ile yarıya kadar kapalı durmaktadır (şek.42).

Harim bölümünde kuzey duvarında açılan basık kemerli kapıdan girilmektedir (şek.43). Harim enine dikdörtgen planlı olup, kuzey-güney doğrultusunda atılan üç sivri kemer ile mihraba dik dört sahına ayrılmaktadır (şek.44). Son cemaat yeri ile birlikte alttan ahşap kirişlemeli tavanla, üstten kırma sac çatı ile örtülüdür.

Harimi aydınlatan, güney duvarında yedi, kuzey duvarında üç, doğu duvarında üç ve batı duvarın dört adet olmak üzere toplamda on altı pencere açıklığı bulunmaktadır. Pencereler dikdörtgen olup alt sıradakiler daha büyüktür. Üst sırada yer alanlar ise öküz gözü tarzında yapılmış olup, iç kısımda genişlemektedir. Doğru duvarında alt kısmında pencerelerin hizasında iki adet dolap nişi bulunur. Muhtemelen bunlar pencereden dönüşmüştür.

Kible duvarında yer alan mihrap, onarımlar sırasında tamamen mermerle kaplanmış (şek.45) son müdahalelerle birlikte oldukça sade bir niş olarak, sadece nişin çevresi kesme taş ile kaplanmıştır. Minber ise mihrabın batısında kible duvarına dayalı şekildedir. Harimin kuzeyinde ve giriş kapısının üzerinde yer alan müezzin mahfili kaldırılmış, doğu ve batı duvar köşelerine küçük çaplı iki mahfil eklenmiştir (şek.46).

Tek şerefeli kesme taştan minare, harimin kuzeybatı köşesine sonradan yapılmıştır. Kapısı, kaidenin kuzeyinde bulunur ve hemen üzerinde kitabesi yer almaktadır. Kare biçimli kaidenin üst köşeleri pahlanmıştır. Kaideden sonra onikigen gövde kısmı gelmektedir. Gövdenin üst kısmında onarım izleri belli olmaktadır.

Gövdeden sade ve kısa tutulan şerefe altına geçilir. Şerefe onikigen olup, demir korkulukla çevrilmiştir. Petek kısmı silindir şeklindedir ve üstü beton külahla örtülmüştür. Daha önce boyalı olan minare kaidesi günümüzde boyasız haldedir ve sarımtırak renkli gövde bölümü günümüzde daha açık bir renktedir (şek.47).

Bektutiye Camii, oldukça sade bir şekilde inşa edilmiştir. Sadece harimdeki ahşap tavanın kirişlerinde bezeme görülmektedir ve çok azı günümüze gelmiştir (şek.48). Kirişlerin orta kısımları gülbezek ve yanlarına simetrik şekilde yerleştirilen lale motifleri ile süslenmiştir. Buna benzer süslemeler Kahramanmaraş Ulu Camii'nde de görülmektedir aynı dönemlerde yapılmış olmaları muhtemeldir¹²⁶.

Caminin giriş kapısında, minarede ve hela kısmının girişinde olmak üzere üç kitabesi bulunur. Giriş kapısının üst kısmına yerleştirilen taş kitabede, dört kartuş içerisinde ta'lik hat ile iki satırlık yazı bulunur (şek.49).

1- *Vücûh-i hayra mümessil tefevvuk etdi bî- evâ*

Rızâ-yı Hakkı tahsîle olup sa'yimiz bî-leva

2- *Düşüb bir hâmede Şevket mücevher harfle târîh*

Bu zîbâ ma'bede Hüsrev Bey oldu bânî bî-lâ

*Fî sene 1256*¹²⁷

Kitabeye göre cami, Hüsrev bey tarafından 1840-41 yıllarında tamir ettirilmiştir. Kitabeyi yazan ise hattat Şevket'tir.

Minare kapısının üzerinde yer alan taş kitabede ta'lik hat ile beş satır yazı bulunmaktadır (şek.50).

1- *İdüb bu câmi' şimdi Ebe Hânım güzel ihyâ*

2- *Okundukça ezân yansûn kanâdîli nücûma*

3- *Mücevher harf ile Necmi minâreye dedi târîh*

4- *Duây-ı ekberî ile Hatice Hânıma hercâ*

5- *Fî sene 12 Cemâziye'l-âhir 1308*¹²⁸

Kitabeye göre, Ebe Hatice Hanım 23 Ocak 1891 tarihinde hem minareyi yaptırmış, hem de camiye tamir ettirmiştir. Kitabeyi ise hattat Necmi yazmıştır.

Hela kısmında yer alan kitabede ise nesih hat ile üç satır olarak yazılmıştır.

1- *Sâhibü'l-hayrât ve ve'l-hasenât*

¹²⁶ Özkarcı, a.g.e., s. 85.

¹²⁷ a.g.e., s. 85.

¹²⁸ a.g.e., s. 86.

2- Boğazkesen Çarşusunda

3- Bakkal Hacı Sâlih Sene Rebû'l-âhir 1328

Kitabeye göre cami, Boğazkesen Çarşısında bakkallık yapan Hacı Salih tarafından Nisan 1910 yılında tamir ettirilmiştir¹²⁹.

3.1.4. Boğazkesen (Ekmekci-Ali Ağa) Camii

Boğazkesen Camii'nin inşa kitabesi bulunmamaktadır. Arşiv belgelerine göre, Alaüddevle Bey'in azatlı kölesi ve ekmekçibaşısı olan Hacı Ali Ağa bin Abdullah tarafından, Alaüddevle Bey'in hükümdarlık dönemi olan 1480-1515 yılları arasında yaptırılmış olmalıdır¹³⁰.

İki derenin kesiştiği bir noktada bulunmasından dolayı Boğazkesen adı ile tanınmış ve bulunduğu mahalleye de onun adı verilmiştir. Caminin banisi Hacı Ali Ağa'nın görevinden dolayı mahalle daha sonra Ekmekçi adını almıştır. Yapının bulunduğu arazi kuzey-güney doğrultusunda hafif meyillidir. Şehrin merkezinde olmasından dolayı etrafında dükkanlar ve evler bulunmaktadır. Maraş Kalesi hemen yapının batısında yükselmektedir¹³¹.

Boğazkesen Camii, hamam ve buk'a ile birlikte bir külliye olarak planlanmış fakat hamam ve buk'a günümüze gelememiştir. Camide mihrabın üst kısmında ve minarede bulunan kitabeler neticesinde, 1722-23, 1796-97, 1798-99, 1952 yıllarında çeşitli onarım ve ilaveler görerek, orijinal özelliğini kısmen yitirmiştir. Bu onarımlarda ahşap kirişlemeli, düz toprak damlı son cemaat yeri, betonarme olarak yeniden yapılmış, harimin ahşap kirişlemeli ve toprak damlı yan hacimleri de betonla kaplanmıştır. Yapının kuzeyinde yer alan avlu kısmında da birtakım düzenlemeler olmuş, ortasına şadırvan, kuzey ve doğu tarafına görevliler için iki katlı bina inşa edilmiştir. Lakin son müdahalelerde, yapının kuzeyine tek katlı imam odası, doğu kısmında minarenin önündeki bölüme ise tuvalet ve abdest muslukları eklenmiştir¹³².

Cami, enine dikdörtgen planlıdır. Kuzeyinde son cemaat yeri, kuzeydoğu köşede tek şerefeli minaresi bulunmaktadır (şek.51). Minare, üzerindeki kitabeye göre 1798 yılında yapılmıştır. Yapının duvarlarında sarımtırak renkte kaba yonu taş, minare,

¹²⁹ Özkarcı, a.g.e., s. 80.

¹³⁰ Özkarcı, a.g.m., s. 35.

¹³¹ Rahmi Tekin, "Zülkadir Beyliği ve Osmanlı Devleti Zamanında Maraş'ta Yapılan Vakıf Eserler", *Yüzüncü Yıl Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi*, S.3, 2000, s. 316.

¹³² Özkarcı, a.g.e., s. 102.

harimin giriş kapısı, mihrap, paye ve kemerlerde sarımtırak renkte ince yonu taş kullanılmıştır. İki renkli taş uygulaması ise pencere söve ve kemerleri ile minarede görülmektedir. Harimin kuzeyindeki son cemaat yeri üç gözlüdür. Onarımlar sırasında sivri kemer ile caddeye açılan batı cephesi dışında diğer bölümler betonarme olarak yeniden yapılmıştır. Günümüzde ise orijinal haline dönmüş şekli ile son cemaat yeri dört sivri kemer gözlüdür (şek.52). Betonarme bölümler ise ince yonu kesme taş ile örülmüştür. Batı cephesi, beden duvarlarının devamı şeklinde aynı tür malzeme ile sivri kemer gözü ise camekan ile kapatılmıştır. Son cemaat yeri kuzeyde üç sütuna, kuzey batı köşede L biçimindeki payeye istinad eder. Doğu cephede minare yer aldığı için bu bölüm kapalıdır. Son cemaat yerinin güney duvarında, sivri kemerli ve dikdörtgen planlı nişe sahip bir mihrabiye ile sivri kemerli küçük bir niş bulunmaktadır. Giriş bölümü zemin seviyesinde iken yan kısımlar daha yüksek tutulup bir basamak bulunmaktadır¹³³.

Harime, kuzey duvarında yer alan, üstten sivri tahfif kemeri ile kuşatılmış basık kemerli cümle kapısından girilmektedir (şek.53). Girişin iki yanına taş seki yerleştirilmiştir. Enine dikdörtgen planlı harim bölümü, kuzey güney doğrultusunda atılan iki kemer ile üç bölüme ayrılmıştır (şek.54). Kemerler duvar payelerine istinad etmektedir. Ortada yer alan mihrap önü bölümü, köşelerde pendentiflerle geçilen 5.40 m. çapında hafif sivri kubbe ile örtülüdür. Kubbe yüksek sekizgen bir kasnak üzerine oturmaktadır. Yan bölümler ise düz beton ile örtülü iken günümüzde ahşap kirişlemeli tavan ile örtülüdür (şek.55).

Yapının batı cephesi ve kubbenin mimari tarzı, 18. yüzyıl Türk sanatının özelliklerini yansıtmaktadır. Daha öncede bahsedildiği gibi bu bölümlerin 18. yüzyılda onarım gördüğü buradan anlaşılmaktadır¹³⁴.

Beden duvarlarında açılan farklı boyutlardaki pencere açıklıkları ile harimin aydınlığı sağlanmaktadır. Güney ve batı duvarında dört adet, kuzeyde iki adet ve kubbe kasnağında sekiz adet olmak üzere toplam on sekiz adet pencere yer almaktadır. Batı duvarının üst kısmındaki pencereler içten daire dıştan altıgen olarak yapılmıştır.

Kible duvarının ekseninden hafif batı tarafa kaydırılmış taş mihrap, sivri kemerli ve yarım daire nişe sahiptir. Kavsara bölümünde çok küçük bir pencere açıklığı yer alır. Mihrap onarımlar sırasında boyanmış (şek.56), günümüzde ise bu eklentiler kaldırılmış haldedir. Doğusunda küçük bir dolap nişi yer alır. Mihrabın batı tarafında köşk minber

¹³³ Karlıklı, a.g.e., s. 89, Özkarcı, a.g.e., s. 103.

¹³⁴ Özkarcı, a.g.e., s. 103.

bulunmaktadır. Minberin merdivenleri, duvar içerisinde taş basamaklı ve doğudan batıya kıvrılarak yükselmektedir (şek.57).

Harimin kuzey duvarında, girişin batı tarafında müezzin mahfili yer alır. Mahfil tıpkı minber gibi tasarlanmıştır. Yine duvarın içinde yükselen taş basamaklarla çıkılmaktadır. Önceden ahşap olan mahfil, onarımlar sırasında betondan yapılmış. Günümüzde ise tekrar ahşapta hale dönüştürülmüştür ve hafif sivri kemerli bir niş yer almaktadır (şek.58). Harimin doğu ve batı köşelerine ise zeminde iki adet küçük mahfil bulunmaktadır.

Kesme taştan yapılmış tek şerefeli minare, son cemaat yerinin kuzeydoğu köşesinde yer almaktadır (şek.59). Kuzeyinde bulunan kapısının üzerinde bir kitabe bulunmaktadır. Kitabeye göre minare, İmam Seyyid Ali tarafından 1798-99 yılında yaptırılmıştır¹³⁵. Minare kapısına dört basamak ile çıkılmaktadır. Minarenin kare kaidesi oldukça yüksektir ve son cemaat yerinin hafif geçmektedir. Kaidenin köşeleri pahlanarak, silmelerle onikigen planlı gövde bölümüne geçilmektedir. Kaidenin güney tarafında son cemaat yerinin damına çıkışı sağlayan bir kapı bulunmaktadır. Şerefe bölümü onikigen olup, ahşap ve demir korkulukla çevrelenmiştir. Silindirik petek kısmı, ahşap direkler üzerine oturan sac külahla örtülmüştür. Merdiven boşluğu, gövdede açılan küçük açıklık ile aydınlatılmıştır.

Oldukça sade inşa edilen yapıda dikkati çeken süslemeler; batı cephe, minare, cümle kapısı ve mihrapta görülmektedir. Batı cephede yer alan pencerelerde ve son cemaat yerinin sivri kemerli gözünde iki renkli taş işçiliği kullanılmıştır. Minare kapısının kemerinde birer sıra siyah taş kullanılarak hareketlilik elde edilmiştir. Minare gövdesinin üst kısmında her kenarda, bir siyah renkte taş bulunmaktadır. Gövde bölümünün bittiği kısımda, ters ve düz yerleştirilen palmet ve lotuslardan oluşan bir kuşak bulunur. Şerefe altında köşeleri sarkıtlı, bir sıra iri mukarnas dizisi bulunur ve her mukarnasın alt kısmında rozetlerin arasında muhtemelen Kütahya işi birer çini tabak yerleştirilmiştir¹³⁶.

Harimin giriş kapısı, onarımlar sırasında çeşitli renklerde boyalarla yazı, bitkisel ve geometrik desenlerle dekore edilmiş, günümüzde ise bunlar tamamen ortadan kaldırılmış ve sade bir görünüm verilmiştir. Kapı alınlığında bir madalyon bulunmaktadır. Madalyonun ortasında bir kabara yer alır ve geometrik motifler ve

¹³⁵Özkarcı, a.g.m., s. 35.

¹³⁶ Karlıklı, a.g.e., s. 89.

yazılarla süslenmiştir. Madalyonun üst tarafında ise altı kollu yıldız şeklinde bir açıklık vardır. Mihrap sonradan boyanmış haldeyken günümüzde boyasız ve oldukça sadedir. Yalnızca kemerinin cephesi geometrik desenler ile çevrelenmiştir. İçerisinde rozet ve gülbezek motifleri yer almaktadır¹³⁷.

Yapının mihrabında T biçiminde iki adet tamir kitabesi ile minare kapısının üzerinde minarenin inşa kitabesi yer almaktadır. Giriş kapısının üzerindeki madalyon içerisinde de birtakım yazılar bulunmaktadır.

Mihrabın alınlığının alt kısmında yer alan kitabede, nesih hat ile iki beyit olarak kartuş içerisinde yazı yer almaktadır (şek.60).

- 1- *Âmirî bu câmi'in Ahmed Muhammed*
Yardım etdi onlara hem Rabb-i izzet
- 2- *Şâkirîyâ pencere mihrâba zînet*
Oldu târih-i câmi'cennet emsâl
Sene 1135

Kitabeye göre cami, Ahmed ve Muhammed tarafından 1135 H./ 1722-23 M. yılında tamir ettirilmiş ve "*camî' cennet emsâl*" kelimeleri ile ebced hesabına göre tarih düşülmüştür. Kitabeyi ise *Şakir* isimli hattat yazmıştır. Üst kısımda yer alan kitabede nesih hat ile katuş içerisinde dört satır yazı bulunur¹³⁸.

- 1- *İdüb say-ı Seyyid Ali İmam*
- 2- *Bulub hüsn-i tecdîd mihrâb ve minber*
- 3- *Dedim Hâşimâ ben de târihinî*
- 4- *Güzel hûb-ı mihrab Allahu Ekber*

1211

Kitabeye göre cami, İmam Seyyid Ali tarafından 1211 H./ 1796-97 M. yıllarında tamir ettirilmiştir. Kitabeyi *Haşim* adında bir hattat yazmıştır ve "*Güzel hûb-ı mihrâb Allahu Ekber*" kelimeleri ile de ebced hesabına göre tarih düşmüştür¹³⁹.

Minare kapısı üzerinde yer alan kitabede nesih hat ile kartuşlar içerisinde iki beyit yazı bulunmaktadır ve kartuşların arasında iki rozet motifli işlenmiştir (şek.61).

- 1- *Cidd-ü sây idüb İmam Seyyid Ali*
Yapdı hayr ve taş dikdi âşikâr

¹³⁷ Özkarcı, a.g.e., s. 105.

¹³⁸ a.g.e., s. 106.

¹³⁹ Özkarcı, a.g.e., s. 106.

2- *Hâşim mahzûn târihin dedi*

Bu 'amûd-ı şer'idir zîbâ menâr

Sene 1213

Kitabeye göre minare, İmam Seyyid Ali tarafından 1213 H./ 1796-97 M. yılında yaptırılmıştır. Kitabeyi yazan hattat *Haşim*, "*Bu 'amûd-ı şer'idir zîbâ menâr*" kelimeleri ile ebced hesabına göre tarih düşmüştür. İmam Seyyid Ali 1796-97 yılında camiyi tamir ettirdikten sonra, 1798-99 yılında minareyi yaptırdığı anlaşılmaktadır¹⁴⁰.

Harmin giriş kapısının üzerinde yer alan madalyonun ortasında Allah'ın güzel isimleri olan;

"Yâ Sultan, Yâ Burhân, Yâ Gufrân, Yâ Rahmân, Yâ Hannân, Yâ Mennân, Yâ Deyyân, Yâ Sübhân" kelimeleri yazılmıştır¹⁴¹ (şek.62).

3.1.5. Haznedarlı (Ali Ağa) Camii

Arşiv belgelerine göre caminin, Alaüddevle Bey'in Hazinedarı olan Ali Ağa tarafından yaptırıldığı belirtilmektedir¹⁴². Bu durumda cami, Alaüddevle Bey'in saltanatı yıllarında 15. yüzyıl sonu ile 16. yüzyıl başlarında yaptırılmış olmalıdır.

Cami, Alaüddevle Sokağının Duraklı Mahallesi'nde, "Eski Maraş" denilen yerde şehre hakim yüksek bir tepede yer almaktadır. Eğimli bir arazi üzerine inşa edilen yapı orijinalliğini önemli ölçüde yitirmiştir¹⁴³.

Arşiv belgelerinde caminin adı, *Ali Ağa Cami'* olarak geçmektedir¹⁴⁴. Ali Ağa'nın görevinden dolayı daha sonra *Hazinedarlı Camii* ismi ile anılmıştır. Evliya Çelebi Maraş'taki camilerden bahsederken "Hazînedârî mahallesi" ve bu mahallede yer alan "Hatîbzâde câmi'i" ismini vermiştir¹⁴⁵.

Haznedarlı Camii, 1937 yılında şahıslara satılmış, alan kişi yapıyı ibadete açık tutarak 1960'lı yıllara kadar işlevini sürdürmüştür. 1986 yılından sonra ise Diyanet İşleri Başkanlığı'na hibe edilmiştir¹⁴⁶.

¹⁴⁰ a.g.e., s.106.

¹⁴¹ a.g.e., s.106,107.

¹⁴² a.g.e., s.170.

¹⁴³ Karlıklı, a.g.e., s. 87.

¹⁴⁴ Özkarcı, a.g.e., s. 170.

¹⁴⁵ Aplanslan, Yakar, a.g.e., s. 34.

¹⁴⁶ Özkarcı, a.g.e., s. 170,171.

Kaynaklardan edinilen bilgilere göre caminin yanında birde buk'a bulunmaktaymış fakat yapı günümüze gelememiştir. Bu durumda yapı bir külliye'nin bir parçası olarak yapılmıştır¹⁴⁷.

Caminin minaresi, son cemaat yeri kemerleri ile iç mekanı sınırlayan temelleri ve bir yarım sütunu ayakta kalarak harap bir hale gelmiş. 1972'de minare ve son cemaat yerinin kemerleri haricinde tamamen yıkılarak, ince briket duvarlar üzerine düz beton dam , üstten de kırma sac çatılı olarak basit bir şekilde yeniden yapılmıştır¹⁴⁸.

Yapı; harim, kuzey tarafına yerleştirilen üç gözlü son cemaat yeri ve harimin kuzeydoğu köşesindeki tek şerefeli minareden oluşmaktadır (şek.63). Orijinal yapının minare, sütun, kemer, paye ve mihrabında kesme taş, duvarlarında ise kaba yonu ve moloz taş kullanılmıştır. Harimin kuzey tarafına yerleştirilen üç gözlü son cemaat yerinin sivri kemerleri ve sütun başlıkları onarımlar sırasında sıvandığı için orijinal taş örgü kaybolmuş. Son cemaat yeri kuzeyde sekizgen iki sütuna yanlarda ise duvar payelerine istinad etmektedir. Son cemaat yerinin batı tarafına pencere, doğu tarafına da basit bir kapı yapılmıştır¹⁴⁹.

Cami enine dikdörtgen planlı olup, mihraba paralel iki sahnı, dik olarak ise üç bölümlüdür (şek.64). Orijinalinde ki örtü sistemi bilinmese de araştırmacılar düz ahşap kirişlemeli olduğunu düşünmektedirler¹⁵⁰.

Günümüzde harim bölümüne, son cemaat yerinden sonra kuzey duvarının ortasında ve doğu tarafında açılan iki kapıdan girilmektedir. Enine dikdörtgen planlı harim, yanlarda duvarlara, ortada ise iki beton ayağa istinad eden düz beton ile örtülmüştür (şek.65). Harimi aydınlatan; güney duvarında iki, kuzey duvarında iki, batı duvarında iki ve doğu duvarında bir adet olmak üzere toplam yedi pencere açıklığı bulunmaktadır.

Caminin orijinal elemanlarından biri olan minare, yapının kuzeydoğu köşesinde ve yapıya bitişik durmaktadır. Kesme taştan yapılan minare tek şerefelidir (şek.66). Minarenin kaidesi oldukça yüksek olup, son cemaat yerine açılan, basık kemerli bir kapısı bulunur (şek.67). Kare kaide köşelerde pahlanarak profilli silmelerle silindirik gövdeye geçilir. Kaidenin üst kısmının batı tarafında, caminin damına açılan bir kapı

¹⁴⁷ Özkarcı, a.g.m., s. 36.

¹⁴⁸ Gündoğdu, a.g.e., s. 35.

¹⁴⁹ Özkarcı, a.g.e., s. 172.

¹⁵⁰ Bayburtluoğlu, a.g.m., s. 244.

bulunur. Kısa tutulmuş silindirik gövdeden üç profilli bir silme ile şerefe kısmına geçilir. Şerefe korkulukları onarımlar sırasında demir doğrama olarak yapılmıştır. Silindirik petek kısmı gövdeye kıyasla çok kısa ve incedir. Üzeri ise demir direkler üzerine oturan geniş saçaklı çatı ile örtülmüş ve konik saç külahla sonlanmıştır¹⁵¹.

Yapı oldukça sadedir, süsleme diyebileceğimiz unsurlar, son cemaat yeri ve minarede görülmektedir.

Son cemaat yerinde sütun başlıkları silmelerle hareketlendirilmiştir ve alt köşelerinde damla motifine benzeyen bir detaylar bulunmaktadır (şek.68).

Minare kaidesinin doğu tarafında ise baklava, kare ve balık sırtı motiflerine benzeyen desenler bulunan dikdörtgen üç taş yer almaktadır¹⁵² (şek.69).

Harime girişi sağlayan kapının üzerinde, ta'lik hat ile yazılmış altı satırlık kitabe yer alır ve satırlar kartuşlar içerisinde yer almaktadır (şek.70).

1- *Nâmesi bu câmiin Dede Efendi ey hümâm*

2- *Bâisi Ahmed Efendi mahmûdu'l-enâm*

3- *Bânîsidir ehl-i hayrât Hac bâkî selâm*

4- *Risâlet pâyesinin yüz...*

5- *Lâilâheillah*

6- *Muhammedü'r Resûlullah*

1277

Kitabeye göre cami, Dede Efendi ve Ahmed Efendi'nin öncülüğünde hayır sahibi kimseler tarafından 1860-61 yılında tamir ettirilmiştir¹⁵³.

3.1.6. Şazi (Şâdi) Bey Camii

Caminin inşa kitabesi yoktur fakat kaynaklara göre, Dulkadir Beyliği hükümdarı Alaüddevle Bey'in komutanlarından, Şâdi Bey tarafından inşa ettirilmiştir. Bu durumda Alaüddevle Bey'in hükümdarlık dönemi lan 1480 ile 1515 yılları arasında inşa edilmiş olmalıdır¹⁵⁴. Evliya Çelebi 17. yüzyıl ortalarında Maraş'a gelmiş ve camilerden bahsederken "Şadiyye Câmii" adını zikretmiştir¹⁵⁵.

¹⁵¹ Bayburtluoğlu, a.g.m., s. 244.

¹⁵² Özkarcı, a.g.e., s. 173.

¹⁵³ a.g.e., s. 174.

¹⁵⁴ Özkarcı, a.g.e., s. 262.

¹⁵⁵ Alparslan, Yakar, a.g.e., s. 34.

Şâdi Bey, külliye anlayışı ile yaptırdığı caminin avlusuna, bir de buk'a-medrese yaptırmıştır. Vamık Şükrü, 1707 tarihinde medresenin harap halde olduğunu belirtmiş ve Maraş Müftüsü Ali Efendi tarafından medrese cami ile beraber tamir ettirilmiş ve medrese yeniden faaliyete geçirilmiş, fakat bu yapı günümüze gelememiştir¹⁵⁶. Cami, 1958 yılında tamamen yıkılmış, daha sonra yenisi yapılarak 1960 yılında ibadete açılmıştır. Cami avlusunun kuzeyinde bulunan medresenin yerine de betonarme olarak iki katlı Kur'an Kursu inşa edilmiştir. Eski caminin güneyinde yer alan hazire ise yeni cami yapılırken ortadan kaldırılmış ve yeni yapı daha geniş ölçülerde yapılmış. Orijinal yapıdan sadece minare günümüze gelebilmiştir¹⁵⁷ (şek.71).

Son cemaat yerinin kuzeydoğu köşesinde üç mezar bulunmaktadır. Ortadaki mezarın, caminin banisi Şadi Bey'e ait olduğu anlaşılmaktadır (şek.72).

Eski cami, enine dikdörtgen planlı, harim ile kuzeyinde üç gözlü son cemaat yeri ve kuzeydoğu köşedeki minareden oluşmaktaymış. Cami, ahşap kirişlemeli ve toprak dam ile örtülmüş. Yapının minare, paye ve kemerlerinde ince yonu taş, beden duvarların kaba yonu ve moloz taş, örtü sisteminde de ahşap malzeme kullanılmış. Minare kaidesinin batı ve güney kenarlarındaki çıkıntılı taşlara bakıldığında, eskiden son cemaat yerinin minare ile bitişik olduğu anlaşılmaktadır¹⁵⁸.

Son cemaat yerinin doğu tarafında yer alan minare, kuzeyinde bulunan basık kemerli kapısının, üst kısmında yer alan kitabeye göre 1708-9 yılında yapılmıştır. Minarenin kare biçimli kaidesi yüksek tutulmuş ve köşeleri pahlanmıştır. Kaideden silindirik gövde kısmına geçilir. Bu bölüm oldukça kısa tutulmuştur ve tahribatı önlemek amacı ile beş adet demir kelepçe ile desteklenmektedir. Gövdenin en alt kısmının güney tarafında muhtemelen caminin damına çıkışı sağlamak için açılmış sivri kemerli küçük bir açıklık bulunmaktadır. Şerefe altında ise birtakım süslemeler görülmektedir. Şerefe korkuluğu ahşaptan yapılmıştır. Silindirik petek kısmı da iki adet demir kelepçe ile desteklenmektedir ve ahşap direkler üzerine oturan saçaklı geniş bir sac ile örtülmüş ve konik külâh ile sonlanmıştır (şek.73).

Betonarme olarak yeniden inşa edilen caminin, beden duvarları, harimin giriş kapısı ve mihrap sarı renkte kesme taştan yapılmıştır. Yapı harim, harimin kuzeyinde beş gözlü son cemaat yeri ve harimin batısına sonradan yapılan çift şerefeli minareden

¹⁵⁶ Tekin, a.g.m., s. 315.

¹⁵⁷ Özkarcı, a.g.e., s. 263.

¹⁵⁸ Özkarcı, a.g.m., s. 38.

oluşmaktadır (şek.74). Son cemaat yerindeki yuvarlak kemerler yanlarda duvarlara, ön tarafta ise altı beton ayağa istinad eder (şek75). Harime girişi sağlayan açıklık yuvarlak kemerlidir. Bu giriş açıklığı da, yüksek tutulan yuvarlak tahfif kemeri ile çevrelenmiştir. Harim kare planlıdır, ortada dört beton ayağa oturan merkezi kubbe ve köşelerde birer küçük kubbe, geriye kalan kısımlarda düz beton ile örtülüdür. Harim güney hariç diğer üç yönden galeri ile çevrilmiştir (şek.76) Galeri bölümüne harimin kuzeyinde bulunan iki merdiven ile çıkılmaktadır. Harimi aydınlatan güneyde dört, kuzeyde beş, doğuda ve batıda altı tane, kubbe kasnağında da sekiz tane olmak üzere toplam yirmi dokuz adet pencere açıklığı bulunur. Üstte yer alan pencereler alttakilere oranla daha küçük tutulmuştur. Kible duvarın yer alan mihrap nişi ongendir. Kavsara bölümü sade olup yatay silmeler bulunmaktadır. Mihrabın batısında ahşap minber, doğusunda ise merdiven ile çıkılan vaaz kürsüsü yer alır (şek.77).

Yapıda dikkati çeken bir süsleme yoktur. Sadece eski yapıya ait minarede birtakım süslemeler yer almaktadır. Minarenin gövde bölümü, ters düz yerleştirilen palmetlerden oluşan bir friz ile sonlanır. Şerefe altında ise bir sıra rozet ve gülbezeklerden oluşan bir kuşak ve bir sırada kırık hatlı bir kemer kuşağı yer alır¹⁵⁹ (şek78).

Harimin kible duvarının doğu ve batı üst köşesinde yapıya ait iki tamir kitabesi ile minare kaidesinde inşa kitabesi bulunmaktadır.

Kible duvarının batı üst köşesinde yer alan kitabe de nesih hat ile iki beyit yazılıdır (şek.79).

1- *Seyyid Ali Seyyid hûb*

Etdi imâret hÂne-i mahbûb

2- *Mu'cemlerinden düşdü bu târih*

Bu câmi' oldu makbûl-u mergûb

1119

Kitabeye göre cami 1119 H./ 1707-8 M. yılında Seyyid Ali tarafından tamir ettirilmiştir. İkinci beytin son satırın da ebced hesabına göre tarih düşürülmüştür¹⁶⁰.

Kible duvarının doğu üst köşesinde ki kitabe de nesih hat ile iki beyit yazılıdır (şek.80).

¹⁵⁹ Özkarcı, a.g.e., s. 265.

¹⁶⁰ Özkarcı, a.g.e., s. 265,266.

1- *Efendim şeyh-i İslâm-ı enâme*

Bu 'aceb hayrât-ı lutf etdi sâni'

2- *Ahmedîdir mu'cemden târîh için*

Der zûba ma'bed ve mergûb câmi'

1078

Kitabeye göre cami, 1078 H./ 1667-8 M. tarihinde tamir geçirmiş, kitabeyi "Hattat Ahmet" yazarak, "*Der zûba ma'bed ve mergûb câmi* " kelimeleri ile ebced hesabına göre tarih düşmüştür¹⁶¹.

Minare kapısının üzerinde yer alan kitabede nesih hat ile iki satırlık yazı bulunmaktadır (şek.81).

1- *Minâre-i dil-keş ezâne makâm*

2- *Binyüzirmiyedide oldu temâm.*

Kitabeye göre minare 1127 H./ 1708-9 M. yılında yapılmıştır¹⁶².

3.1.7. Taş (Rad) Medrese

Taş Medrese, günümüzde Kurtuluş Mahallesi, Atatürk Bulvarı'nda, Ulu Camii'nin kuzeybatısında yer almaktadır¹⁶³.

Medresenin inşa kitabesi olmadığı için yapım tarihi bilinmemektedir. Ancak Dulkadiroğlu Beyliği hükümdarı Alaüddevle Bey'in, 916 H. /1510 M. tarihli vakfiyesinde Taş Medrese ve Taş Mescid'den bahsedilmektedir. Bunun yanında bu yapılara ait vakıflar belirtilmiştir¹⁶⁴. Bu doğrultuda yapının, Alaüddevle Bey tarafından 15. yüzyıl sonlarında yaptırıldığı anlaşılmaktadır.

Yapının adı arşiv belgelerinde "Taş Medrese", "Rad Medresesi" ve "Alaüddevle Bey Medresesi" olarak geçmektedir¹⁶⁵. Evliya Çelebi, Seyahatname'sinde Maraş'ı anlatırken bu medreseye de değinmiştir ve "Taşlı Medrese" ifadesini kullanmıştır¹⁶⁶.

Çeşitli onarımlar görmesine rağmen Maraş merkezinde Dulkadiroğlu Beyliği zamanından günümüze gelen tek medresedir¹⁶⁷.

¹⁶¹ a.g.e., s. 265.

¹⁶² Baş, Tekin, a.g.e., s. 94.

¹⁶³ Karlıklı, a.g.e., s. 91.

¹⁶⁴ İbrahim Solak, "916 H./ 1510 M. Tarihli Alaüddevle Bey Vakfiyesi", *Selçuk Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi*, 2006, s.527.

¹⁶⁵ Özkarcı, a.g.m., s. 38.

¹⁶⁶ Gündoğdu, a.g.e., s. 45.

Medrese 1920'li yıllara kadar fonksiyonunu sürdürmüştür. 1947 yılına kadar bakımsız bir durumda kalmış, ardından onarım görerek 1947-1961 yılları arasında müze olarak kullanılmış. Medrese 1960 yılında restore edilmiş, mescidin kubbesinin ahşaptan ehrami çatısı kaldırılarak kubbe betonla kaplanmıştır. 1962-1982 yılları arasında ise il müftülük binası olarak kullanılmış. 1980'li yıllara kadar etrafında evlerin bulunması nedeniyle görünmez bir hal almış, çevre düzenlemesi ile evler yıkılarak çevresinin park haline getirilmesi sonucunda meydana hakim bir görünüm kazanmış¹⁶⁸. 1990'lı yıllara bakımsız bir şekilde gelen yapı, 1991-1992 yılında tekrar restore edilmiş, onarımlardan sonra bir süre kütüphane olarak kullanılmıştır. Günümüzde de mescit kısmı halen hizmet vermektedir¹⁶⁹.

Yapı medrese, mescit ve türbeden oluşan küçük bir külliye şeklinde tasarlanmıştır. İnşasında sarımtırak renkte ince yonu taş kullanılan yapı kuzey-güney doğrultusunda yerleştirilmiştir. Açık avlulu ve tek katlı medreseler grubuna girmektedir¹⁷⁰ (şek.82-83).

Medresenin iki katlı olabileceğine dair şüpheler olsa da bunu destekleyecek avlunu kuzeyinde yer alan merdivenlerden başka bir işaret yoktur.

Medreseye kuzey cephedeki basık kemerli kapıdan girilmektedir. Kareye yakın planlı avlunun zemininin biraz alçakta kalmasından dolayı üç basamaklı merdivenle inilmektedir. Avlunun güneyinde mescit (şek.84), batı tarafta eyvan ve odalar (şek.85), kuzeyinde dama çıkışı sağlayan merdiven bulunur (şek.86). Türbe ise kuzey doğu köşede yer almaktadır. Avlunun ortasında da kare planlı havuza yer verilmiştir¹⁷¹.

Avlunun batı kanadında sivri beşik tonozlarla örtülü iki oda ve bir eyvan yer almaktadır. Avludan bir basamak yüksekte duran eyvanın batı duvarına sonradan dikdörtgen bir pencere açılmıştır. Eyvanın yanındaki iki oda birer kapı ve pencere ile avluya açılırlar. Eyvanın bitişiğindeki odanın basık kemerli kapısı orijinaldir¹⁷². Kuzeybatı köşede yer alan odanın kuzey duvarında basık kemerli ocak nişi yer almaktadır.

¹⁶⁷ Yaşar Baş, Rahmi Tekin, *Maraş Vakıfları (Dulkadirli ve Osmanlı Dönemi)*, Konya: Bahçıvanlar Basım Sanayi, 2007, s. 108.

¹⁶⁸ Baş, Tekin, a.g.e., s. 112.

¹⁶⁹ Özkarcı, a.g.e., s. 333, İbrahim Solak, *XVI. Asırda Maraş Kazâsı (1526-1563)*, Kahramanmaraş: Öncü Basımevi, 2014, s. 171.

¹⁷⁰ Gündoğdu, a.g.e., s. 45.

¹⁷¹ Bayburtluoğlu, a.g.m., s. 246.

¹⁷² Özkarcı, a.g.e., s. 334.

Avlunun doğu kanadında bugün yalnızca hafif çarpık planlı türbe yer almaktadır. Daha evvel, mescidin kuzey duvarının uzantısı ile türbe kapısı hizasından geçen duvarlar uzatılarak birleştirilmiş ve türbenin yanında iki odalı geniş bir birim yapılmış¹⁷³. Bu birimler, bir süre müftülük odası olarak kullanılmış (şek87.). Medresenin simetriğini bozan bu birimler daha sonra kaldırılmış ve simetriği bozmayacak şekilde yerine sadece çevre duvarı eklenmiştir ve bu duvarlarda da pencere açıklıklarına yer verilmiştir. Araştırmacıların çizmiş oldukları eski planlarda da avlunun doğu kısmında türbeden başka bir birimin yer almadığı görülmüştür¹⁷⁴.

Avlunun güney kanadında enine dikdörtgen planlı ve dışa taşıntılı mescid yer alır. Mescidin avluya bakan cephe duvarı yukarı taşkındır. Muhtemelen önemi vurgulanmak istenmiştir. Mescidin giriş kapısı dilimli kemere sahiptir. Kapının solunda önceden yer alan mihrabiye onarımlar sırasında kaldırılmıştır¹⁷⁵. İç mekan ortada kubbe, yanlarda ise sivri beşik tonoz ile örtülüdür. Sivri kubbe, tonozların üzerindeki iki bölümlü üçgen bingi ya da iki yüzlü pendentif ile geçilen, onikigen kasnak üzerinde yükselmektedir. Kible duvarının ortasına, giriş kapısı ekseninde yerleştirilen mihrap nişi yarım daire planlı ve sivri kemerlidir. Mescidin batı duvarına dikdörtgen iki dolap nişi yapılmıştır. İç mekanın aydınlığını sağlayan, mihrabın iki yanında simetrik yer alan dikdörtgen pencereler bulunmaktadır (şek.88).

Mescit bölümü, Anadolu'daki eyvanlı medreselerin ana eyvanı konumundadır. Medrese planı ile Memluk geleneğine de bağlanmaktadır¹⁷⁶.

Medrese geneli ile sade olmakla birlikte dikkati çeken süslemeler mescit kısmında yer almaktadır. Kible duvarının ortasında yer alan taş mihrabın, kavsara hizasına kadar bezeme görülmez. Bunun üzerinde üç yönden silme ile çerçeve içine alınmıştır. Nişin sivri kemeri, iki sıra mukarnastan oluşan bir konsol üzerine oturmuştur. Konsolun üzerinde ise palmet ve lotuslardan oluşan bir şerit yer alır. Mihrap alınlığının üst köşelerinde konsol biçiminde ileri taşkın iki çıkıntı bulunur¹⁷⁷.

¹⁷³ Aslanapa, *Türk Sanatı I Başlangıcından Büyük Selçukluların Sonuna Kadar*, s. 236.

¹⁷⁴ Özkarcı, a.g.e., s. 335.

¹⁷⁵ Bayburtluoğlu, a.g.m., s. 247.

¹⁷⁶ Aslanapa, a.g.e., s. 236.

¹⁷⁷ Gündoğdu, a.g.e., s. 46.

Kubbenin göbeğinde yer alan madalyonun içi, rumi ve palmetlerle bezenmiştir. Bunun daha önceki onarımlara ait olduğu ve son onarımlarda bu kısma dokunulmadığı anlaşılmaktadır¹⁷⁸ (şek.89).

Mescidin güney duvarında ki mihrabın iki yanında yer alan pencereler, dışta köşeleri pahlı ve derin nişler içerisine yerleştirilmiştir (şek90.). Pencere lentoları hasır örgü biçiminde geometrik motiflerle süslenmiştir. Nişlerin üst kısımları ise ikişer sıra mukarnas dizisi ile sonlanmaktadır.

Taş Medrese, mescidinin sivri kubbesi, dilimli kemerli kapısı ve güneyinde yer alan pencerelerin süslemeleri ile Güneydoğu Anadolu ve Memluk sanatının izlerini taşımaktadır¹⁷⁹.

3.1.8. Taş Medrese Türbesi

Taş Medrese Türbesi, günümüzde Kurtuluş Mahallesi, Atatürk Bulvarı'nda, Ulu Camii'nin kuzeybatısında yer almaktadır. Taş Medrese ile bir bütünlük içerisinde olan türbe, yapı topluluğunun kuzeydoğu köşesine çarpık bir şekilde yerleştirilmiştir¹⁸⁰ (şek.91).

Türbenin kapı alınlığında yer alan inşa kitabesi okunamayacak durumda olduğundan yapım yılı tam olarak bilinmemektedir. Fakat yapı kompleksi içerisindeki çarpık konumu nedeni ile medreseden sonra inşa edildiği anlaşılmaktadır. Türbenin, Alaüddeve Bey tarafından, 1510 yılında vefat eden oğlu Şahruh Mehmet Bey için 16. yüzyıl başlarında inşa edildiği düşünülmektedir¹⁸¹.

Yapı tek katlı ve kare planlı türbeler sınıfına girmektedir (şek.83). Kesme taştan inşa edilen yapı tek hücreden oluşmaktadır. Türbenin mumyalık bölümü bulunmamaktadır. İç mekana güney duvarında bulunan taç kapı formundaki açıklıktan girilmektedir. Yapı içerden pendentif geçişli kubbe, dışarıdan piramidal külah ile örtülüdür. Türbenin külah yüksekliği beden duvarlarından fazladır. Hiçbir yönden penceresi bulunmayan yapının üst örtüsünde doğu ve batıda olmak üzere iki küçük ışıklık bulunur.

¹⁷⁸ Bayburtluoğlu, a.g.m., s. 247.

¹⁷⁹ Karlıklı, a.g.e., s. 92.

¹⁸⁰ a.g.e., s. 91.

¹⁸¹ Özkarcı, a.g.m., s. 40.

Türbede sekiz adet mezar bulunmaktadır. Bunlardan biri Alaüddevle Bey'in oğlu Şahruh Mehmet Bey, diğerleri ise İstiklal Savaşı şehitleridir¹⁸² (şek.92). Şahruh Mehmet Beyin oldukça basit bir sandukası vardır.

Yapıda dikkati çeken kısım ve süslemenin olduğu tek yer taç kapıdır. Zemin ile külah arasındaki taç kapı, sivri zikzaklı kemerlidir. Sivri kemerin iki yanında saç örgüsü şeklinde işlenmiş iki sütunce yer almaktadır. Sütuncelerin başlıkları sağır nişçikler yer alır. Sütuncelerin kaideleri ise kum saati formundadır. Zeminde ise iki yanda seki yer alır. Sivri kemerin bulunduğu bölümü üç yönden kuşatan bir sıra damalı bir bordür bulunur. Bordür alt kısmında içeri kıvrılarak sütuncelerin başlığı üzerinde sonlanır¹⁸³. Kapının süslemelerinde Artuklu ve güneyden gelen Zengi ve Memluk sanatının etkileri görülür¹⁸⁴.

3.1.9. Yum Baba (Dede) Türbesi

Türbe, Kapalıçarşı'nın doğu tarafında yer alan Saatçiler Pasajı'nın içinde bulunmaktadır.

Yapı, Dulkadiroğlu Beyliği zamanında inşa edilen Yum Baba Zaviyesi bünyesinde yer alırken yıkılmış ve 1985 yılında betonarme olarak yeniden inşa edilmiştir. Yıkılan türbenin ise 16. yüzyılın ilk yarısında inşa edildiği düşünülmektedir.

Alaüddevle Bey 916 H./1510 M. tarihli vakfiyesinde Yum ya da Bum Dede Zaviyesini inşa ettirdiğini belirterek vakıflarda bulunmuş. Ayrıca günde iki defa yemek pişirilip fakirlere dağıtılmasını şart koşmuştur¹⁸⁵.

Tarihi çarşı kompleksinde bulunan, Saatçiler Pasajı içerisindeki dükkanlar arasında yer alan türbe, köşede oldukça gözden uzak bir konumdadır ve bilgi tabelası olmasa dışarıdan fark etmek çok zordur. Türbe 1925 yılında tekke ve zaviyelerin kapatılmasından sonra oldukça bakımsız kalmış ve tahrip olmuş. Mevlevi Dergahı, 1937 yılında Vakıflar tarafından şahıslara satılmış. Bu şahıslar dergahı yıkarak garaj haline getirmişler. 1965 yılında dükkanlar inşa edilerek burası pasaj haline dönüştürülmüş. Harabe halde bulunan türbe, 1985 yılında basit bir şekilde iki katlı olarak yapılmış. Alt kat türbe üst kat dükkan olarak düzenlenmiştir¹⁸⁶.

¹⁸² Bayburtluoğlu, a.g.m., s. 248.

¹⁸³ Gündoğdu, a.g.e., s. 58.

¹⁸⁴ Aslanapa, a.g.e., s. 238.

¹⁸⁵ Solak, a.g.m., s. 528, Baş, Tekin, a.g.e., s. 123,124.

¹⁸⁶ Özkarcı, a.g.e., s. 358.

Türbeye batı duvarında ki kapıdan girilmektedir (şek.93). Kapının üstünde yer alan kitabe "Hazreti Mevlâna Dergâhı" yazılıdır. Giriş kapısından sonra sol tarafa giden kısa bir koridor bulunmaktadır. Koridorun bittiği kısmın üstünde bir kitabe daha vardır. Kartuş içerisinde "Ya Hazreti Mevlana" yazılıdır (şek.94). Koridordan sonra türbeye geçilmektedir. Türbe doğu-batı doğrultusunda yerleştirilmiştir dikdörtgen bir oda şeklindedir. Türbenin batı tarafında sanduka yer almaktadır(Res.). Sanduka, türbe inşa edilirken betonla kaplanmıştır. Sandukanın baş şahidesi sikke (Mevlevi külahı) şeklindedir (şek.95).

3.1.10. Çukur Hamamı

Çukur hamamı, Ekmekçi Mahallesi Bağdat Sokak'ta yer almaktadır. Hamamın inşa kitabesi olmadığı için yapım yılı tam olarak bilinmemektedir. Maraş'a ilk defa 1648 yılında uğramış olan Evliya Çelebi, şehir kültürü bağlamında hamamlardan ve hamam kültüründen de söz etmektedir. Maraş'ta beş hamam olduğunu tespit etmiş ve bunların içerisinde 'Çukur Hamamı' adını zikretmiştir¹⁸⁷. Bu bilgiler doğrultusunda yapının 1648 yılından evvel inşa edildiği anlaşılmaktadır.

Şehir dokusu içerisinde önemli bir konumda bulunan hamam kalenin güney eteğine inşa edilmiştir. Yapının yarısı yol seviyesinin altında kaldığı için *Çukur Hamam* olarak isimlendirilmiştir. Bunun yanında Ulu Cami, Taş Medrese ve tarihi ticaret bölgesi ile bir kompleks oluşturmaktadır¹⁸⁸. Yapı, Maraş'ta bilinen en eski hamamdır. Mimari özellikleri ve konumu itibari ile 15. yüzyılın ikinci yarısında Dulkadiroğlu Beyliği Dönemi'nde inşa edildiği düşünülmektedir. Genellikle beylikler devri hamamlarının kubbe geçişlerinde kullanılan tromp, Anadolu Selçukluları sonrası Beylikler Dönemi'nde, mimaride hem bir arayışın hem de hala Selçuklu etkisinde kalındığının bir kanıtıdır. Türk mimarisinde aralık bölümleri, Selçuklu hamamlarının çoğunluğunda, Beylikler Dönemi hamamlarının da bazılarında görülmektedir. 16. yüzyılda ise yerini tamamen ılıkığa bırakmıştır¹⁸⁹.

¹⁸⁷ Alparslan, Yakar, a.g.e., s. 33.

¹⁸⁸ Birsan Erat, "Anadolu'da Selçuklu Dönemi Hamam Mimarisi: Çarşı Hamamları", *Anadolu Selçukluları ve Beylikler Dönemi Uygarlığı (Mimarlık ve Sanat)*, C. 2, ed. Ali Uzay Peker, Kenan Bilici, Ankara: T. C. Kültür ve Turizm Bakanlığı Yayınları, 2006, s. 458.

¹⁸⁹ Özkarcı, a.g.e., s. 448.

Mülkiyeti Kahramanmaraş Belediyesi'ne ait olan hamam, kiraya verilmiş ve fonksiyonuna uygun olarak kullanılmış¹⁹⁰. 1980'li yıllara kadar fonksiyonunu sürdürmüş olup bu tarihten sonra boş bırakılmıştır. Belediye tarafından 30.11.1995 kurul kararı ile rölöve restorasyon projeleri hazırlanmış. 1999 yılında onarıma başlanılan hamam 2001 yılında tamamlanarak kullanıma açılmıştır. Ardından İmar ve Şehircilik Müdürlüğü Kudeb tarafından 2012 yılında rölöve restitüsyon ve restorasyon projesi yapılmış. Sekiz ay içerisinde tamamlanan çalışmalar sonucunda yapı 2013'te hizmete açılmıştır (şek.96).

Günümüze çeşitli onarımlar görerek gelen yapı orijinal özelliğini büyük ölçüde korumaktadır. Dört eyvanlı ve köşe hücreli hamamlar grubuna girmektedir¹⁹¹ (şek.97). Yapı; rüzgarlık, soyunmalık, aralık, ılıklik, sıcaklık ve halvetleri ile su deposu bölümlerinden oluşmaktadır. Hamamın külhan bölümü yıkıldığı için günümüze gelememiştir.

Yapının beden duvarlarında kaba yonu ve moloz taş, örtü sisteminde tuğla, zemin döşemelerinde kesme taş ve mermer kullanılmıştır.

Hamama doğu cephede yer alan basık kemerli giriş açıklığından girilmektedir. Buradan L planlı rüzgarlık kısmına oradan da soyunmalık bölümüne geçilmektedir. Hamamın yol seviyesinin altında olmasından dolayı, on bir basamaklı merdiven ile soyunmalık bölümünün girişine ulaşılmaktadır. Rüzgarlık bölümünde biri doğu diğeri güney duvarında bulunan iki adet pencere ile aydınlanmaktadır (şek.96).

Soyunmalık bölümü, köşelerden pendentif geçişli 5.60 m. çapındaki kubbe ile kapatılmıştır. Kubbe, iç mekan duvarlarında derinliği bulunan dört sivri kemer üzerine oturmaktadır ve kare planlı kasnak üzerinde yükselmektedir (şek.98). Kubbenin ortasında aydınlık feneri bulunmaktadır ve kubbe kasnağında dört pencere yer almaktadır. Aydınlık feneri ekseninde kesme aştan sekizgen planlı şadırvan yer almaktadır. Soyunmalık bölümünde girişler haricinde boydan boya taş seki bulunmaktadır. Kuzeydoğu köşede basık kemerli ve kubbe ile örtülü olup iç mekana açılan küçük bir birim yer almaktadır. Ayrıca kuzey ve doğu duvarına birbiri ile bağlantılı olarak, kemer derinliğine yerleşecek şekilde, ahşaptan bir galeri bölümü

¹⁹⁰ Daha önce şahıs mülkiyetinde olan hamam, Gayrimenkul Eski Eserler ve Anıtlar Yüksek Kurulu'nun 11.05.1979 tarih A-1655 sayılı kararı ile tescil edilerek Kahramanmaraş Belediyesi tarafından istimlak edilmiştir.

¹⁹¹ Özkarcı, a.g.m., s. 45.

yapılmıştır. Buraya doğuda yer alan merdiven ile çıkılmaktadır. Batı duvarında ise aralık kısmıyla bağlantıyı sağlayan kapı yer almaktadır.

Kuzey-güney doğrultusunda yerleştirilen aralık bölümü beşik tonoz örtülüdür ve oldukça dar tutulmuştur. Aralık mekanının kuzeyinde tıraşlık, güneyinde ise iki bölümden oluşan hela yer almaktadır. Bu birimin aydınlığı üst örtüde yer alan ışık gözleriyle sağlanmaktadır. Aralık bölümünün batısında yer alan kapıdan ılıklik bölümüne geçiş sağlanmaktadır.

Ilıklık bölümü de kuzey-güney doğrultusunda yerleştirilmiştir ve dikdörtgen bir plana sahiptir. Doğu-batı yönünde iki adet sivri kemerle üç bölüme ayrılan ılıklik mekanının orta kısmı pendentiflerle geçilen kubbe ile kapatılmıştır. Yan bölümler ise sivri tonozlarla örtülerek bir eyvan görüntüsü kazanmıştır. Tonoz örtülü birimler kubbeli mekandan bir basamak yüksekte yer alır ve bu mekanlarda taş sekiler yer almaktadır. Ilıklık bölümünün aydınlığını ise kubbede açılan ışık gözleri sağlamaktadır. Batı duvarının güneyinde yer alan kapı ile sıcaklık bölümünün doğu eyvanına geçilmektedir.

Türk hamam mimarisinde en çok karşımıza çıkan, dört eyvanlı köşe halvet hücreli plan şemasının¹⁹² tipik bir örneği olan sıcaklık mekanı (şek.99), klasik şemaya bağlı olarak dört yönden eyvanlarla çevrelenmiştir ve köşelerinde ise halvet hücreleri yer almaktadır. Merkezde kalan bölüm dört yönden sivri kemerlere oturan pendentif geçişli kubbe ile örtülüdür. Eyvanların üzeri sivri beşik tonoz ile örtülüyken halvet bölümleri pendentif geçişli kubbe ile örtülüdür ve orta mekana sivri kemerli kapı ile açılırlar.

Hamamda dikkat çeken bir özellik bulunmaktadır. Kuzey eyvanı kubbeli bir mekan ile uzatılmış ve iki tarafa simetrik olarak iki halvet daha eklenmiştir. Böylelikle halvet sayısı toplamda altıya ulaşmıştır. Bu bölümlerde kubbeye geçişte tromp kullanılmış. Tromplar arasında kalan duvar yüzeyleri sağır sivri kemerlerle hareketlendirilmiştir. Sıcaklık bölümünün aydınlığı, kubbelerde yer alan çok sayıda ışık gözleriyle sağlanmaktadır.

Benzeri görülmeyen bu uygulama dört eyvanlı köşe halvetli plan şemasının gelişmiş bir şekli olabileceği gibi¹⁹³, hamama yeni mekan kazandırma ihtiyacı

¹⁹² Semavi Eyice, "Hamam", *TDV İslam Ansiklopedisi*, C. 15, İstanbul: Türkiye Diyanet Vakfı Yayınları, 1997, s. 414.

¹⁹³ Özkarcı, a.g.e., s. 451.

doğrultusunda yapıлып kubbeye geçiş elemanlarındaki farklılıktan dolayı özgün olmadığı da düşünülmektedir.

Sıcaklığın batı tarafında, kuzey-güney doğrultusunda sıcaklık boyunca uzanan su deposu yer alır ve sivri beşik tonoz ile örtülüdür.

Su deposunun batısında dikdörtgen formlu külhan bölümü yer alır ve girişi güneydedir. Külhan bölümü zemin kotunun altında yer almaktadır. Üst örtü üzerine beton dökülmüş düz dam olan külhan mekanı özgünlüğünü büyük ölçüde yitirmiştir.

3.1.11. Katip (Büyük Bağdat-Müftü) Hanı

Kurtuluş Mahallesi Hamam Sokak'ta yer alan yapı kuzeyde Ulu Cami ve bahçesine bitişiktir. Doğusunda ise Belediye Çarşısı yer almaktadır. Yapının inşa kitabesi bulunmamaktadır. Arşiv belgelerine göre ilk hanın doğusunda, doğu-batı doğrultusunda yer alan ahır kısmının Alaüddevle Bey tarafından 15. yüzyılın sonlarında inşa edildiği, son halini ise 18. yüzyıl sonlarına doğru aldığı düşünülmektedir¹⁹⁴.

Evliya Çelebi, Maraş'ı tanıtırken hanlara kısaca değinmiştir. Maraş'ta altı han bulunduğunu, Acemler Han'ı ve Ulu Cami yakınında Müftü Hanı'nın yer aldığını ifade etmiştir¹⁹⁵. Bu bilgiler doğrultusunda hanın 1648'den evvel var olduğu ve Müftü Hanı adı ile bilindiği anlaşılmaktadır. Hanın bir dönem katipler tarafından kullanılmış olmasından dolayı halk arasında Katip Han olarak da anılmış. Cumhuriyet Han olarak anılması ise, hanın ana giriş kapısı üzerinde yer alan Cumhuriyeti simgelediği var sayılan ay yıldızlı motiften kaynaklanmaktadır. Vakfiyelerde ise Büyük Bağdat Hanı olarak zikredilmektedir¹⁹⁶.

Alaüddevle Bey'in, Ulu Cami'nin kuzey tarafına İmaret-i Nebeviyye ile Büyük Bağdadiye Medresesi'ni, kuzeybatı tarafına Taş Medrese'yi, güney tarafına Seyid Mazlum Zaviyesi'ni ve Maraş Çarşısı'nda Pazar Hamamı ile Büyük Bağdat Hanı'nı inşa ettirerek, odak noktasını caminin oluşturduğu büyük bir külliye yaptırmış olduğu anlaşılmaktadır¹⁹⁷.

Farklı dönemlere ait doğu ve batı bölümü ile iki kısımdan oluşan hanın doğu tarafı ahır kısmı olup, ilk yapılan bölümü oluşturmaktadır. Burası iki katlı olup üst katı

¹⁹⁴ a.g.e., s. 366.

¹⁹⁵ Alparslan, Yakar, a.g.e., s. 33.

¹⁹⁶ Özkarcı, a.g.e., s. 366.

¹⁹⁷ a.g.e., s. 366.

daha sonra yıkılmış ve kuzey tarafında az bir duvar parçası kalmış. Batı kısım ise üç katlı olarak planlanmıştır.

1780 yılı civarında Maraş Çarşısı'nda çıkan yangından han ile birlikte etrafındaki yapılar zarar görmüş. Ardından hanın batı tarafındaki üç katlı bölüm inşa edilmiş ve böylelikle bugünkü şeklini almıştır. Günümüze çeşitli ilave ve onarımlar görerek gelen yapı, 1990'lı yıllara kadar kısmen faaliyette olup, ardından uzun bir süre harap halde kalmıştır (şek.100). Tüm bina 2012 yılında yapılan restorasyon çalışması ile atıl bir durumdan kurtarılmıştır (şek.101). Büyükşehir Belediyesi mülkiyetinde halka açık kahvaltılık ve kahve evi olarak hizmet vermiş, ardından da dondurma müzesi yapılmıştır¹⁹⁸.

Eskiden yolcu hanı olarak inşa edilen yapının zemin katı ahır olarak, üst katlar ise yolcuların konaklamaları için yapılmıştır. Hanın güney cephesinde dört adet dükkan bulunmakla birlikte bunlar aslı durumunu yitirmiştir¹⁹⁹.

Hanın inşasında ince yonu, kaba yonu, moloz taş, kerpiç ve ahşap malzeme kullanılmıştır. Araziye göre konumlanan han hafif çarpık planlıdır (şek.102,103,104).

Hanın güneyinde Hamam Sokak yer alır ve ana kapısı bu sokağa açılmaktadır. Sokak içinde han kapısının tam karşısında Marmara Hamamı bulunmaktadır. Faaliyette oldukları dönemde müşterileri için tamamlayıcı bir unsur sayılmaktadır. Hanın avlusuna güney cephede yer alan basık kemerli kapıdan girilmektedir (şek.105) Güney duvarında sokağa bakan basık kemerli üç adet pencere bulunmaktadır²⁰⁰. Kapı tarafındaki pencere diğerlerine göre daha küçük boyuttadır. Bu kapı ve pencerelerde ince yonu taş kullanılmıştır.

Hanın doğu bölümü, orijinal kısmı olup Dulkadiroğlu Beyliği Dönemi'nde 15. yüzyıl sonlarında yapıldığı anlaşılmaktadır. Genel hatlarıyla dikdörtgen planlı olan bu bölüm iki katlı olarak düzenlenmiş fakat 1780 yılı civarında çıkan yangında zarar görmüş ve geriye üst kattan az bir duvar parçası kalmış²⁰¹. Bu bölüm, zemin katını oluşturan çapraz tonozlu ahır ile önündeki revaklı bölümden meydana gelmektedir. Zemin katta ince ve kaba yonu taş, üst katta ise ahşap hatıllı kaba yonu taş ve moloz taş

¹⁹⁸ <https://kahramanmaras.bel.tr/kesfedin/katip-han> (Erişim Tarihi:28.12.2018).

¹⁹⁹ Özkarcı, a.g.e., s. 368.

²⁰⁰ Ali Baş, "Beylikler Dönemi Hanları", *Anadolu Selçukluları ve Beylikler Dönemi Uygarlığı (Mimarlık ve Sanat)*, C. 2, ed. Ali Uzun Pekker, Kenan Bilici, Ankara: T. C. Kültür ve Turizm Bakanlığı Yayınları, 2006, s. 453.

²⁰¹ Özkarcı, a.g.m., s. 42.

malzeme kullanılmıştır. Ahır doğu-batı doğrultusunda yerleştirilmiş olup, üç sıra paye dizisi ile iki bölüme ayrılmıştır. Bu bölümler ise sekiz çapraz tonozla örtülmüştür ve üstten de toprak tabakası ile kapatılmıştır. Bu örtü sistemi önde altı kesme taş payeye, yanlarda da duvar payelerine dayanmaktadır. Ahırın güneyine ise revak yerleştirilmiştir²⁰². Zemin kat kalın dış duvarlara sahiptir. Muhtemelen zaman içindeki onarımlarda sağlamlaştırma ihtiyacından dolayı bu biçimi almıştır.

Geleneksel han mimarisinde böyle bir plan mevcut değildir. Ancak gerek güneydeki Hamam Sokak ve gerekse doğudaki Belediye Çarşısı'na bakan mevcut dükkanların hanın yapısı aleyhine inşa edilmesi sonrasında geriye kalan kısımların yeniden elden geçirilerek böyle bir düzenlemenin yapılmış olması mümkündür.

Hanın batı bölümü üç kattan meydana gelmektedir. Bölgede çıkan yangın sebebiyle han büyük ölçüde tahrip olmuş ve bu kısmın 18. yüzyılın sonlarına doğru inşa edildiği düşünülmektedir²⁰³. Zemin kat depo olarak kullanılmış, üst katlar ise yolcuların konaklaması için düzenlenmiştir. Zemin katta inceyonu ve kabayonu taş kullanılmıştır. Önceki yapıdan tadilat yapılarak, son halini almıştır. Zemin kat iki bölümden oluşur. Üst kata çıkışı sağlayan merdivenin alt kısmında beşik tonoz örtülü ve avluya açılan bir eyvan yer alır. Güney duvarında basık kemerli üç pencere ve iki kapı avluya bakar, batı duvarında da iki adet küçük pencere bulunmaktadır. Zemin kat kesme taştan iki adet payeye istinad eden ahşap tavanla örtülüdür.

Hanın birinci katına eyvanın önünde yükselen taş merdiven ile çıkılmaktadır. Bu katın güney duvarı bağdadi tarzında yapılırken diğer duvarlar ahşap hatıllı kabayonu ve moloz taştan inşa edilmiştir. Ortada beş adet ahşap ayağa istinad eden ahşap girişlemeli tavan ile örtülmüştür. İç mekânı aydınlatan kuzey ve batıda beş, doğuda bir ve güneyde yıkık kısımlarda sistem devam ettirilerek beş adet olmak üzere toplam on altı pencere açıklığı bulunmaktadır. Güneydeki pencereler yuvarlak kemerli olup diğer pencereler dikdörtgendir ve ahşap lentoludur. Ayrıca bu katın güneydoğu köşesinde dışa taşıntı yapan iki gözlü hela bulunmaktaymış. Giriş kapısının dayandığı yığma kerpiçten bir paye ve ikici kata çıkan merdiven yer almaktadır. Restorasyondan sonra hela kaldırılmıştır ve güney duvarında altı pencere açıklığı bulunmaktadır.

Hanın ikinci katına, birinci katın sahanlığında yer alan L biçimindeki ahşap merdiven ile çıkılmaktadır. Bu kat kuzeyde tamamen, doğuda ise kısmen dışa taşarak

²⁰² Özkarcı, a.g.e., s. 369.

²⁰³ a.g.e., s. 369.

genişlemiş olup ahşap payandalarla desteklenmiştir. Batıda ise orta bölümdeki salonun uzantısı olarak cumba tarzında bir çıkıntıya sahiptir ve üç yönden pencere açıklığı bulunmaktadır. İkinci kat plan olarak, ortada yapı boyunca uzanan ve bir çıkma ile sonlanan ince uzun bir salon ve iki tarafına yerleştirilmiş odalardan ibarettir. Doğu duvarında ahırın damına açılan bir pencere ve bir kapıya yer verilmiştir. Sofanın kuzey tarafında dört tane oda bulunmaktadır. Bunlardan üçü, birer kapı ve ikişer pencere ile, diğeri de bir kapı ve pencere ile sofaya açılmaktadır. Güneyde yer alan üç odadan ikisi birer kapı ve ikişer pencere ile küçük sofaya, doğu köşedeki de bir kapı ile uzun sofaya açılır. Ayrıca odaların dışa bakan çok sayıda penceresi bulunmaktadır. Güney cephenin ortasına balkon yerleştirilmiştir. Güneydoğu köşede merdiven üstündeki oda da balkonludur. Restorasyonda ise bu balkon pencere açıklığına dönüşmüştür. İkinci katın duvarları hıms tekniğinde, ahşap çatkılarının araları kerpiç ile doldurulup sıvanmıştır. Mekanların zemini ahşap olup, üzeri alttan ahşap tavan, üstten ise kırma sac çatıyla kapatılmıştır²⁰⁴.

Han oldukça sade inşa edilmiştir. Sadece, avlu kapısının üst kısmı sarımtırak ve kırmızımtırak renkteki taşlarla örülerek hareketlilik sağlanmaya çalışılmıştır ve bu bölümde "Allah" yazısı bulunmaktadır (şek.105).

Restorasyon çalışmasının ardından 2013 yılında ziyarete açılan yapının doğu bölümü iki yüz kırk metrekare zemin kat, iki yüz metrekare yemek salonu ve kırk metrekare de mutfak olarak kullanılırken, batı bölümü ise atmış metrekarelik oda içerisinde dört adet mahzen inişi, otuz beş metrekarelik büyük salonda zeytinyağı taşı sergiye sunulmuştur. Birinci katta yüz on metrekarelik büyük yemek salonu olarak düzenlenmiş, ikinci katta bulunan sofa etrafına açılan yirmişer metrekarelik altı adet oda geleneksel Maraş kültürünü yansıtan zanaat ürünlerinin tanzimine açılmıştır²⁰⁵.

Katip Han'ı günümüzde ise Dondurma Müzesi olarak ziyaretçilerini beklemektedir.(Res.).

²⁰⁴ Özkarcı, a.g.e., s. 370.

²⁰⁵ <https://www.kulturportali.gov.tr/turkiye/kahramanmaras/gezilecekyer/katiphancumhuriyet-hani> (Erişim Tarihi: 03.01.2019).

3.1.12. Eski (Maraş-Yukarı) Bedesten

Maraş'ta varlığı bilinen iki bedestenden ilki, Eski Bedesten'dir. Kurtuluş Mahallesi'nde bulunan bedestenin inşa kitabesi bulunmadığı için inşa tarihi tam olarak bilinmemektedir. Ancak, Dulkadiroğlu Beyliği hükümdarı Alaüddevle'nin 1510 tarihli vakfiyesinde bedesten zikredilmektedir. Vakfiyeye göre yapı Alaüddevle Bey tarafından 15. yüzyılın sonlarına doğru inşa ettirilmiştir²⁰⁶.

Şehrin Kurtuluş Savaşı (1919) sırasında harap olan yapı, Belediye tarafından 1960 yılında yıkılarak yerine "Kasaplar Hali" olarak bilinen çarşı yapılmıştır (şek.106). Sadece güney cephedeki cümle kapısı (şek.107) ile ikisi güney cephede, yedisi bedestenin içinde olmak üzere dokuz dükkan günümüze gelebilmiştir²⁰⁷.

Bedestenin orijinalinde ki plan ve mevcut dükkan sayısı hakkında yeterli bilgi olmamakla birlikte, kuzey-güney doğrultusunda uzanan beşik tonoz örtülü bir sokağın, iki tarafına simetrik olarak yerleştirilen, beşik tonozlu dükkanlardan meydana geldiği anlaşılmaktadır²⁰⁸. Ayrıca bedestenin kuzey, güney, doğu ve batı cephelerinde birer kapının olduğu ve cephelerde dışa açılan dükkanlara yer verildiği anlaşılmaktadır.

3.1.13. Belediye Çarşısı

Çarşıların inşa kitabeleri olmadığı için yapım yılları bilinmemektedir. Fakat Dulkadiroğlu Beyliği ve Osmanlı Devleti zamanında 15. yüzyılın sonu ile 17. yüzyıl başları arasında yaptırıldıkları anlaşılmaktadır.

Kentin en eski ticari yapısı olan Belediye Çarşısı, Ulu Cami'nin güneydoğu tarafından başlayarak, kuzey güney doğrultusunda uzanmaktadır (şek.108). Dulkadir Beyi Alaüddevle'nin 1500 tarihli vakfiyesinde, *Sûk-ı Maraş* (Maraş Çarşısı) olarak zikredilmiştir. Belediye Çarşısı adını sonradan almıştır. Buradan çarşının Alaüddevle Bey tarafından 15. yüzyılın sonlarına doğru yaptırıldığı anlaşılmaktadır²⁰⁹.

Son halini Osmanlılar zamanında alan çarşı, 6.60 m. genişliğinde ve 240 m. uzunluğunda olan sokağın iki tarafına yerleştirilen 147 dükkandan oluşmaktadır. Dükkanların orijinalinde beşik tonoz ya da çapraz tonoz örtülü oldukları bilinmektedir.

²⁰⁶ Solak, a.g.m., s. 527.

²⁰⁷ Özkarcı, a.g.e., s. 393

²⁰⁸ Özkarcı, a.g.m., s. 43.

²⁰⁹ Özkarcı, a.g.e., s. 405.

Fakat dükkanlar asli durumlarını yitirmişlerdir. Belli bölgelerden yapılan geçişler ile diğer çarşılarla bir bütünlük sağlanmaktadır²¹⁰.

1935 yılına kadar tamamen beşik tonoz örtülü olan yapı, yine bu tarihte tonozdan bir taşın düşmesi üzerine tamamen yıktırılarak üzeri açılmıştır (şek.109). Çarşısının eski fotoğraflarında aydınlığın sağlanması için tonozlarda çok sayıda açıklığa yer verildiği anlaşılmaktadır (şek.110). 2012 yılında yapılan restorasyon ile tarihi hava yeniden oluşturulmaya çalışılmıştır²¹¹ (şek.111). Çarşıda çoğunluk olarak kuyumcu, konfeksiyoncu ve tuhafiyeci olmak üzere çeşitli esnaf grupları yer almaktadır (şek.112).

3.1.14. Uyuz Pınarı

İsa Divanlı Mahallesi, Portakal Sokak'ta yer alan yapının inşa kitabesi bulunmadığı için yapım tarihi bilinmemektedir. Çeşme günümüze ulaşamayan Dulkadiroğlu Beyliği Sarayı'na yakın bir konumdadır. Çeşmenin bugünkü şeklini Dulkadiroğlu Beyliği Dönemi'nde 15. yüzyılda aldığı düşünülmektedir. Çünkü şehir bu beylik zamanında yeniden imar edilerek bugünkü şeklini almıştır ve Anadolu Selçukları Dönemi'nden hiçbir yapı ulaşmamıştır²¹².

Roma Dönemi'nden bu yana Kahramanmaraş bölgesinde cilt hastalarının özellikle de cüzzam hastalarının yıkanarak tedavi edildikleri bilinmektedir. Dulkadiroğlu Beyliği Dönemi'nde de bu tedavi yöntemi devam etmiş ve çeşme, uyuz ve cüzzam gibi deri rahatsızlıkları bulunan hastaların yıkanmaları için yapılmıştır.

Birtakım onarımlar görerek günümüze gelen yapı özgün fonksiyonunu sürdürmektedir. 1992 yılında Kahramanmaraş Belediyesi tarafından tamir ettirilmiştir. Duvarlar içten ve dıştan sıvanmış, üst örtü beton ile kapatılmıştır. 2006 yılında Belediye tarafından tekrar onarım görerek, iç ve dıştaki sıvalar kaldırılmış, içerisinde hastaların banyo yapabileceği şekilde yeniden hizmete açılmıştır.

Yapının örtü sisteminde ve duvarlarda kaba yonu ve moloz taş, kapı ve zeminde ince yonu taş kullanılmıştır.

Doğu-batı doğrultusunda yerleştirilen yapı, (şek.113-114) dıştan piramidal külâh, içten aynalı tonoz ile örtülüdür. Mekana batı cephede bulunan basık kemerli

²¹⁰ Özkarcı, a.g.m., s. 44.

²¹¹ <http://kahramanmarassehirrehberi.com/tr/icerik/maras-carsisi-suk-i-maras-belediye-carsisi> (Erişim Tarihi: 09.01.2019).

²¹² Özkarcı, a.g.m., s. 46.

kapıdan girilmektedir. Yapının doğu duvarının ortasına yerleştirilen çeşmenin suyu zemindeki dikdörtgen havuza akmaktadır (şek.115). Kuzey duvarda iki, güney duvarında bir tane küçük boyutlu niş yer almaktadır. Batı duvarının güney köşesinde eskiden hela bulunurken, günümüzde ise elbiseler için askılık olarak kullanılmaktadır²¹³ (şek.116).

3.1.15. Ceyhan Köprüsü

Kahramanmaraş-Kayseri yolunda kent merkezine 11 km uzaklıkta, Kılavuzlu Mahallesi sınırları içerisinde yer almaktadır²¹⁴. Köprünün inşa kitabesi bulunmadığı için yapım tarihi bilinmemektedir. Lakin 15. yüzyılda Dulkadiroğlu Beyliği Dönemi'nde inşa edildiği düşünülmektedir²¹⁵. Çeşitli onarımlar görerek günümüze gelen köprü orijinal özelliklerini korumaktadır. Ceyhan Nehri üzerine doğu batı doğrultusunda yerleştirilen köprü moloz taştan inşa edilmiştir (şek.117) Uzunluğu 158 metre olup, sivri kemerli altı adet açıklığa sahiptir. Köprü moloz taştan yapılmış korkulukla çevrelenmiştir. Köprünün ayaklarında ise üç adet selyaran bulunmaktadır²¹⁶.

3.2. Kahramanmaraş'ta Osmanlı Dönemi'nde Dulkadiroğlu Beyliği Hanedanı Tarafından İnşa Ettirilen Yapılar

3.2.1. İklime Hatun (Üdürgücü) Mescidi

Türbe ve mescit kompleksinden oluşan yapı Kurtuluş Mahallesi Çoruh Sokak'ta, Hatuniye Camii'nin yakınlarında yer almaktadır. Mescidin giriş kapısının üzerinde yer alan kitabe günümüzde okunamayacak durumdadır fakat tahrip edilmeden önce Arifi Paşa tarafından okunmuştur. Kayıtlarına göre mescidin, Alaüddevle Bey'in oğlu Emîr Şahruh'un kızı İklime Hatun tarafından 954 H./ 1547 M. yılında inşa ettirilmiştir²¹⁷. Zafer Bayburtluoğlu ise 956 H./ 1546 M. yılında Alaüddevle Beyin kızı İklime Hatun adına yapıldığını aktarmıştır²¹⁸. Mescit, Dulkadiroğlu Beyliği'nin (1337-1522)

²¹³ Özkarcı, a.g.e., s. 516.

²¹⁴ <https://kahramanmaras.bel.tr/kesfedin/tas-koprucyhan-koprusu>, (Erişim Tarihi: 16.05.2019).

²¹⁵ Özkarcı, a.g.m., s. 47.

²¹⁶ "Kültür Varlıkları", *Akdeniz'in Altın Kenti Kahramanmaraş*, Kahramanmaraş Valiliği İl Kültür ve Turizm Müdürlüğü Yayını, 2014, s. 263.

²¹⁷ Özkarcı, a.g.e., s. 178.

²¹⁸ Bayburtluoğlu, a.g.m., s. 245.

yıkılmasından sonra yapılmış olsa da, hanedana mensup biri tarafından yaptırıldığı için bu beyliğe ait bir yapı olarak kabul edilmiştir²¹⁹.

Kaynaklara göre mescit, burada uzun yıllar imamlık yapan "Üdürgücü" ailesinin, yapıyı tamir ettirmesinden dolayı bu isim ile anılmaya başlamıştır. Mescit 1910 yılında bir yangın geçirmiş, 1937'li yıllarda Vakıflar tarafından satışa çıkarılmış ve Maraş Belediyesi tarafından satın alınmış. Uzun yıllar harap durumda olan yapı, 1973 yılında onarılarak yeniden ibadete açılmıştır²²⁰.

Anadolu Beylikler Dönemi'nde çeşitli bölgelerde rastlanan mescit-türbe örnekleri arasında sayılabilecek olan küçük ölçekli yapı, kuzey güney doğrultusunda yerleştirilen ayrı iki fonksiyonlu iki kubbeli mekandan oluşan kompleks bir eserdir. Kuzeydeki kubbeli bölüm mescit, güneydeki kubbeli bölüm ise türbe olarak tasarlanmıştır. Mescit türbeye oranla daha büyük boyuttadır. Mescidin batı tarafında iki gözlü son cemaat yeri bulunmaktadır²²¹ (şek.118).

Çeşitli onarımlarla günümüze gelen yapı, orijinal özelliğini büyük ölçüde korumaktadır. Çarşı bölgesine yakın olmasından dolayı etrafı dükkan ve evlerle kuşatılmıştır, bu yüzden yapıyı dışarıdan fark etmek biraz zordur. Mescit ve türbe eğimli bir arazi üzerine inşa edilmiştir. Kot farkı nedeniyle çarşıdaki dükkanların damları ile yapının avlusu aynı seviyede kalmaktadır. Yapının kuzeyinde yer alan sokaktan aşağı inilerek çarşı bölgesine geçilir. Kuzey cephede bulunan kapıdan sahanlık bölümüne geçilir, buradan da basamaklar ile son cemaat yerine ulaşılmaktadır.

Tek kubbeli camiler grubuna giren yapı harim ile batısında yer alan iki gözlü son cemaat yerinden oluşmaktadır. İnşasında ince yonu ve moloz taş kullanılmıştır. Genellikle son cemaat yerleri yapıların kuzeyinde yer alırken, İkime Hatun Mescidi'nde araziden dolayı batı tarafa alınmıştır. Ayrıca harim kısmından alçakta yer almaktadır. Böylelikle kademelenme sağlanmıştır. Son cemaat yeri sivri kemerler ile kalın ve kısa tutulan iki paye ile bir duvar payesine oturmaktadır. Taşıyıcı elemanlar ve kemerler kesme taş örgülüdür. Bu bölümün üzeri biri çapraz tonoz, diğeri beşik ve çapraz tonoz karışımı bir örtüye sahiptir. Dolgular ve kemer arasında ki yerler moloz taş örgülüdür. Son cemaat yerinin türbeye kapısına bakan tarafı açık, diğeri taraf ise duvar ile kapalıdır. Önceden kemer gözleri camekan ile kapalı iken günümüzde açık durumdadır.

²¹⁹ Gündoğdu, a.g.e., s. 42.

²²⁰ a.g.e., s. 42, Özkarcı, a.g.e., s. 180.

²²¹ Karlıklı, a.g.e., s. 89.

Bayburtoğlu, türbe tarafındaki desteğin üzerindeki duvar kalıntısından bir kemer başlangıcına işaret olabileceğini ve türbenin önünde de bir kemer gözünün olabileceğini düşünmüştür. Örtüsünü belirleyecek bir ize rastlayamamış fakat, diğer baştaki örtü ile aynı olması gerektiğini ileri sürmüştür. Böylece kemerler ile mescit ve türbenin arasındaki örtünün geçme tonozlarla sağlandığı sonucuna varmıştır²²².

Harime batı duvarının kuzeyin açılan basık kemerli kapıdan girilmektedir (şek.119). Giriş kapısı üstten sivri kemerli tahfif kemeri ile kuşatılmıştır ve iki yanda taşıyıcı özelliği olmayan sütunce bulunmaktadır. Kapının iki yanında simetrik olarak taş seki yerleştirilmiştir. Giriş kapısının üzerinde tahrip olmuş inşa kitabesi yer alır. Kapının soluna denk gelen kısımda ise bir kitabelik bulunmaktadır. İç mekan, tromp geçişli oval bir kubbe ile örtülmüştür ve kubbede aydınlık feneri bulunmaktadır. Kubbe doğrudan beden duvarlarına oturduğu için iç mekan biraz basıktır. İç mekanı aydınlatmak için aydınlık feneri dışında batı duvarında son cemaat yerine açılan içeriden yuvarlak kemerli tek pencere açıklığı bulunmaktadır. Ayrıca kible duvarının batısında türbeye bakan küçük bir pencere daha bulunur fakat günümüzde burası dolap nişi olarak kullanılmaktadır (şek.120). Mescit kuzey, güney ve doğu cephelerde başka yapılarla kuşatıldığı için yeteri kadar pencere açıklığına yer verilememiştir.

Kible duvarının ortasında yer alan mihrap nişi, duvar içerisinde yer aldığı için dışa çıkıntı yapmamıştır. İki yandan sütuncelerle sınırlandırılan hafif sivri kemerli ve yarım daire şeklindeki mihrap nişi kesme taştan yapılmış ve onarımlar sırasında sıvanarak boyanmıştır. Günümüzde ise sıva ve boya kaldırılarak tekrar kesme taş haline getirilmiştir. Sivri kemeri ise bugün daha çok yuvarlak kemer biçimindedir.

Mihrabın batısında minber bulunur, onarımlar sırasında yenilenmiştir. mihrabın doğusunda ise türbe ile bağlantıyı sağlayan dikdörtgen kapı açıklığı yer alır (şek.120-121).

Yapıda dikkati çeken bir süsleme bulunmamaktadır. Sadece mihrap nişinin iki yanında yer alan sütuncelere ait kare formundaki kaidelerin köşelerinde birer mukarnas yuvası göze çarpmaktadır. Kaidelerin arta kalan izlerinden bunların kum saati şeklinde oldukları düşünülmüştür²²³.

²²² Bayburtluoğlu, a.g.m., s. 245.

²²³ Bayburtluoğlu a.g.m., s. 245.

Mescide girişi sağlayan kapının alınlığında nesih hat ile yazılmış iki satırlık kitabe yer alır. Günüümüzde okunamayacak durumda olan kitabeyi Arifi Paşa okumuş ve şu şekilde kaydetmiştir.

1- *Ammere hazihi'l-mescidi'l-mübâreke İklime Hâtûn binti Emîr*

2- *Şahruh bin Alâe'd-devle bin Zülkadir gafarahümullah sene 954*

Kitabeye göre mescit Dulkadir Beyliği hükümdarı Alaüddevle Bey'in oğlu Emir Şahruh'un kızı İklime Hatun tarafından 954 H./1547 M. yılında inşa ettirilmiřtir²²⁴.

3.2.2. İklime Hatun (Üdürgücü) Türbesi

Türbe, mescit ile birlikte Alaüddevle Bey'in oğlu Emir Şahruh'un kızı İklime Hatun tarafından 954 H./ 1547 M. yılında yaptırılmıştır. Tek katlı türbeler grubuna giren yapı, mescidin güneyinde yapıya bitişik durumdadır ve mescide göre daha küçük ölçülerdedir²²⁵.

Mekana batı duvarında yer alan basık kemerli kapıdan ve birde, mescidin kible duvarının doğu köşesinde yer alan dikdörtgen açıklıktan girilmektedir. Bu açıklık mescit tarafında dikdörtgen iken türbe tarafında hafif sivri kemerlidir. Arazinin durumundan dolayı kot farkı oluşmuş ve mescidin girişi ile aynı seviyede olan türbenin batı taraftaki girişine, avludan birkaç basamak ile inilmektedir. Bir dönem bu giriş kapısının ön kısmına bir kapı yapılmış ve üzeri saçak ile örtölmüş iken günüümüzde bunlar kaldırılmış, yalnızca kapı üzerindeki saçak kısmı bulunmaktadır (şek.122).

Türbe, diğer mekan gibi kareye yakın bir plana sahiptir (şek.121).İç mekan tromp geçişli, hafif oval bir kubbe ile örtölmüştür. Bu bölümün zemini mescidin zemininden alçak tutulmuştur. Bu sebeple mescide geçişi sağlayan açıklığa iki basamak ile çıkılmaktadır. İç mekanda, batı duvarından itibaren uzanan dikdörtgen formlu ve üç yanında dolaşılabilen bir seki yer almaktadır. Bu sekide İklime Hatun'un evlatlığı ve bakıcısı Gülendâ Hanım'ın yatmakta olduğunu bildiren bir yazı yer alır. Bu sekinin doğusunda da daha küçük ölçüde, İklime Hatun'a ait olduğu düşünölen dikdörtgen biçiminde taş seki bulunmaktadır (şek.123).

Türbe mekanının aydınlığını sağlayacak yeterli açıklık yoktur. Bu yüzden içerde olduğa loş bir hava vardır. İç mekanda, mescide bakan pencere açıklığı kapalı durumdadır. Bu nedenle sadece batı yöndeki giriş açıklığından aydınlık sağlanmaktadır.

²²⁴ Özkarcı, a.g.e., s. 182.

²²⁵ a.g.m., s. 69.

3.2.3. Duraklı (Ali Bey) Camii

Yapı Duraklı Mahallesi, Enver Paşa Sokak'ta yer almaktadır. Vakıflar Genel Müdürlüğü mülkiyetinde olup kullanımı Diyanet İşleri Başkanlığı'na devredilmiştir ve ibadete açık durumdadır.

İnşa kitabesi bulunmayan yapı için kesin bir tarih verilememektedir. Fakat arşiv belgelerinde yapının Zülkadirzade Ali Bey tarafından 1221 H./ 1806-7 M. yılında inşa ettirildiği anlaşılmaktadır²²⁶.

Yapı günümüze bazı onarımlar görerek gelmiştir. Bu onarımlara dair iki tane tamir kitabesi bulunmaktadır. Minare kaidesinde ve cümle kapısının üstünde yer alan kitabelere göre 1874 ve 1896-97 yıllarında onarım görmüştür. Ayrıca arşiv belgesine göre cami, Nalbant Ebubekir Efendi tarafından tamir ettirilmiştir²²⁷. Yapı tespit edildiği kadarıyla 1900, 1970, 1994, 2001 ve 2005 yıllarında tamir görmüştür.

1970 yılındaki onarımlar sırasında; ahşap tavanlı son cemaat yeri yıkılarak, betonarme olarak iki katlı son cemaat yeri yapılmış, orijinalinde ahşap kirişlemeli düz toprak dam ile örtülü olan harim, onarımlar sırasında alttan ahşap tavanla, üstten de kırma sac çatıyla kapatılmış, harimin güney duvarının batı kısmında yer alan minber nişi kapatılmış, caminin batı cephesine bitişik olarak sekiz gözlü betonarme hela ilave edilmiş, avlunun kuzey tarafına abdest muslukları yapılmış, fakat bu musluklar lojman yapılırken ortadan kaldırılmıştır.

1994 yılındaki onarımlar sırasında, mihrap ile kible duvarının ortası çiniyle kaplanmış, duvarlar içten ve dıştan sıvanarak badana edilmiş, sac çatı ve ahşap doğramalar yenilenmiştir.

2001 yılındaki onarımlar sırasında; caminin kuzeydoğu köşesine bitişik olarak yapılan iki katlı küçük medrese yıkılmış, betonarme son cemaat yerinde tadilat yapılarak, kapı ve pencerelerle dışarı açılan mekan şekline dönüştürülmüş ve cephesi kesme taş ile kaplanmış, avlunun ortasına altıgen planlı kesme taş şadırvan yapılmış, avlunun batı duvarına abdest muslukları yapılmış, 2001-2005 yılları arasında avlunun kuzeyine cami görevlileri için üç katlı betonarme lojman yapılmış, fakat lojman caminin bütünlüğünü ve orijinal dokusunu bozmuştur.

2006 yılındaki onarımlar sırasında; caminin cepheleri renkli suni taş ile kaplanmış ve yapının tarihi dokusun bozmuştur. Genelinde onarımlar sırasında, duvar

²²⁶ Özkarcı, a.g.e., s. 146.

²²⁷ a.g.e., s. 146.

içten ve dıştan sıvanarak badana edilmiş ve ahşap doğramalar ile çatı yenilenmiştir. Ayrıca harim kısmını doğu, batı ve kuzeyden çevreleyen ahşap mahfilde onarımlar sırasında yapılmıştır.

Avlunun batı tarafında yer alan mezarların, şehrin Kurtuluş Savaşı'nda şehit düşen üç gence ait olduğu söylenmektedir.

Son onarımlardan önce sıvalı olan duvarlar günümüzde dışarıdan sıvasız haldedir. Beden duvarlarında kaba yonu ve moloz taş kullanılmıştır. Minare, cümle kapısı ve pencere lentolarında ince yonu taş, örtü sisteminde ahşap malzeme kullanılmıştır. Önceden kesme taş olan mihrap, onarımlar sırasında çiniden yapılmıştır. Günümüzde ise mihrap eski halinde kesme taştandır.

Yapı kuzey-güney doğrultusunda eğimli bir arazi üzerine inşa edilmiştir. Ahşap tavanlı camiler grubuna girmektedir²²⁸. Cami harim, kuzeyindeki son cemaat yeri ve doğusunda yer alan tek şerefeli minareden oluşur (şek.124-125). Minare 1874 yılındaki onarımlar sırasında yapılmıştır. Yapının doğusunda da medrese yer almaktadır.

Caminin avlusuna doğu cephesinde yer alan basık kemerli kapıdan girilmektedir (şek.126). Günümüzde caminin avlusunda altıgen bir şadırvan bulunmaktadır. Caminin kuzeyinde ise abdest muslukları ile solunda hela sağında ise imam odası bulunmaktadır. Son cemaat yeri 1970 yılındaki onarımlar sırasında betonarme olarak iki katlı inşa edilmiş ve üst kat oda şeklinde düzenlenmiş. Son cemaat yeri düz beton dam ile kapatılmış ve 2001 yılındaki tadilat sırasında, kapı ve pencerelerle dışa açılan mekan haline dönüştürülmüş ve cephesi kesme taş ile kaplanmıştır. Son cemaat yerinin orijinalinde, harim gibi ahşap kirişlemeli düz toprak dam ile örtülü ve üç gözlü olduğu düşünülmektedir. Son onarımlardan sonra bu kısımlar kaldırılmıştır. Günümüzde son cemaat yeri üstten ahşap kirişlemelidir ve yukardan aşağıya doğru eğimlidir. Bu örtü sistemi kuzeyde, daire şeklinde dört ahşap direğe istinad etmektedir. Ahşap direkler beton kaideleri üzerinde yükselmektedir. Son cemaat yeri üç yönden açık olup sadece doğuda duvara denk geldiği için kapalı durumdadır.

Harime kuzey duvarının ortasında yer alan basık kemerli cümle kapısından girilmektedir. Harim alttan ahşap tavan, üstten de kırma sac çatıyla kapatılmıştır. Ahşap tavanın ortası sekizgen biçiminde hafifçe yükseltilmiştir. Ahşap tavan yanlarda duvarlara istinad etmektedir (şek.127).

²²⁸ Özkarcı, a.g.m., s. 70.

Harimin aydınlatılmasını sağlamak için alttan; güneyde dört, kuzeyde iki üstten; güneyde dört, doğuda iki, batıda üç ve kuzeyde bir adet olmak üzere toplamda on altı pencere açıklığına yer verilmiştir. Alt kısımda yer alan pencereler dışarıdan dikdörtgen, içeriden basık kemerlidir ve üst pencerelere göre daha büyük boyutludur. Üst pencereler ise dışarıdan dikdörtgen olup, içerden basık kemerli ve öküz gözü şeklinde tasarlanmıştır. Ayrıca orijinalinde harimin doğu duvarının üst kısmında batıdaki gibi üç pencere olduğunu, fakat sonradan doğu cepheye minare yapılıncaya burada düzenleme yapılarak bir pencerenin iptal edildiği düşünülmektedir.

Güney duvarının ortasına ve cümle kapısının eksenine yerleştirilen mihrap 1994 yılında çini ile kaplanmıştır (şek128). Orijinal mihrabın kesme taştan sivri kemerli ve yarım daire şeklinde nişe sahip olduğu ifade edilmektedir. Son onarımlarda bu durumlar göz önüne alınarak mihrap tekrar kesme taştan ve oldukça sade bir hale getirilmiştir. Sivri kemer yerinde yuvarlak kemer yapılmıştır. Mihrap nişinin derinliği duvar kalınlığı içerisinde kaldığı için dışa taşıntı yapmamıştır.

Mihrabın batısında ahşaptan basit bir minber yer alır. Harim doğu, batı ve kuzey taraflardan ahşap bir galeri ile U biçiminde kuşatılmış durumdayken, orijinalde yer almadığı için son onarımlarda bunlar kaldırılmıştır. Günümüzde yalnızca kuzey duvarında boydan boya bir galeri bulunmaktadır (şek.129). Bu bölümün doğusundaki kapıdan çilehaneye geçilmektedir. Harimin zemininde yerden biraz yükseltilmiş ve güney duvarı hariç, üç yönde mahfil yer almaktadır.

Caminin doğu cephesine yerleştirilen tek şerefeli kesme taştan minare, kaidenin doğu yüzündeki kitabeye göre, Şirikci zâde Hacı Mustafa Efendi tarafından 1874 yılında yenilenmiştir. Minareye, kaidesinin kuzey kenarında açılan basık kemerli kapıdan girilmektedir. Bu kapıya son cemaat yerinin kuzeydoğu köşesindeki açıklıktan ulaşılmaktadır. Minarenin kare kaidesinin köşeleri pahlanmıştır. Kaideden sonra profilili silme ile silindirik gövdeye geçilir. Şerefe altı çeşitli bezemelerle hareketlendirilmiştir. Şerefe ise demir korkuluklu iken onarımlarda ahşap korkulukla çevrelenmiştir. Silindirik petek ahşap direkler üzerine oturan geniş saçaklı sac çatı ile örtülmüş ve konik sac külahla sonlanmaktadır. Şerefe köşk tipinde yapılmış ve orijinalinde ahşap konstrüksiyonlu olduğu için son onarımlarda bunlar dikkate alınarak hareket edilmiştir²²⁹.

²²⁹ Özkarcı, a.g.e., s. 148.

Oldukça sade inşa edilen yapıda dikkati çeken süslemeler yalnızca minarenin şerefe altında görülmektedir. Şerefe altı ay-yıldız, rozet ve çeşitli bitkisel motiflerle süslenmiş iki yatay kuşak ile çevrelenmiştir²³⁰ (şek.130).

Caminin minare kaidesi ile cümle kapısı üzerinde olmak üzere iki adet kitabesi bulunur. Minare kaidesindeki kitabede ta'lik hat ile üç beyit, kartuşlar içerisinde yazı bulunmaktadır (şek.131).

1- *Şirikci zâde Hacı Mustafa'nın*

Olub hayrât-ı cârî İslâmdan

2- *Ki ya'ni secdegâh-ı mümîne*

Mücedded kıldı inşâ bu minâre

3- *Ola ma'fuv semâ-yı ezanıyla*

.....gafur

1291

Kitabeye göre minare, Şirikci oğlu Hacı Mustafa Efendi tarafından 1291 H./ 1874 M. yılında yeniden yaptırılmıştır²³¹.

Cümle kapısının üzerinde yer alan kitabede ta'lik hat ile kartuşlar içerisinde beş beyit yazı bulunmaktadır (şek.132).

1- *Hamd-u lillah 'avn-i hakla buldı bu mescid hitâm*

Ehl-i hayrât sarf-ı himmet eyledi oldu temâm

2- *Hak Te'âlâ rahmet etsün kim buna bir taş kodu*

Cennet-i a'lâda virsün onlara 'âlî makâm

3- *Hem dahî bulsun selâmet beş vakit kılân namaz*

Kıl namâz bul rızâyı gel niyâz et subh-u şâm

4- *Bâ-husûs bu 'âcize kılsun terahlum lûtufla*

Çün delâlet ettiği çün vüsî miktâr-ı müdâm

5- *Yazdı Hilmi şevkle ihsânını târihi tam*

Bârekallâhu'l-kadîr tâ ilâ yevmi'l-kıyâm

1314

Kitabeye göre cami, 1314 H./ 1896 M. yılında tamir görmüştür. Yapının tamirini Nakşibendi Şeyhi Darendeli zade Mehmed Hilmi Efendi yapmıştır. Kitabenin metnini de Hilmi Efendi yazmıştır²³².

²³⁰ a.g.e., s. 149.

²³¹ a.g.e., s. 149.

Yapı 2013-2014 yıllarında restorasyon görmüş ve 2016 yılında tamamlanmıştır. Genel itibari ile yapının orijinal hali dikkate alınarak daha sonraki tamirat ve onarımda yapılan ekler ve değişiklikler ortadan kaldırılmıştır.

3.2.4. Duraklı (Ali Bey) Medresesi

Duraklı Camii'nin doğusunda yer alan medresenin inşa kitabesi bulunmamaktadır. Fakat cami ile beraber Zülkadir zâde Ali Bey tarafından 1221 H. /1806-7 M. yılında inşa ettirildiği anlaşılmaktadır²³³.

Çeşitli onarımlar görerek günümüze gelen yapı orijinal özelliğini kısmen yitirmiştir. Caminin onarım gördüğü 1874, 1896-97, 1900, 1970 ve 1994 yıllarında medresenin de tamir ve onarım gördüğü anlaşılmaktadır. Çilehanenin uzantısı olan bu medrese 2000'li yıllarda bakımsızlıktan çürüyüp yıkılmış, medresenin kuzey tarafında doğu-batı yönünde bağlantılı iki katlı uzun bir kısmının daha mevcutken onunda daha önce yıkılmış olduğu ve bunların yerine maalesef beton eklentiler yapılmıştır. En son 2013-2014 yılı restorasyonunda tamamıyla yeniden inşa edilmiştir (şek.133).

Caminin kuzeydoğu köşesine bitişik olarak inşa edilen yapı, medrese öncesi eğitim veren bir okul olan "buk'a" olarak yapılmıştır. 1901 yılında medresede on iki öğrencinin eğitim gördüğü ve müderrisinin Darendeli Hacı Mehmet Hilmi Efendi olduğu anlaşılmaktadır²³⁴. Yapı daha sonra Kur'an kursu olarak faaliyet göstermiştir. Kahramanmaraş'taki milli mücadelenin önemli bir ismi olan Rıdvan Hoca'da burada eğitim görmüştür.

Kuzey-güney doğrultusunda yerleştirilen ve üç katlı bir görünüm sergileyen medrese çarpık bir plana sahiptir (şek.134). Medresenin inşasında kesme taş kullanılmış ve odalar üstten düz ahşap tavanlıdır. Medresenin üçüncü karı ve çilehane kısmı dışarıdan sıvalı iken alt kısımlar sıvasızdır.

Çilehane bölümüne caminin içindeki galeri bölümünden ve dışarıdan medreseye çıkan merdivenlerle geçilebilmektedir (şek.135). Camiye bitişik olarak yapılan bu bölümde, galeriden dikdörtgen bir açıklıktan geçildikten sonra sofa tarzında bir oda bulunmaktadır. Bu odada doğu, batı ve kuzeyde çok sayıda dikdörtgen pencere açıklığına yer verilmiştir. Odanın güneyinde yer alan kapıdan da minarenin bitişğinde

²³² Özkarcı, a.g.e., s. 149,150.

²³³ a.g.e., s. 325.

²³⁴ a.g.e., s. 326.

yer alan çilehaneye geçilmektedir (şek.136). Oldukça küçük ölçülerde yapılan bu birimde güneyde iki ve doğuda iki olmak üzere dört küçük pencere açıklığı bulunmaktadır. Çilehanenin batı duvarında yer alan küçük öküz gözü biçimindeki açıklıktan caminin galeri bölümü gözükmektedir. Çilehanenin alt kısmı boş olup sadece caminin çevre duvarı yer alır ve altındaki küçük koridordan minare kapısına ulaşılmaktadır.

Çilehane kapısı ile camiye geçişi sağlayan kapının kesiştiği odanın kuzeyinde kapı açıklığı yer alır ve buradan da medresenin kuzey kanadındaki bölümüne geçişi sağlayan sofa yer almaktadır. Sofanın alt kısmında avluya girişi sağlayan kapı yer almaktadır. Bu sofadan medresenin üçüncü katındaki diğer odaya ahşaptan yapılmış iki basamak ile geçilmektedir. Odanın aydınlığını sağlayan doğu ve batıda iki güneyde bir adet olmak üzere beş tane pencere açıklığı yer alır. Bu iki oda doğu cephede sokağa cumba şeklinde çıkıntı yapmıştır ve alttan ahşap konsollar ile desteklenmiştir. Avluya bakan kısımda yer alan ahşap merdiven ile medresenin katları arasında geçiş sağlanmaktadır. Medresenin ikinci katı üst kata oranla daha küçük ölçülerdedir. Doğru ve batı cephede dikdörtgen ikişer pencere açıklığına yer verilmiştir. Medresenin alt katı ise biraz alçak tutulmuştur ve pencere açıklığına yer verilmemiştir.

3.2.5. Bey (Seyyid Mustafa Bey) Camii

Bey Camii, İsa Divanlı Mahallesi, Elmas Sokakta yer almaktadır. İnşa kitabesine göre 1827 yılında, Dulkadiroğulları Beylerinden Seyyid Mustafa Bey tarafından yaptırılmıştır²³⁵. Günümüzde "Bey Camii" olarak bilinen yapının arşivlerde vakıf olduğu ve caminin adı "Zülkadirzade es-Seyyid Mustafa Camii" olarak belirtilmiştir²³⁶.

Günümüze birçok onarım ve tamirat görerek gelen yapı eğimli bir arazi üzerine inşa edilmiştir. Araştırmacılar yapının orijinalinde ahşap kirişlemeli ve toprak dam ile örtülü olduğunu, son cemaat yerinin de yapıya sonradan dahil edildiğini düşünmektedirler. Yapının ve haziresinin 20. yüzyılın ikici yarısından itibaren maruz kaldığı müdahalelere bakıldığında en büyük dönüşümün 1960 yıllarda yapıldığı bilinmektedir. Hazire alanı müstemilatlarla doldurulmuş, yapıya ise çatı ve minare eklenmiş ve döşemesi değiştirilmiştir.

²³⁵ Özkarcı, a.g.m., s. 72.

²³⁶ Özkarcı, a.g.e., s. 92.

Yapının kütleli özelliklerini etkileyen en önemli müdahale, toprak çatı sisteminin kaldırılıp, dik eğimli ahşap çatı ve metal örtünün eklenmesi olmuştur. Son cemaat yerinde ise toprak kaldırılarak kirişler üzerine betonarme teras olarak düzenlenmiş.

Bir diğer önemli müdahale ise minarededir. Son cemaat yerinin kuzeybatı köşesine beton bloklardan oluşan gövdesi ve ahşap şerefesi ile inşa edilen ve üzerinde H. 1379 (M.1959-60) tarihi bulunan minare Nuh Camii minaresi ile aynı tarihlerde ve benzer özelliklerle inşa edilmiş²³⁷.

Harimin kuzeybatı köşesine kadınlar mahfili, ara kat olarak eklenmiş, girişi ise kuzey duvarına açılan bir kapıdan sağlanmış. Son cemaat yerinin güney bölümü mekandan, imam odası olarak kullanılmak üzere duvar örülerek ayrılmış.

Açıklık müdahaleleri olarak harimde, mihrabın yüzeyinin genişletilmesi için üzerinde yer alan pencere kapatılmış, yapıda bulunan tüm ahşap kapı ve pencere doğramaları değiştirilmiş. Son cemaat yerinin güney duvarı ortasında yer alan mihrabiye'nin iki kenarına birer pencere yapılmış, doğusunda yer alan kemer gözleri metal doğramalar ile camlı olarak kapatılmış.

Dış duvarlar sıvasız kaba yonu taş iken sonradan sıva ile kapatılmış. Yapıda ince yonu taş olarak inşa edilen cümle kapısı, mihrap, paye ve kemer yüzeyleri sonradan çimento sıva ve yağlı boya ile kapatılmış. Harimdeki tüm duvar ve ayaklara ahşap lambri yapılmış.

Döşeme ve tavan müdahaleleri olarak sert zeminden yaklaşık 1-1.5 m. yükseklikte ahşap dikmeler üzerine oturan ahşap kaplamadan oluşan cami zemini, 1997 yılında sökülerek yerine moloz dolgu üzerine beton dökülmüş ve ahşap döşeme yapılmış. Özgününde taş kaplama olan son cemaat yeri zemini, önce beton, 2002 yılında ise mermer ile kaplanmış. Ahşap kirişleri olan tavan ise pvc ile kaplanmış.

Hazire alanında ise mezarlık bölümü briket duvarlarla ayrılmış, kuzeybatısında tuvalet, abdestlik ve su deposundan oluşan bir müştemilat eklenmiş ve müştemilatın batısına tüm kuzey kanadı boyunca betonarme ek yapılmış.

Yapılan son restorasyonda ise yapının orijinal özellikleri dikkate alınarak hareket edilmiş ve bu özellikleri bozan ekler ve onarımlar ortadan kaldırılarak tekrardan özgün hale gelmesi sağlanmıştır.

²³⁷ <https://marasavucumda.com/nuh-camii/> (Erişim Tarihi: 30.06.2019)

Yapı, düz ahşap tavanlı camiler grubuna girmektedir²³⁸. Günümüzde cami harim, doğusunda üç gözlü son cemaat yeri ve kuzeydoğu köşesindeki tek şerefeli minareden oluşmaktadır (şek137-138). Minarenin kuzeyinde abdest muslukları, onun kuzeyinde hafif sivri kemerli bir çeşme ve onunda kuzeyinde hela ve cami görevlileri için oda bulunmaktadır. Ayrıca yapının doğusunda birde haziresi bulunmaktadır.

Caminin beden duvarlarında kaba yonu ve moloz taş kullanılmış ve aralarında ise ahşap hatıllara yer verilmiş. Minare, cümle kapısı, mihrap, paye ve kemerlerde, ince yonu kesme taş kullanılmıştır. Örtü sisteminde ise ahşap malzeme kullanılmıştır.

Üç gözlü son cemaat yeri, arsa yapısından dolayı müsait olmadığı için yapının doğusuna yerleştirilmiştir. Son cemaat yerinin gözleri açık olup, örtü sistemi yanlarda duvarlara, önde ise sivri kemerler ile taş payelere istinad etmektedir. Son cemaat yerinin güney duvarının ortasında hafif sivri kemerli ve yarım daire nişli bir mihrabiye yer almaktadır (şek.139). Mihrabiye'nin üst kısmında da kitabe bulunmaktadır.

Harime, doğu duvarının kuzey köşesinde yer alan, üstten sivri tahfif kemeri ile kuşatılmış, basık kemerli cümle kapısından girilmektedir. Girişin iki yanına taş seki yerleştirilmiştir. Bu giriş kısmında gri ve koyu gri olarak iki renkli taş kullanılmıştır (şek.140).

Harim, doğu batı doğrultusunda birbirlerine üçer adet sivri kemer ile bağlanan iki sıra kesme taş paye ile mihraba paralel üç, mihraba dik olarak da üç sahından oluşmaktadır (şek.141). Kemerler yanlarda duvar payelerine ortada ikişer adet dikdörtgen payeye istinad eder. Ortadaki kemer payeleri arasında kuzey güney doğrultusunda ahşap atılmıştır. Yanlarda duvarlara, ortada kemerlere oturan ahşap tavan üstten eğimli sac çatı ile kapatılmıştır.

Harimin aydınlığını sağlayan alttan güney duvarında dört, doğu duvarında dört, batı duvarında bir, üstten; güney duvarında üç, doğu duvarında iki, batı duvarında bir adet olmak üzere toplam on beş pencere açıklığı bulunmaktadır. Üst katta yer alan pencereler daha küçük boyutlardadır. Doğu duvarında sivri kemerli, güney duvarında dikdörtgen ve öküz gözü formundadır. Güney ve batı duvarındaki alt pencereler ise içeriden yuvarlak kemerlidir.

Kible duvarının ortasında yer alan mihrap dışarı hafif dikdörtgen bir çıkıntı yapmıştır. Taş mihrap yarım daire nişlidir ve sivri kemerlidir. Mihrabın kemeri ve

²³⁸ Özkarcı, a.g.e., s. 92.

zemine kadar olan kısımda giriş kapsamında olduğu gibi iki renkli taş kullanılmıştır (şek.142). Mihrabın batısında küçük ölçülerde basit ahşap bir minber, doğusunda ise vaaz kürsüsü yer alır. Harimin kuzeyinde orta kısımda ise müezzin mahfili yer alır.

Yapı oldukça sade inşa edilmiş olup dikkati çeken bezemeler son cemaat yerindeki mihrabiye'nin üst tarafında görülmektedir. Bu kısım korniş ve bitkisel motiflerle dekore edilmiş, harimdeki payelerin üst kısmı silmelerle hareketlendirilmiştir. Mihrap nişinin köşelerine de kum saati başlıklı sütunceler yerleştirilmiştir²³⁹. Cümle kapısının sivri kemer alınlığında ise Boğazkesen Camii'ndeki gibi altı kollu yıldız biçiminde bir açıklık yer alır.

Caminin doğu tarafında, kuzey-güney doğrultusunda yerleştirilen hafif çarpık planlı hazire yer almaktadır²⁴⁰ (şek.143). Cami ile hazire arasından dar bir sokak geçmektedir. Basit bir duvar ile çevrelenen hazire bölümü bakımsız durumda olup kırk bir adet mezarlık bulunmaktadır. Hazirede çoğunluğu taştan yapılmış altmış dört şahide olup, Şahidelerin yirmi üçünde kitabe bulunmaktadır. Bu şahidelere göre 1796 ile 1922 yılları arasında yapılmış olmalıdır. Hazirede metfun olan kişilerin Dulkadiroğulları hanedanına mensup oldukları anlaşılmaktadır²⁴¹.

Harimin cümle kapısı üzerinde yer alan kitabede nesih hat ile üç beyit yazı bulunur ve yazılar kartuş içerisine alınmıştır (şek.144).

1- *Eûzübillahimineşşeytânirracîm*

Bismillâhirrahmânirrahîm

2- *Üdhulûhâ Fethulûhâ bi-selâmin âminîn*

Ammere haze'l-câmii's-şerîf

3- *Es-Seyyîd Mustafa Bek İbn Murtaza Paşa*

El-Zu'l-Kâdirî sene 1243.

Kitabede yazılanlara göre cami, Dulkadiroğulları'ndan Murtaza Paşa'nın oğlu Seyyid Mustafa Bey tarafından 1243 H./ 1827-28 M. yıllarında inşâ ettirilmiştir²⁴².

Son cemaat yerindeki mihrabiye'nin üst kısmında yer alan kitabede nesih hat ile iki satır yazı bulunur ve bu yazılar kartuş içerisine alınmıştır (şek.145).

1- *Eûzübillahimineşşeytânirracîm. Bismillâhirrahmânirrahîm*

²³⁹ Özkarcı, a.g.e., s .93.

²⁴⁰ İlyas Gökhan, Mehmet Karataş, *Maraş Tarihi ve Coğrafyası-Besim Atalay*, ed. Yaşar Alparslan, SerdarYakar, Kahramanmaraş: Ukde Kitaplığı, 2008, s. 86.

²⁴¹ Özkarcı, a.g.e., s. 94.

²⁴² Özkarcı, a.g.e., 94

2- *Küllemâ dehale 'aleyhâ Zekerîyya'l-mihrâb.*

(Zekerîyya, onun (Meryem) yanına, mâbede her girişinde orada bir rızık bulur)

Kitabede besmele ile Âl-i İmrân Suresi'nin 37. ayeti yazılıdır²⁴³.

3.2.6. Bey Çeşmesi

Yapının inşa kitabesi okunamayacak kadar tahrip olduğu için yapım tarihi kesin bir şekilde bilinmemektedir. Fakat Bey Camii'nin kuzeyinde yer alan çeşmenin cami ile birlikte 1827-28 yılında inşa edildiği düşünülmektedir²⁴⁴.

Çeşmenin inşasında kesme ve moloz taş kullanılmıştır. Çeşme tek lüleli olup, sivri kemerli bir niş şeklinde düzenlenmiştir. Kemer ve nişin içerisi kesme taş, gerisinde ise moloz taş kullanılmıştır. Çeşme kurnasının üzerinde de sivri kemerli küçük bir niş yer almaktadır. Cami ile birlikte restorasyon gören çeşmenin üzerindeki sıvalar kaldırılarak orijinal haline döndürülmeye çalışılmıştır (şek.146).

3.3. Vakfiyeler

Vakıf, bir kişinin kendisine ait olan menkul ve gayri menkul mallarının tamamını veya bir kısmını Allah rızası için toplumun yararına bağışlamasıdır²⁴⁵. Türk İslam devletlerinde, kültürel özelliklerin oluşmasında etkili olan en önemli kurumlardan biri vakıflardır. Anadolu'da ve özellikle Rumeli'de geniş Hristiyan topraklarının fethinden sonra, Müslüman Türk kültürünün yerleşmesi, şehir hayatının gelişmesi, bu bölgelerin sosyal ve ekonomik yönden kalkınması, şehirlerin imar edilmesi ve sosyal yardımlaşma hep vakıflar aracılığı ile yürütülmüştür²⁴⁶.

8. asrın ortalarından 19. asrın ortalarına kadar ehemmiyetini koruyan dini, hukuki ve sosyal bir müessese olan vakıfların işletilip geliştirilmesiyle birlikte şehirlerde cami, mescit, medrese, hamam, zaviye, imaret, bedesten vb. kültürel eserlerin yapımı artmış, böylelikle bir kültür mirası ortaya çıkmıştır²⁴⁷.

²⁴³ a.g.e., s. 95.

²⁴⁴ Özkarcı, a.g.m. s. 74.

²⁴⁵ Yasin Akyıldız, Ali Rıza Abay, "Vakıf Müessesesinin Gelişimi ve Mahiyeti Tarihsel Bir Değerlendirme", *Yalova Sosyal Bilimler Dergisi*, y.7, S.15, 2017, s.143.

²⁴⁶ Mustafa Sıtkı Bilgin, Erhan Alpaslan, "XIX. Yüzyılın İkinci Yarısına Ait Vakıf Muhasebe Kayıtlarında Yer Alan Maraş Vakıfları", *Uluslararası Dulkadir Beyliği Sempozyumu*, ed. Cevdet Kabakcı, Serdar Yakar, Kahramanmaraş: Kahramanmaraş Belediyesi Yayınları, 2012, C.II, s. 148

²⁴⁷ Pakize, Yıldız, *Hurufât Defterlerine Göre Maraş Kazası*, Selçuk Üniversitesi Eğitim Bilimleri Enstitüsü, Yüksek Lisans Tezi, Konya, 2010, s. 27.

Maraş'ta Dulkadiroğlu hakimiyeti ve yapıları Alaüddevle'nin babası Süleyman Bey ile başlamıştır ve Ulu Cami onun eseridir. Ardından birçok Dulkadiroğlu eserini Alaüddevle Bey yaptırmış ve bunlara çeşitli vakıflar tahsis etmiştir. Alaüddevle Bey'e ait 887/1482, 906/1501, 911/1505, 916/1510, tarihli dört vakfiye mevcuttur²⁴⁸.

Alaüddevle Bey, vakfiyelerindeki bütün görevliler için birtakım ortak şartlar koşmuş bunun yanında müderris, imam ve sair görevliler için de ayrı ayrı şartlar koştur. Bu şartlar, vakıflarında görev yapanların (imam, müderris vs.) Maraş'ta ikamet etmeleri, Hanefi Mezhebi'nde olmaları ve vakfı yaşatmak için gayret içinde olmaları gereğidir. İmamlar için vakfın özel şartı ise; imamın sağlam bir akideye sahip olması, takva ile yaşayıp, şeriata ve sünnete riayet eden, namazda caiz olanla ifsat eden şeyleri bilen, vakit namazları kadın erkek arası ayrılmış olarak kıldırmasıdır. Ayrıca imam fecirden duha vakti çıkıncaya kadar; ikinci namazı eda edildikten sonra akşam namazına ve sonrada yatsı namazı öncesine kadar meşhur evradı ve tesirli duaları açıktan okuması²⁴⁹.

3.3.1. Ulu Cami

Ulu Cami, Alaüddevle Bey'in Maraş'ta bulunan hayri vakıfları içerisinde en çok geliri olan vakıf eseridir. Caminin gelirleri 906/1500 tarihli vakfiyesine göre, şunlardır:

- 1- *Cami imamına Uzunoluk'da bir değirmen,*
- 2- *Cami imamına boş bir arsa,*
- 3- *İmamlarla beraber caminin hatibine, müezzine, kayyumuna, ayrıca caminin aydınlatılması, sergisi ve sair masrafları için Pınarbaşı Karyesi'nin tamamının şer'i ve örfi vergileri,*
- 4- *Sünbürü, Tavşantepesi, Küstan, Çaykale, Kandil, Akdere, Kızıltepe, Beyhopuru, Armutalanı, Yenicekele'de Pirce gediği ve Kefer'de Kibrardil(?) mezarları,*
- 5- *Maraş Bedesteni'nin yarısı,*
- 6- *Maraş Çarşısı'nda 19 dükkan,*
- 7- *Maraş'a tabi Ayakluca oluk mevkiinde Erüklüce karyesi,*
- 8- *Endurul mevkiinde Musul alanı köyü,*
- 9- *Başkonuş mezarı,*

²⁴⁸ Yinanç, a.g.e., s. 119.

²⁴⁹ Hasan Arslan, *17. Yüzyılda Maraş Sancağı (Siyasi, İdari, İktisadi ve İçtimai Tarihi)*, Kahramanmaraş: Öncü Basımevi, 2014, s. 334,335.

10- İmallu, Meydan ve Kamalak mezraları,

11- Yenice kale'ye tabi Alikayası mezarası²⁵⁰.

Alaüddeve Bey'in 911/1505 tarihli vakfiyesinde, Süleyman Bey (Ulu) Camii'nde, babası ve Peygamber'in ruhu için Kur'an-ı Kerim okumaları şartı ile Hızır Fakih oğlu İsa ve evlatlarına, Çobanbıçağı Nahiyesi'nde Kalecik Tepesi arazisini vakfettiği belirtilmiştir²⁵¹.

Maraş tapu tahrir defterlerinde de Ulu Cami'nin vakıfları şöyle kaydedilmiştir.

1- Maraş Bedesteni'nin yarısı

2- Hopur Köyü

3- Pir Nizam (?) Köyü'nde bir çiftlik

4- Gerger Köyünde 1 arazi

5- Maraş'ta 1 arsa, 1 bağ

6- Uzunoluk'ta 1 değirmen

7- Ayaklıcaoluk mevkiinde Erüklüce Mezarası

8- Maraş'taki Tavşan Tepesi Mezarası

9- Kalecik Tepesi Mezarası

10- Enerağaç Mezarası

11- Bertiz Köyü'nde Öksüzce Bertizad adında 1 çiftlik

12- Kalecik Tepesi Mezarası

13- Res'ul-ayn Köyü ve buna bağlı Kandil, Çaykışla, Çobanseküsü, Çobançay, Akdere ve Kızıldere mezraları

14- Ahır Dağı'nın dibinden çıkan suyun tamamı²⁵².

Cami vakfına 1526-1527 tarihli tahrir defterlerinde 14.071 akçe vakfedilmiş. 1563 tarihli tahrir defterinde ise caminin vakıf gelirleri 22.204 akçeye yükselmiştir²⁵³.

1563 senesinde Maraş'ta farklı yerlerde toplam 19 dükkan, iki arsa ve bağ, cami yanında Uzunoluk değirmeni, Pınarbaşı Köyü, Camustil nahiyesine bağlı Nar Ağacı, Armud Alanı, Erüklüce, İlkadin, Meydan, Kamalak, Haslu, Mağaracık, Mescidüstü mezraları Ulu Cami'ne vakıf olarak kaydedilmiştir²⁵⁴.

²⁵⁰ Baş, Tekin, a.g.e., s. 84,85.

²⁵¹ Yinanç, a.g.e., s. 120.

²⁵² Özkarcı, a.g.e., s. 316,317.

²⁵³ Solak, a.g.e. s. 167, Ayrıca Ulu Cami'nin çeşitli tarihlerde gelirini görmek için bkz. Tekin, a.g.m., s. 312,313.

²⁵⁴ Yinanç, a.g.e., s. 120.

Hacı Bayezid bin İskender'in Evâsıt-ı Zilhicce 1027 H./ Kasım 1618 M. tarihli vakfiyesinde, Maraş'ın Saraçhane Çarşısı'nda bulunan dükkanlardan yedisinin Ulu Cami vakfı olması sebebiyle, yedi dükkan için senede toplam 50 dirhem paranın camiye verilmesi gerektiği belirtilmiştir²⁵⁵.

1500 tarihli Alaüddevle Bey vakfiyesinde cami vakfından faydalanacak kişiler ve yapılması gereken harcamalar belirtilmiş. Buna göre, Ulu Cami'de imam, hatip, müezzin, kayyım ve ferraş²⁵⁶ gibi görevliler bulunuyordu. Caminin aydınlatılması ve sergisi için gerekli malzemenin vakıf gelirleri ile temin edileceği belirtilmiştir. 1525 yılı kayıtlarında Ulu Cami'nin hatibine 5 dükkanın kıst vergisi, imamına 6 değirmenin geliri, ferraşına 5 dükkanın geliri, ayrıca cami giderleri için 3 dükkanın geliri tahsis edilmiştir²⁵⁷.

Alaüddevle Vakfı'ndan cami görevlileri dışında, çarşıdaki bazı görevlilerin de maaşları karşılanmaktaydı. Günlüğü bir akçe ile suk-u sultanide (Saraçhane Çarşısı) vakt-i sala münadisi²⁵⁸ Hacı Mehmed'in kendi rızası ile işini Ali'ye devretmesi üzerine Ali, eski beratla 1743'te göreve atanmıştır²⁵⁹.

Maraş'ta Ulu Camii hariminden 1125 metrekaresinin ifraz edilerek satılması hakkındaki Vakıflar Umum Müdürlüğü idare meclisinin 21.06.1957 tarihli ve 251 sayılı kararı ile yapılan teklif, icra heyetince kabul edilmiştir²⁶⁰ (şek.147).

3.3.2. Hatuniye (Şems Hatun) Külliyesi

Alaüddevle Bey 1500 tarihli vakfiyesinde Hatuniye (Pazar-Marmara) Hamamı'nın yarısını, çarşıda bulunan 14 dükkanı, Taçduman Pınarı'nın yarısını, 2 arazi, 2 bağ, 1 bahçe, 1 değirmen, Elbez Köyü'nün yarısını ve Zillihan Köyü'nün dörtte birini Hatuniye Medresesi'ne vakfettiğini belirtmiştir²⁶¹.

Külliye yer alan caminin vakıf gelirleri genellikle medrese ile birlikte tahsis edilmiştir. 1563 tarihli Maraş tahrir defterinde vakıf gelirlerinden bazıları cami adına

²⁵⁵ Özkarcı, a.g.e., s. 317.

²⁵⁶ Cami, mescid, imaret gibi müesseselerin temizliğini sağlayan, kilim, halı ve hasır gibi mefruşatını yayma hizmetleriyle vazifeli olan kişi.

²⁵⁷ Baş, Tekin, a.g.e., s. 87.

²⁵⁸ namaz vaktini duyuran kişi.

²⁵⁹ Yıldız, a.g.t., s. 40.

²⁶⁰ Katalog Devlet Arşivleri, Yer: 30-18-1-2/146-39-13

²⁶¹ Özkarcı, a.g.e., s. 36.

bazıları da medrese adına kaydedilmiştir²⁶². Yalnız cami adına Maraş'ın Tiyek nahiyesine tabi köylerden Seyrek'in tamamı, Ekiz'in yarısı, Bolu ve Beşincilü köylerinin de dörtte bir geliri kaydedilmiştir²⁶³. Kaza dahilindeki gelirlerden 11.970 akçe gelir vakfedilmiştir²⁶⁴.

Hacı Bayezid bin İskender'in Evasıt-ı Zilhicce 1618 tarihli vakfiyesinde, Saraçhane Çarşısı'nda yer alan 6 dükkanın arsası cami vakfı olmasından dolayı her dükkan için yılda altışar dirhem paranın camiye verilmesi gerektiği belirtilmiştir²⁶⁵.

Hurufat defterlerine göre cami ve vakfında nazır, imam, müezzin, Cuma müezzini, cüzhân²⁶⁶, devirhân²⁶⁷, aşırhân²⁶⁸, çerağdar²⁶⁹, minare çerağdarı, ferraş, kayyum²⁷⁰, kennas²⁷¹, ve kanavetçi²⁷² gibi birçok görevli bulunmaktaydı. 17. yüzyılın sonlarında vakıf kayıtlarına göre cami vakfının günlük 23,5 akçe, yıllık 8.360 akçe görevli gideri vardı²⁷³. 1910 yılında ise medresenin yıllık geliri 285 kuruş olarak kaydedilmiştir²⁷⁴.

3.3.3.Bektutiye (Çınarlı) Camii

Nasîreddin Mehmed Bey'in yaptırmış olduğu günümüze gelemeyen Kadı (Bektutiye) Medresesi'ni Alaüddeve Bey tamir ettirmiş, birde yanına mescit yaptırarak, giderleri için zengin vakıflarda bulunmuştur. Bektutiye Camii'nin müstakil olarak günümüze gelen vakfiyesi bulunmamaktadır. 1525 ve 1563 yıllarında yapılan tahrirlere göre Kadı (Bektutiye) Medresesi ile caminin vakıfları birlikte zikredilmiştir. Bu iki yapıya ait vakıflar şunlardır; Maraş Bedesteni'nin yanında bulunan, senelik 750 akçe gelirli 5 dükkan, senelik geliri 500 akçe olan Kilisecik Mezrası, Elbistan'a bağlı Güvercinlik Köyü. Bu köyün 1525 yılındaki geliri 10.014 akçe, 1563'de 12.299

²⁶² Baş, Tekin, a.g.e., s. 93.

²⁶³ Yinanç, a.g.e., s. 121.

²⁶⁴ Solak, a.g.e., s. 167.

²⁶⁵ Özkarcı, a.g.e., s. 36.

²⁶⁶ Namazlardan önce Kur'an'dan birer cüz okumak vazifesiyle mükellef olan cami görevlileri hakkında kullanılan bir tabirdir.

²⁶⁷ Camilerde namaz vakitlerinden önce Kur'an okumakla görevli olan kişi.

²⁶⁸ Aşırhân, namazdan sonra Kur'an'dan en az 10 âyet okuyan görevliye verilen isimdir.

²⁶⁹ Kandilci anlamına gelip, cami, mescit ve tekkelerde kandillerin yağlarını değiştirip, fitillerini koyup hazırlayan ve geceleri kandilleri yakan, kandillerden sorumlu cami görevlisidir.

²⁷⁰ Vakıf mütevellisi olarak da kayyımların adı geçmektedir.

²⁷¹ Süpürgeci.

²⁷² Su yolları tamircisi.

²⁷³ Arslan, a.g.e., s. 344.

²⁷⁴ Özkarcı, a.g.e., s. 36.

akçedir²⁷⁵. Bu vakıf gelirleri haricinde 1761 tarihli arşiv belgesinde, Karaman Eyaleti'ne bağlı Kurupınar ve Ereğli Köyleri arasında kalan Horti Hanı civarında iskan edilen "Begdik Cemaati"nin bütün vergilerinin, cami ve medreseye vakfedildiği belirtilmiştir²⁷⁶. Medreseye 1526'da 18.066 akçe, 1563 ise yaklaşık 850 akçe gelir aktarılmıştır²⁷⁷.

3.3.4. Boğazkesen (Ekmekçi-Ali Ağa) Camii

Caminin günümüze gelen vakfiyesi bulunmamaktadır. Ancak 1563 tahririnde 500 akçelik bir değirmen ve bir bağın aynı isimli buk'a ile birlikte camiye vakfedildiği belirtilmiştir²⁷⁸.

1876 tarihli mahkeme ilamındaki kayıtlarda; Cıgıcı Mahallesi'nde bir bardakçı dükkanı ve Arasta olarak bilinen üç kapılı Zahire Pazarı'nın da caminin vakıfları arasında olduğu belirtilmiştir²⁷⁹.

1905 tarihli Maraş Şer'iye Sicili'nde Şerife Hatun'un Taş Han'daki kırkta bir hissesini camiye vakfettiği belirtilmiştir²⁸⁰.

3.3.5. Haznedarlı (Ali Ağa) Camii

Yapının günümüze ulaşan vakfiyesi bulunmamaktadır. Fakat 1563 tahririnde Ali Ağa Mescidi ve Buk'a'sına Göçtil-i Kebir Köyü ile 2 bağ vakfedildiği belirtilmiştir. 1906 tarihli Maraş Şer'iye Sicili'nde Maraş'taki bir tarlanın yıllık gelirinden 30 kuruşun camiye vakfedilerek imamet vazifesi için harcanması gerektiği belirtilmiştir²⁸¹.

3.3.6. Şazi (Şâdi) Bey Camii

Şazi Bey yaptırmış olduğu cami ve buk'a için çeşitli vakıflarda bulunmuştur. 1563 tarihli Maraş tahrir defterinde külliye'nin vakıfları şunlardır:

1- Maraş'ın alt tarafında bulunan Şazi Bey Değirmeni adıyla bilinen ve 1250 akçe yıllık geliri olan değirmen.

2- Adı geçen değirmenin yanında yıllık geliri 500 akçe olan bir arazi.

²⁷⁵ Özkarcı, a.g.e., s. 87.

²⁷⁶ Baş, Tekin, a.g.e., s. 105,106.

²⁷⁷ Solak, a.g.m., 528.

²⁷⁸ Arslan, a.g.e., s. 345.

²⁷⁹ Baş, Tekin, a.g.e., s. 98.

²⁸⁰ Özkarcı, a.g.e., s. 107.

²⁸¹ a.g.e., s. 174.

3- Aynı değirmenin yanında bulunan yıllık geliri 800 akçe olan bir nar bahçesinin yarısı.

4- Çelebi bin Gafıl Hacı olarak bilinen, 1500 akçe yıllık geliri olan muhtelif meyve ağaçlarının bulunduğu bir bahçe.

5- Caminin yanında bulunan ve yıllık geliri 383 akçe olan bir ziraat arazisi.

6- Yıllık geliri 150 akçe olan harab olmuş dükkanlar.

7- Güllü Karacalu'da 500 akçe yıllık gelirli bir ziraat arazisi.

8- 600 akçe yıllık geliri olan muhtelif meyve ağaçları.

9- 64 akçe yıllık geliri olan boş bir arazi²⁸².

1105-1106/1693-1694 tarihlerindeki evkaf defterlerinde, caminin günlük 8, aylık 240, altı aylık vezaif giderinin 1400 akçe olduğu belirtilmiştir²⁸³.

1854-1855 yıllarında cami ve buk'anın öşür geliri 2.300 kuruş, 1856 yılında 2.500 kuruş olarak kaydedilmiş. Bu tarihlerde yapıların 7.100 kuruşluk giderinin olduğu kaydedilmiştir²⁸⁴.

3.3.7. Taş (Rad) Medrese

Alaüddeve Bey'in 1500 tarihli vakfiyesine göre Taş (Rad) Medrese'nin gelirleri şöyledir:

1- Medresedeki mescidin imamına, mescidin doğu tarafındaki değirmen.

2- Zımmî köylerinden Zeytin'e bağlı Venk Köyü.

3- Venk Köyü'nde bir değirmen.

4- Karahayıt Nahiyesi'ndeki mezra ile birlikte pirinç ekilmeye mahsus Aksu'dan ayrılmış su arkı.

5- Medresenin talebesine Maraş (Eski) Bedesteni'nin yarısını vakfederek, gelirini talebeler arasında a'la, evsat ve edna olmak üzere üçe ayrılarak taksim edilmesini şart koşturmuştur. buna göre; a'la 1, evsat 1/3 ve edna 1/2 oranındaki hisseyi her ay başında alaaktır.

6- Maraş Bedesteni'nin gelirinin diğer yarısı da ulemâ, sâdât ve fakirler arasında eşit şekilde dağıtılacaktır²⁸⁵.

²⁸² Tekin, a.g.m., s. 315,316.

²⁸³ Özkarcı, a.g.e., s. 266.

²⁸⁴ Baş, Tekin, a.g.e., s. 95.

²⁸⁵ Özkarcı, a.g.e., s. 336.

Alaüddevle Bey'in 1510 tarihli vakfiyesinde, 1500 tarihli vakfiyesindeki vakıflar tekrar belirtilmiş olup bunlara birtakım vakıflar eklenmiştir. Bu vakıflar şunlardır:

1- *Medresedeki mescidin imamına ev.*

2- *Medresenin talebesine Zeytin Köyü'ndeki 2 bağ vakfedilerek, talebelere a'la, evsat ve edna dereceleriyle taksim edilmesi.*

3- *Maraş'ın Yenicekale ve Pilanköz köyleri ile Hasantepe Mezrası.*

4- *Erdal Köyü'nün yarısı*²⁸⁶.

Medrese ve mescide 1526 yılında çeşitli vergilerden alınan toplam 20.913 akçe, 1563'te 34.567,5 akçe gelir elde edilmiştir²⁸⁷.

3.3.8. Katip (Büyük Bağdat-Müftü) Hanı

Alaüddevle Bey'in 1500 tarihli vakfiyesine göre bu hanı inşa ettirerek, günümüze gelemeyen Seyyid Mazlum Zaviyesi'ne vakfetmiştir. 1563 tahririnde hanın Maraş Çarşısı'nda bulunduğu ve Seyyid Mazlum Zaviyesi'nin vakfı olduğu belirtilmiştir²⁸⁸. Hanın 1563'de, 250 akçe yıllık geliri olduğu kaydedilmiştir²⁸⁹.

3.3.9. Eski (Maraş-Yukarı) Bedesten

Alaüddevle Bey'in 1500 tarihli vakfiyesinde bedestenin doğusundaki 15 dükkanın Yum Dede Zaviyesi'ne vakfedildiği belirtilmiştir²⁹⁰. 1510 tarihli vakfiyesinde bedestenin gelirinin yarısı Taş Medrese'ye, diğer yarısı da seyyitlere ve fakirlere vakfedilmiştir²⁹¹. Her iki vakfiyede de bedestenin batısındaki 10 dükkan ile doğusundaki 12 dükkanın Bağdadiye Medresesi'ne vakfedildiği kaydedilmiştir. 1563 tahririnde bedestenin yıllık gelirinin 4.000 akçe olduğu görülmüştür²⁹².

²⁸⁶ a.g.e., s. 337.

²⁸⁷ Solak, a.g.e., s. 171.

²⁸⁸ Arslan, a.g.e., s. 390.

²⁸⁹ Özkarcı, a.g.e., s. 370.

²⁹⁰ Özkarcı, a.g.e., s. 395.

²⁹¹ Solak, a.g.m., s. 527.

²⁹² Özkarcı, a.g.e., s. 396.

3.3.10. İklime Hatun (Üdürgücü) Mescidi

Yapının günümüze ulaşan vakfiyesi olmamakla birlikte arşiv kayıtlarında Alaüddevle Vakfı'na dahil edildiği belirtilmiştir. 1898 Şer'ie Sicili'nde, İklime Hatun Mescidi'nin vakfindan yarım akçe ile mescide imam atandığı kaydedilmiştir²⁹³.

3.3.11. Duraklı (Ali Bey) Camii

Yapının günümüze ulaşan vakfiyesi bulunmamakla birlikte, 1904 tarihli Şer'ie Sicili'nde caminin bulunduğu mahallede vakıf olarak bir arsanın bulunduğu belirtilmiştir²⁹⁴.

²⁹³ a.g.e., s. 182.

²⁹⁴ a.g.e., s. 150.

DÖRDÜNCÜ BÖLÜM

KARŞILAŞTIRMA VE DEĞERLENDİRME

Beylikler Dönemi'ndeki mimarlık faaliyetleri Selçuklu Dönemi ile karşılaştırıldığında, sınırlı ekonomi ve yerel geleneklere ağırlık vermenin doğal bir sonucu olarak daha kısıtlıdır. Camiler, anıtsal boyutlarda değildir fakat, simetrik düzen ve yalınlıkları ile dikkat çekmektedir. 14. yüzyılda Anadolu'da tek bir üslup çizgisinden bahsetmek mümkün değildir. Farklı coğrafi bölgelerde doğal olarak farklı eğilim ve etkileşimler görülmektedir²⁹⁵.

Anadolu'da ki Türk mimarisi içerisinde yer alan Türk Beylikleri mimarisinin ortaya koymuş olduğu örnekler genellikle cami, medrese ve türbe olarak bilinen örneklerdir. Selçuklular Dönemi'nde görülen kervansaray gibi örnekler ise oldukça sınırlı sayıdadır. Bu da Selçuklu mirasının yaşamaya devam ettiğini göstermektedir²⁹⁶.

Dulkadiroğulları'nın, Osmanlılar ve Memluk Devleti arasında uyguladıkları denge siyaseti, diğer beyliklere nazaran daha uzun soluklu olmalarını sağlamıştır. Bu hakimiyetleri süresince 14., 15. ve 16. yüzyılın ilk çeyreğindeki faaliyetleri sosyal olduğu kadar sanat alanında da etkili olmuştur. Bu sanat anlayışı ise tarihi gelişmeye bağlı olarak diğer beylikler gibi Selçuklu geleneğine bağlı kalmakla birlikte, Memluklar ve Osmanlılar'ın etkileri altında kalması sebebiyle tam bir üslup geliştirememiştir²⁹⁷. Bulundukları coğrafi alan içerisinde komşu oldukları Çukurova, Doğu, İç ve Güneydoğu Anadolu ile kültürlerinin birbirine karışması ve kaynaşmasının yanında kendi kültürel özelliklerini de korumuşlardır²⁹⁸.

Kahramanmaraş merkezindeki yapılar, Dulkadiroğlu Beyliği ve Maraş'ın Osmanlılar'ın topraklarına katılmasından sonra Osmanlı Dönemi'nde inşa edilmiştir. Beylikler Dönemi'nde inşa edilmiş yapılar, yöneticiler ve yönetici kadrosunda yer alan önemli kişiler tarafından yaptırılmıştır. Osmanlı Dönemi'nde de Dulkadiroğulları'na mensup kişiler ve beyler tarafından imar faaliyetleri sürdürülmüştür. Dini mimari içerisinde en önemli yapılar elbette ki camilerdir. Dulkadiroğlu Dönemi'ndeki yapılar; Ulu Cami, Haznedarlı Camii, Hatuniye Camii, Bektutiye (Çınarlı) Camii, Boğazkesen

²⁹⁵ Tanyeli, a.g.m., s. 234.

²⁹⁶ Cantay, a.g.m., s.18-19.

²⁹⁷ Aslanapa, *Türk Sanatı I Başlangıcından Büyük Selçukluların Sonuna Kadar*, s. 231.

²⁹⁸ Gündoğdu, a.g.e., s. 84.

Camii, Şazibey Camii ve Taş Mescit'dir. Bu yapılar 15. yüzyıl sonu ile 16. yüzyıl başlarında inşa edilmişlerdir. Osmanlı Dönemi'ndeki yapılar; İklime Hatun Mescidi 1547, Duraklı (Ali Bey) Camii 1806-7 ve Bey (Seyyid Mustafa Bey) Camii 1827-28 tarihinde inşa edilmiştir²⁹⁹.

Dulkadiroğlu Beyliği Dönemi'nde, Maraş merkezinde inşa edilen camiler, genellikle enine dikdörtgen planlı ve coğrafi konumu itibari ile ahşap çatılı ve düz toprak damlı olarak inşa edilmişlerdir. İnşa malzemesi olarak kaba yonu ve moloz taş kullanılmış. Mihrap, pencere söveleri, taç kapı, paye, kemer ve minarelerde ise sarımtırak renkte ince yonu taş malzeme kullanılmıştır. Yapılar sonraki dönemlerde yapılan ilave ve onarımlarla özgünlüklerini kısmi olarak yitirmeye başlamışlardır.

Maraş'ta mevcut bilinen en eski Dulkadiroğlu yapısı Süleyman Bey'in 1496 yılında inşa ettirmiş olduğu Maraş Ulu Camii'dir³⁰⁰. Çok ayaklı, ahşap tavanlı camiler grubuna giren yapı, enine dikdörtgen plan şeması ve mihraba dik uzanan sahnı ile Anadolu Selçuklu ulu cami plan geleneğini devam ettirmektedir³⁰¹. 12. yüzyıl sonlarına tarihlenen Sivas Ulu Camii ile çok ayak sistemi ve planı ile benzerlik gösterir³⁰². Dulkadiroğulları'nın Maraş dışında üç ulu camisi daha mevcuttur. Bunlar Elbistan, Darende ve Adıyaman Ulu Cami'leridir. Darende Ulu Camii ise kesin olmamakla birlikte Dulkadiroğulları'na atfedilmektedir. Camiden günümüze gelebilen kısımlar, doğu ve kuzey duvarları ve bir de minaresidir (şek148). Kalıntılardan yola çıkıldığında cami, enine dikdörtgen plan şeması gösterir ve düz damlıdır. Bu yönüyle Maraş Ulu Camii ile benzerlik göstermektedir³⁰³. Elbistan Ulu Camii ise Dulkadiroğulları'na ait yapılar içerisinde en dikkat çeken yapıdır. Dulkadiroğlu Beyliği'nin son yıllarında Şehsuvar oğlu Ali Bey tarafından 1515-1522 yılları arasında yaptırılan cami kareye yakın planlıdır. Dört destek üzerine kemersiz oturan sekiz metre çapında merkezi bir kubbe yer almaktadır. Bu merkezi kubbenin dört tarafında yarım kubbe ve köşelerde yer alan birer küçük kubbe ile tamamen simetrik bir merkezi plan şeması sergilemektedir³⁰⁴ (şek149). Mimari özellikleri bakımından merkezi plan şemasını

²⁹⁹ Özkarcı, a.g.m., s.21,74.

³⁰⁰ Fatih Adanır, "Kahramanmaraş'ın Geleneksel Mimarisi:Şehrimizdeki Dini Mimari", *Akdeniz'in Altın Kenti Kahramanmaraş*, Kahramanmaraş Valiliği İl Kültür ve Turizm Müdürlüğü Yayını, 2014, s. 238.

³⁰¹ Cantay, a.g.m., s. 19.

³⁰² Gündoğdu, a.g.e., s. 88.

³⁰³ a.g.e., s. 20.

³⁰⁴ Cantay, a.g.m., s. 19.

ortaya koyan en erken tarihli örnek olması açısından oldukça önemlidir³⁰⁵. Dulkadiroğlu Beyliği'ne ait Elbistan Ulu Camii, merkezi planlı Osmanlı camilerinin gelişimine önemli katkı sağlamıştır. Bu sebeple Türk mimarisinde önemli bir yeri vardır. Diyarbakır'da bulunan Fatih Paşa Camii (1522) yine benzer plan şemasıyla Osmanlı Dönemi merkezi kubbeli camilerine rehber olan örneklerden biridir³⁰⁶ (şek.150). Tromp geçişli köşe kubbeleri ve yedi kubbeli son cemaat yeri ile Elbistan Ulu Camii'ne göre daha olgun bir yapıdır³⁰⁷. Adıyaman Ulu Camii (16. y.y. başları) birçok onarım görmüş ve 19. yüzyıl başında tamamen yenilenerek orijinal özelliğini kaybetmiştir. İlk planı ele alındığında ise Elbistan Ulu Camii ile büyük benzerlik göstermektedir. Dört ayağa oturan büyük kubbesi ile Dulkadiroğlu mimarisi içerisindeki merkezi planlı bir diğer yapı olarak yerini almaktadır³⁰⁸ (şek.151).

Maraş'ta Alaüddevle Bey döneminde yapılan Boğazkesen Camii, kuzey güney doğrultusunda atılan iki kemer ile üç bölüme ayrılmıştır. Ortada yer alan mihrap önü bölümü ise sekizgen kasnağa oturan, pendentif geçişli kubbe ile örtülmüştür. Lakin kubbe ve batı cephe, 18. yüzyıl Türk Sanatı özellikleri göstermektedir³⁰⁹. Bu nedenle, caminin onarımlar sırasında bu şeklini aldığı, orijinalinde Maraş'taki diğer camiler gibi ahşap kirişlemeli ve düz toprak damlı olduğu düşünülmektedir. Aksi halde, mihrap önü kubbesi de yine bir Selçuklu geleneğidir. Malatya Ulu Camii ve Kayseri Huand Hatun Camii'nde bu uygulama görülmektedir³¹⁰.

Hatuniye Camii, harimin doğu tarafının alt kısmında yer alan türbe ile bir bütünlük oluşturmaktadır ve harimin bu kısmı bir seki şeklinde yükselmektedir. Türk mimarisinde böyle cami ile bütünlük oluşturan türbeyle karşılaşılmamıştır. Lakin Dulkadiroğlu Beyliği Dönemi'nde Elbistan Ümmet Baba Türbesi (şek.152) ile Kahramanmaraş İklim Hatun Türbesi kuzey tarafında yer alan camilerle birlikte kompleks yapılar olarak inşa edilmiştir³¹¹. Şazi Bey Camii, Alaüddevle Bey döneminde inşa edilmiş olsa da 1958 yılında tamamen yıkılmış ve betonarme olarak yeniden inşa edilmiştir. Yıkılan caminin ise yine Maraş'ta ki diğer camiler gibi, enine dikdörtgen planlı, ahşap kirişlemeli ve düz toprak dam ile örtülü olduğu bilinmektedir. Caminin

³⁰⁵ Özkarcı, a.g.m., s. 59.

³⁰⁶ Gündoğdu, a.g.e., s. 86.

³⁰⁷ Aslanapa, *Türk Sanatı I Başlangıcından Büyük Selçukluların Sonuna Kadar*, s. 233.

³⁰⁸ Gündoğdu, a.g.e., s. 13,14.

³⁰⁹ Özkarcı, a.g.e., s. 103.

³¹⁰ Aslanapa, *Anadoluda İlk Türk Mimarisi Başlangıç ve Gelişmesi*, s.38,46.

³¹¹ Özkarcı, a.g.e., s.50.

orijinal olarak gelen sadece minaresi bulunmaktadır³¹². Haznedarlı (Ali Ağa) Camii de benzer bir şekilde 1972 yılında minaresi ve son cemaat yerinin kemerleri haricinde tamamen yıkılmış. Briket duvarlar üzerine düz beton dam ve kırma saç çatı ile yeniden yapılmıştır. Yapının orijinalinde ise enine dikdörtgen planlı, mihraba paralel üç bölümlü iki sahnin halinde ve ahşap kirişlemeli düz toprak dam ile örtülü olduğu anlaşılmaktadır³¹³.

Maraş merkezinde yer alan beylik camilerinin tamamında son cemaat yeri bulunmaktadır. Genellikle harimin kuzeyine yerleştirilmişlerdir. Fakat Osmanlı Dönemi'nde inşa edilen Bey Camii'nde son cemaat yeri doğu kısımda yer alır. Selçuklu camilerinde yer almayan son cemaat yeri uygulaması Beylikler Dönemi'nde ilk olarak Karamanoğulları'na ait 1302 tarihli Ermenek Ulu Camii'nde görülür (şek.153) fakat harimin batı yönündedir. Son cemaat yeri nizami bir şekilde Osmanlılar'ın 1331'de İznik'te yaptırmış oldukları Hacı Özbek Camii'nde görülür ve kible duvarına paraleldir³¹⁴.

Alaüddevle Bey döneminde Maraş'ta yapılan imar faaliyetleri genellikle külliye anlayışı ile sürdürülmüştür. Maraş Ulu Camii'nin ilk onarımını yaptıran Alaüddevle Bey, bununla birlikte caminin kuzeyine İmaret-i Nebeviyye ile Büyük Bağdadiye Medresesi'ni, kuzeybatı tarafına Taş (Rad) Medrese'yi, güney yönüne Seyyid Mazlum Zaviyesi'ni ve Maraş Çarşısı'nda Hatuniye (Pazar) Hamamı ile Büyük Bağdat Hanı'nı inşa ettirerek odak noktasını Ulu Cami'nin oluşturduğu bir külliye yaptırdığı anlaşılmaktadır³¹⁵. Hatuniye Külliyesi ise cami, medrese, türbe hamam ve çeşmeden meydana gelmektedir. Bu yapılardan cami ve türbeyle birlikte medresenin sadece taç kapısı günümüze gelebilmiştir. Boğazkesen Camii, hamam ve buk'a ile beraber planlanmış fakat sadece cami günümüze gelebilmiştir. Bir başka örnek ise Şazi Bey Camii ile inşa edilen buk'a günümüze gelememiştir. Bu türden kompleks yapılar Beylikler Dönemi'nin de bir anlayışı haline gelmiştir. Şehir merkezinin çekirdeğini cami bedesten ve hamam oluşturmaktadır.

Maraş'ta kompleks yapılar içerisinde yer alan farklı bir örnek ise Osmanlı Dönemi'nde inşa edilen İklime Hatun Mescidi'dir (1546). Anadolu'da Beylikler

³¹² Özkarcı, a.g.m., s. 38.

³¹³ Özkarcı, a.g.e., s. 37.

³¹⁴ Suut Kemal Yetkin, "Beylikler Devri Mimarisinin Klasik Osmanlı Sanatını Hazırlayışı", *Ankara Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi*, C. 4, S. 3-4, 1955, s. 41.

³¹⁵ Özkarcı, a.g.m., s. 31.

Dönemi'nde farklı bölgelerde rastlanan Mescit-Türbe örneklerinden biridir. Kuzey güney doğrultusunda, farklı fonksiyona sahip iki kubbeli mekandan güneydeki türbe, kuzeydeki ise mescittir. Mescidin batısında ise iki gözlü son cemaat yeri bulunmaktadır. Son cemaat yerleri genellikle yapıların kuzeyinde yerleştirilir fakat burada arazinin durumu sebebiyle batıya alınmıştır. 13. yüzyıl kare planlı tek kubbeli Selçuklu mescitlerini hatırlatsa da çarpık planı ile Memluk etkilerini de hissettirmektedir³¹⁶. Yozgat'ın Çandır İlçesi'nde yer alan Şahruh Bey Mescidi (1495) ahşap direkler üzerine oturan ahşap tavanı (şek.154) ile Osmaniye'nin Bahçe İlçesi'nde yer alan Ağca Bey Camii (şek.155) ve Maraş Hatuniye Camii'ni hatırlatır³¹⁷. Onlardan farkı ise boyuna dikdörtgen planıdır. Mihraba dik uzanan üç sahnın yer alır ve orta sahnın yüksek tutulmuştur. Anadolu Selçuklularına ait 13. yüzyılda inşa edilmiş, Afyon ve Sivrihisar Ulu Camileri ile benzerlik gösterir³¹⁸.

Gaziantep'te bir Dulkadiroğlu yapısı olan Alaüddevle Camii 16. yüzyılın başında inşa edilmiş fakat sadece minaresi yıkılmadan günümüze gelebilmiştir (şek.156). 1903 yılında siyah ve beyaz taş malzeme kullanılarak, tromp geçişli tek kubbeli olarak yeniden inşa edilmiştir. Yapının mimarı Ermenak isimli Ermeni bir azınlık, ustabaşı ise Kırkor'dur. Bu nedenle camide birtakım yabancı etkiler görülmektedir. Bu etkileri yuvarlak kemer ve pencerelerde, mihrabın üçgen alınlığında görebilmekteyiz. Son cemaat yeri bulunmayan cami klasik Osmanlı camilerinin farklı bir denemesi gibi görünmektedir³¹⁹.

Kayseri'nin Bünyan İlçesi'nin Büyük Bürüngüz Kasabası'nda, bir Dulkadiroğlu yapısı olan Büyük Bürüngüz Alaüddevle Camii yer almaktadır. 15. yüzyılın ikinci yarısına tarihlenen cami, boyuna dikdörtgen planlıdır (şek.157). Harim, doğu batı doğrultusunda atılan beş adet kemer ile desteklenen beşik tonoz ile örtülüdür³²⁰. Bu türden tonoz örtü uygulaması, Kayseri'deki Selçuklu camilerinde de görülmektedir. Mimari özellikleriyle 12. yüzyıl sonu ya da 13. yüzyıl başına tarihlenen Lala Paşa

³¹⁶ Aslanapa, *Türk Sanatı I Başlangıcından Büyük Selçukluların Sonuna Kadar*, s. 236.

³¹⁷ Ali Rafet Özkan, "Dulkadirîlilerin Bozok-Çandır'daki İzleri ve Eserleri", *Uluslararası Dulkadir Beyliği Sempozyumu*, ed. Cevdet Kabakçı, Serdar Yakar, Kahramanmaraş Belediyesi Yayınları, Kahramanmaraş, 2012, C.1, s. 138.

³¹⁸ Aslanapa, *Anadoluda İlk Türk Mimarisi Başlangıç ve Gelişmesi*, s. 63.

³¹⁹ Mustafa Servet Akpolat, "Mimarlık Yapıtlarının Mimarlık ve Mimarlık Dışı Roller: Gaziantep Alaüddevle Camisi (1903)", *Hacettepe Üniversitesi Edebiyat Fakültesi Dergisi*, C.20, S.1, 2003, s.110-114.

³²⁰ Celil Arslan, "Kayseri'deki Dulkadiroğulları Beyliği Dönemi Yapıları", *Uluslararası Dulkadir Beyliği Sempozyumu*, ed. Cevdet Kabakçı, Serdar Yakar, Kahramanmaraş: Kahramanmaraş Belediyesi Yayınları, 2012, C.I, s. 458,459.

(Muslihiddin) Camii'nin, mihraba paralel uzanan sahnları beşik tonoz ile örtülüdür³²¹. Yine Kayseri'de, 1249 tarihli Hacı Kılıç Camii'de, sivri beşik tonoz örtüye sahiptir³²².

Dulkadiroğulları'nın inşa ettirmiş oldukları medreselerden çok azı günümüze gelebilmiştir. Maraş'ta yer alan tek medrese ise Ulu Cami'nin kuzeybatısında yer alan Taş Medrese'dir. Medresenin kuzeydoğu köşesinde yer alan çarpık konumlu türbe, yapının dikdörtgen formunu bozmaktadır. Bu düzensiz ya da serbest plan şeması ile güney etkisi olarak Memluk geleneğine bağlanmaktadır³²³. Doğu Akdeniz ve Güneydoğu Anadolu bölgelerinde bu türden plana sahip küçük çaplı medreseler görülmektedir. Adana Ulu Camii medresesi, kitabesine göre 1540 yılında inşa edilmiştir. Yapı kareye yakın planlı olup, üç yönde düzensiz yerleştirilen hücreleri, medresenin batısında yer alan üzeri iki kubbe ile örtülmüş eyvan şeklindeki kısmı ile Taş Medrese'yi anımsatmaktadır³²⁴.

Anadolu Selçukluların açık avlulu medreselerinde ana eyvanın karşısında genellikle anıtsal bir portal yer alır. Dersane bölümleri ise eyvanın bir veya iki yanına yerleştirilirler. Konya Sırçalı Medrese, simetrik ve dengeli planı ile klasik Selçuklu medreselerinin ilk örnekleri arasında yer alır³²⁵. Kayseri de 1431-32 tarihli, bir Dulkadiroğlu yapısı olan Hatuniye Medresesi (Nasırıyye Medresesi) Selçuklu geleneğini devam ettiren önemli bir yapıdır³²⁶ (şek.158). Medrese, açık avlulu, tek katlı ve iki eyvanlıdır. Girişin karşısında ki dersane eyvan bölümü, revaklı avlunun etrafına yerleştirilen simetrik öğrenci hücreleri ile Dulkadiroğulları'nın Maraş'taki medresesinden ayrılmakta ve beylik yapısı olmasına karşın, Anadolu Selçuklu Medrese geleneğini devam ettirmektedir³²⁷.

Dulkadiroğulları'nın inşa ettirmiş oldukları türbeler de sanat değeri bakımından bölgelere göre farklılıklar göstermektedir. Maraş'ta ki örneklerden, Taş Medrese Türbesi kesme taştan inşa edilmiş olup kare planlıdır. Yapının yalnızca taç kapısında süsleme bulunmaktadır ve bu süslemeler güney etkileri göstermektedir. Taç kapıda yer alan zikzaklı kemer, Beylikler Dönemi üslubu olarak, Milas Firuz Bey Camii son cemaat

³²¹ <http://www.selcuklumarasi.com/architecture-detail/lala-camii>, (Erişim Tarihi: 17.05.2019).

³²² Aslanapa, *Anadoluda İlk Türk Mimarisi Başlangıç ve Gelişmesi*, s. 48.

³²³ Bayburtluoğlu, a.g.m., s. 246.

³²⁴ <http://enderunistanbul.org.tr/medreseler/129-adana-ulu-cami-medresesi.html> (Erişim Tarihi: 13.06.2019).

³²⁵ Aslanapa, *Anadoluda İlk Türk Mimarisi Başlangıç ve Gelişmesi*, s. 84.

³²⁶ Arzu Boy, "Medreselerin Kısa Bir Geçmişi ve Kayseri Medreseleri", *Adnan Menderes Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi*, C. 4, S. 1, 2017, s.66.

³²⁷ Arslan, a.g.m., s. 461.

yerinin ortadaki üç kemerinde ve Bursa Orhan Camii son cemaat yerinin orta kemerinde görülmektedir³²⁸. Ahlat'daki Şeyh Necmeddin Türbesi³²⁹ (1222) kare planı ve üst örtüsü ile Taş Medrese Türbesi'ni anımsatmaktadır. Taş Medrese Türbesi, medrese kompleksi dahilinde olup daha hantal bir görünüm sergilerken, Şeyh Necmeddin Türbesi bağımsız halde olup, beden duvarları Taş Medrese türbesine göre daha yüksektir ve beden duvarlarında yer alan pencere açıklıkları ile daha hareketlidir. Kayseri'nin Pınarbaşı İlçesi'nin Koççağız mevkiinde yer alan Dulkadiroğulları'ndan Süleyman Bey'in türbesi (şek.159) (1440), kare planı ile Taş Medrese Türbesine benzese de ciddi derece farklılıklar mevcuttur. Süleyman Bey Türbesi kesme taştan iki katlı olarak inşa edilmiş olup, alt katı mezar odası, üst katı ise mescit olarak kullanılmaktadır. Türbe içeriden pandantif geçişli kubbe, dışarıdan sekizgen pramidal külahla örtülüdür. Türbenin mescit kısmına cenazelik kapısı üzerindeki merdiven ile ulaşılmaktadır. Mescidin girişindeki basık kemer, beyaz ve gri olarak iki renkli taş ile örülmüştür. Mescit bölümünün en önemli yeri doğu cephede, sivri kemer içerisinde üç kemer gözü ve iki sütunlu açıklığı ile yazlık mescit şeklindedir³³⁰.

Dulkadiroğulları'nın son zamanlarında Şehsuvaroğlu Ali Bey tarafından inşa ettirilen Hacı Bektaş'taki Balım Sultan Türbesi, sekizgen gövdeli olup içeriden kubbe dışarıdan sekizgen külah ile örtülüdür ve iki kısımlı ziyaret yeri bulunmaktadır³³¹ (şek.160). Türbe çokgen gövdesi ile Selçukluda en yaygın kullanılan çokgen gövdeli türbeler arasında yer alarak Beylikler Dönemi içerisinde Selçuklu geleneğini devam ettirmektedir³³².

Kahramanmaraş'taki Hatuniye Külliyesi içerisinde yer alan türbe, basık bir tonoz ile örtü olup, oldukça küçük boyutludur ve dikkati çekecek bir unsura sahip değildir. İklim Hatun Mescidi'nin bitişiğinde yer alan türbe de ise pencere açıklığı olmayıp yalnızca kapı açıklığından aydınlığı sağlanmaktadır ve bu bakımdan Taş Medrese Türbesi ile benzerlik göstermektedir. Burada da dikkati çekecek bir unsur bulunmamaktadır. Tüm bu yönleri ile Dulkadiroğulları'na ait Kahramanmaraş'taki

³²⁸ Aslanapa, *Türk Sanatı I Başlangıcından Büyük Selçukluların Sonuna Kadar*, s. 238.

³²⁹ Mehmet Oluş Arık, "Erken Devir Anadolu -Türk Mimarisinde Türbe Biçimleri", *Anadolu*, 11, Ankara, 1967, s. 74.

³³⁰ Yıldırım Özbek, Celil Arslan, "Süleyman Bey (Öksüz veya Garip) Türbesi", *Kayseri Taşınmaz Kültür Varlıkları Envanteri*, C. 3, Ankara: Aydoğdu Ofset Matbaacılık ve Ambalaj Sanayi Tic. Ltd. Şti., 2008, s. 1102.

³³¹ Aslanapa, a.g.e., 238.

³³² Gönül Öney, *Beylikler Devri Sanatı XIV.-XV. Yüzyıl (1300-1453)*, Ankara: Türk Tarih Kurumu, 2007, s. 20.

türbeler farklı bölgelerdeki örneklere nazaran sanat değeri bakımından önemli bir özellik taşımamaktadır³³³.

Kahramanmaraş'ta Dulkadiroğulları'nın yaptırmış olduğu Ceyhan Köprüsü, sivri kemerli altı adet açıklığa sahip olup 158 m. uzunluğu ile Türk mimarisinin en uzun köprülerinden biridir³³⁴. Kayseri-Sivas sınırları içerisinde, Kızılırmak Nehri üzerinde, doğu batı doğrultusunda uzanan Şahruh Köprüsü (1538-9) sekiz gözlüdür (şek.161). Yedi göz sivri kemerli olup yalnızca doğu yönündeki son göz yuvarlak kemerlidir. Köprü'nün menba cephesinde, kemer ayaklarında üçgen prizma şeklinde piramidal külahlı selyaranlar yer almaktadır³³⁵.

Köprüler bulundukları bölgelerde arazinin durumuna göre inşa edilirler. Bu iki köprü hafif meyil bulunan arazilerde geniş ve derin olmayan nehirleri geçmek için yapılmıştır. Akarsuların derin ve dar olduğu bölgelerde ise geniş ve yüksek kemer açıklıklarına ihtiyaç duyulmaktadır. Süleymanlı (Zeytun) Köyü - Elbistan Köprüsü, 15 m. uzunluğu ve 3.70 m. genişliğindeki sivri kemerli tek gözü ile bu tanıma örnek teşkil etmektedir³³⁶.

Camilerin en önemli elemanlarından biri olan minareler, süslemeleri bakımından camilere bir estetik, işlevleri bakımından da bir değer ve anlam kazandırmışlardır³³⁷. Anadolu Selçuklu minarelerinde genellikle tuğla malzeme kullanılmıştır. Form açısından ise silindirik gövdeye sahiptirler. Bununla beraber Konya Sahip Ata Camii (13. y.y.), Antalya Yivli Minare Camii (13. y.y.) gibi farklı formlar da görülmektedir. Anadolu Selçuklu minarelerine pabuç eklenmiş ve kübik kaide formları kullanılmaya başlanmıştır³³⁸. Minarelerde kullanılan malzeme bölgelere göre de farklılık göstermiştir. Suriye ve Mısır'daki minarelerde genellikle taş malzeme kullanılmıştır ve form olarak köşeli çokgen uygulamalar görülür. Bu bölgeye konum olarak yakın olmaları nedeniyle Anadolu'nun güneydoğu bölgesinde de bu uygulamalar görülmektedir. Anadolu

³³³ Gündoğdu, a.g.e., s. 95.

³³⁴ Özkarcı, a.g.m., s. 47.

³³⁵ <http://www.selcuklumarasi.com/architecture-detail/sahruh-koprusu> (Erişim Tarihi: 23.06.2019).

³³⁶ Özkarcı a.g.m., s. 48.

³³⁷ Hamza Gündoğdu, "Dulkadirli Camii Minareleri", *I. Kahramanmaraş Sempozyumu (6-8 Mayıs 2004)*, İstanbul, 2005, s. 775.

³³⁸ Erkan Atak, "Tokat Yöresindeki Ahşap Minareli Camiler", *Atatürk Üniversitesi Güzel Sanatlar Enstitüsü Dergisi*, S. 37, Erzurum, 2016, s. 242.

Selçuklu geleneğini devam ettiren Anadolu Beylikleri ve Erken Osmanlı Dönemi minarelerinde de inşa malzemesi olarak tuğla kullanılmıştır³³⁹.

Maraş'taki Dulkadiroğlu camilerinde yapılan onarım ve müdahalelerden en az etkilenen kısımlar minareler olmuştur. Kesme taştan inşa edildikleri için camilere oranla günümüze daha özgün halde gelebilmişlerdir. Minareler tek şerefeli olmakla birlikte camilerin kuzeyinde doğu ya da batı tarafında, bitişik ya da yapıdan ayrı olarak inşa edilmişlerdir. Dulkadiroğulları'nın minarelerinde şerefe bölümleri geniş tutulmadığı için petek bölümleri kısa ve dar tutulmuştur³⁴⁰. Maraş'ta görülmekle beraber Doğu ve Güneydoğu'da ki örneklerin çoğunda iklim sebebiyle şerefe bölümünün üzeri saçakla kaplanmıştır. Bu uygulamanın görülmesi aynı zamanda Güney etkilerinin bir sonucudur³⁴¹.

Maraş Ulu Camii minaresi yapıdan ayrı olarak yükselmektedir ve Dulkadiroğulları'nın en uzun minaresidir³⁴². Selçuklu geleneğine bağlı kalmakla birlikte mahalli özellikleri de bünyesinde barındırmaktadır. Şerefe altındaki renkli taşlar ve mukarnasların üslubu Memluk etkisini yansıtmaktadır³⁴³. Şerefe bölümü saçak ile kapatılmış ve saçak bölümü iki katlı olarak düzenlenmiştir. Bu bakımdan Maraş'taki tek örnektir. Hatuniye Camii minaresi de küçük farklarla Ulu Cami minaresini takip etmektedir. Maraş'taki minarelere bakıldığı zaman Ulu Cami ve Hatuniye Camii minarelerinin diğer minarelere örnek teşkil ettiği anlaşılmaktadır³⁴⁴. Boğazkesen Camii'nin minaresi, çokgen gövdeye sahiptir, Şazi Bey ve Haznedarlı Camii'nin minarelerinde ise kaide kısımları yüksek tutularak gövde kısımları kısa tutulmuştur. Bektutiye (Çınarlı) Camii minaresi yapıya sonradan eklenmiştir ve şerefe bölümü ile Maraş'taki diğer örneklerden ayrılmaktadır. Duraklı (Ali Bey) Camii ve Bey (Seyyid Mustafa Bey) Camii 19. yüzyıl yapıları olmasına rağmen minareleri bu yerel geleneği devam ettirmektedir.

Gaziantep'teki camilerin minarelerinde de Güneyli etkiler görülmektedir ve Maraş'taki minarelere benzemektedir. Çokgen yada silindirik gövde üzerinde tek

³³⁹ Atak, a.g.m., s. 243.

³⁴⁰ Gündoğdu, a.g.e., s. 101.

³⁴¹ Karlıklı, a.g.e., s. 85, Şenay Özgür Yıldız, "Gaziantep Camilerinde Görülen Bazı Güneyli Etkiler", *Sanat Tarihi Dergisi*, C. 25, S. 1, Nisan, 2016, s. 95.

³⁴² Gündoğdu, a.g.e., s. 101.

³⁴³ Ahmet Ali Bayhan, "Güneydoğu Anadolu'da Memlûk Sanatı", *Türkler Ansiklopedisi*, C. 6, Ankara: Yeni Türkiye Yayınları, 2002, s. 142

³⁴⁴ Gündoğdu, a.g.e., s. 101.

şerefelidir ve üzeri saçak örtü ile kapatılmıştır³⁴⁵. Dulkadiroğlu yapısı olan Alaüddevle Camii minaresi de bu geleneği devam ettiren örneklerden biriyken, yapılan onarım ve ilavelerle bu özelliğini kaybetmiştir³⁴⁶. Bu örnekleri takip eden yapılardan biri de Osmaniye'nin Bahçe İlçesi'ndeki Ağca Bey Camii'nin (1479-1515) minaresidir. Gördüğü onarımlar ile caminin iç mekanına dahil olan minare, kısa gövdesi ve örtülü şerefesi ile Maraş'taki Haznedarlı Camii ve Şazi Bey Camii minarelerini hatırlatır. Farklı olarak, gövde bölümü çokgen kısımdan sonra helezon şeklinde yivlerle şerefe bölümüne geçmektedir. Bu helezon şeklindeki süslü gövde, Anadolu Selçuklu, Beylikler ve Osmanlı camilerinde de görülmektedir. Amasya Burmalı Minare Camii (13. y.y.), Edirne Üç Şerefeli Camii (1437-1447), Afyon Gedik Ahmet Paşa Camii (1472-1475) minarelerinde bu uygulamaya rastlanmaktadır³⁴⁷.

Elbistan Ulu Camii minaresi Dulkadiroğlu minareleri içerisinde farklı bir örnektir. Son cemaat mahallinin kuzeybatı köşesinde yer almaktadır. Kübik bir kaide üzerinde dört köşesi pahlanmış bölümden sonra sekizgene, ardından da silindirik gövde bölümü gelmektedir. Bu sade görüntü Osmanlı minarelerini hatırlatmaktadır. Şerefe bölümü ile de Maraş'taki örneklerden ayrılmaktadır. Şerefe bölümü saçak ile kapatılmamış ve açık bırakılmıştır. Petek kısmı dar tutularak konik külah ile örtülmüştür. Bu bakımdan Selçuklu özellikleri de göstermektedir³⁴⁸. Dulkadiroğulları'na ait Darende Ulu Camii minaresi, Adıyaman Ulu Camii minaresi ve farklı bölgelerdeki diğer örnekler, benzer özellikler gösterse de şerefe bölümlerinin üstü açık bırakılmıştır.

Dulkadiroğulları'na ait Kahramanmaraş'taki cami, mescit ve türbelerin mihrapları orijinalinde genellikle kesme taştan olup oldukça sade bırakılmıştır. Ulu Cami mihrabı ise kısmen değişmiş olsa da Beylikler Dönemi mimarisinin özelliklerini barındırmaktadır. Alçı mihrap mukarnaslı kavsarası, üç yönden kuşatan iki ayrı bordürü ve silmeleri, altıgenin yarısı şeklindeki nişin içerisinde ki üç küçük niş ile oldukça zengin bir kompozisyon sergilemektedir³⁴⁹. Boğazkesen Camii ve Taş Medrese Mescidi'nin mihraplarında, niş kemerinin cephesinde hareketliliği sağlayacak birtakım süsleme özellikleri görülmektedir.

³⁴⁵ Yıldız, a.g.m., s. 95.

³⁴⁶ a.g.m., s. 95.

³⁴⁷ Gündoğdu, a.g.m., s. 783

³⁴⁸ Gündoğdu, a.g.e., s. 99.

³⁴⁹ Özkarcı, a.g.e., s. 303.

Elbistan Ulu Camii mihrabı orijinal özelliğini büyük ölçüde kaybetmiştir. Yabancı bir mimar tarafından onarıldığı için üçgen alınlık gibi Türk sanatına yabancı bir takım unsurlar barındırmaktadır³⁵⁰ (şek162). Koççağız'daki Süleyman Bey Türbesi'nin mihrabı ise üç sıra mukarnasa benzeyen dilimlerle süslenmiş bir kavsaraya sahiptir. Etrafı ise silmelerle çerçevelenmiştir³⁵¹.

Dulkadiroğulları'nın camilerinde özgünlüklerini koruyan mimari elemanlardan biri de taç kapılardır³⁵². Maraş Ulu Camii'nin taç kapısı, Beylikler Dönemi anlayışı ile dar ve uzun tutulmuştur. Sivri kemer ve mukarnaslı kavsarasıyla birlikte iki yanda yer alan mihrabiyelerdeki mukarnas dizisi de Selçuklu özelliklerini yansıtmaktadır³⁵³.

Selçuklu sanatında ön cephe yapıların en önemli bölümünü oluşturmaktadır. Cami ve mescitlerde hareketlilik yalnızca ön cephede olup diğer cepheler oldukça sade ve hareketsizdir. Beylikler Dönemi mimarisinde ise bu anlayış değişmeye başlamış ve bir bütünlük arayışına gidilmiştir. Maraş Ulu Camii'nde ön cephe dışında, güney ve batı cephelerde iki katlı pencere açıklıklarına yer verilerek hareketlilik sağlanmaya çalışılmıştır³⁵⁴.

Elbistan Ulu Camii taç kapısı (şek.163), üç gözlü son cemaat yerinin ortasında yer almaktadır. Selçuklu geleneğinde, dokuz sıra mukarnas dizisi yer alan kavsaraya sahiptir. Portal nişinin üzerinde yer alan Selçuklu kitabesinin cami ile bir ilgisi olmamasından dolayı, başka bir yerden alınarak buraya konulmuş olması muhtemeldir³⁵⁵. Taç kapının sonradan geçirdiği onarımlar üst ve yan kısımlarda kendini belli etmektedir. Özellikle de portalin iki yanındaki sütuncelerin üzerinde yer alan istiridye motifleri bunu desteklemektedir. Sütuncelerde yer alan kum saati motifleri ise Anadolu Selçuklu yapılarında ve Osmanlı yapılarında görülmektedir³⁵⁶.

Maraş'ta Hatuniye Külliyesi içerisinde yer alan medrese günümüze gelemese de taç kapı formunu korumayı başarmıştır. Medresenin batı cephesinde yer alan taç kapı eyvan türünde beşik tonoz kavsaralıdır³⁵⁷. Eyvan tarzında dışarı doğru uzanan taç kapı formu da Selçuklu geleneğine dayanmaktadır. Taç kapıyı üç yönden çevreleyen iki sıra

³⁵⁰ Gündoğdu, a.g.e., s. 103.

³⁵¹ Arslan, a.g.m., s. 463.

³⁵² a.g.e., s. 104.

³⁵³ Özkarcı, a.g.e., s. 297.

³⁵⁴ Arslan, a.g.t., s. 109.

³⁵⁵ Aslanapa, *Türk Sanatı I Başlangıcından Büyük Selçukluların Sonuna Kadar*, s. 232.

³⁵⁶ Gündoğdu, a.g.e., s. 105.

³⁵⁷ Bayburtluoğlu, a.g.m., s. 242.

bordür bulunmaktadır. İçteki bordür sade tutulmuş, dıştaki bordür ise rumi ve palmetlerle bezenmiştir. Ancak bu bezemeler büyük ölçüde tahrip olmuş ve sonrada sıva ile kapatılmıştır. Daha sonra yapılan onarımlar ile bu sıvalar kaldırılarak aslına uygun hale getirilmeye çalışılmıştır. Anadolu Selçuklu Dönemi taç kapılarını süsleyen bordürlerde bitkisel ve geometrik desenler bir arada kullanılmıştır³⁵⁸. Burada da süsleme açısından Selçuklu geleneğini devam ettirilmiştir.

Dulkadiroğulları'na ait Kayseri'deki Hatuniye Medresesi'nin (Nasırıyye Medresesi) taç kapısı (şek.164), güney cephenin ortasında yer alır ve beden duvarından çıkıntı yapmıştır. Mukarnaslı kavsarası, iki yanda yer alan mihrabiyesi, sütuncelerin başlıkları ve köşelerdeki birer kabarası ile Anadolu Selçuklu taç kapılarının devamı niteliğindedir³⁵⁹.

³⁵⁸ Çiğdem Önkol Ertunç, "Anadolu Selçuklu Dönemi Taç kapıları Süsleme Şeritlerinde Tezyinat", *Pamukkale Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi*, Mart/2016, Yıl: 3, Sayı: 5, s. 121.

³⁵⁹ Arslan, a.g.m., s. 453.

SONUÇ

Kahramanmaraş tarihinde birçok devletin hüküm sürdüğü ve sürekli el değiştirdiği bir şehir olmakla birlikte Anadolu Selçuklu Devleti'nin yıkılışının ardından ortaya çıkan Dulkadiroğlu Beyliği'nin de merkezi olmuştur. Dulkadiroğulları uygulamış oldukları denge siyaseti ile diğer beyliklere nazaran daha uzun hüküm sürmüş ve Osmanlılar'a katılan son beylik olmuştur. Bu hakimiyetleri süresince imar faaliyetlerine önem vermişler ve farklı bölgelerde de birçok yapı inşa ettirmişlerdir.

Kahramanmaraş merkezinde yer alan yapılara bakıldığında, temelinde halka hizmet ve siyasi gücün simgesi olarak cami, mescit, medrese, han, hamam, türbe, köprü vb. yapıların genellikle bir külliye anlayışı içerisinde inşa ettirildiği ve bu yapıların ayakta kalmaları içinde çeşitli vakıflar tahsis edildiği görülmektedir. Dulkadiroğlu beyleri içerisinde ise en çok imar faaliyetinde bulunan Alaüddevle Bey'dir. Babası Süleyman Bey'in yaptırmış olduğu Maraş Ulu Camii, şehirdeki en anıtsal yapı olmakla birlikte, plan şeması olarak Selçuklu özellikleri, mimari elemanlar açısından Beylikler Dönemi özellikleri ve doğal olarak yerel etkilerle güneyli özellikler göstermektedir. Daha çok minarede görülen bu güney etkileri iki renkli taş işçiliği ve şerefe bölümünde kendini göstermektedir. Plan açısından da güney etkisi Memluk geleneğine bağlanan yapılar da yer almaktadır. Taş Medrese, türbesi ve mescidi ile birlikte bunun bir örneğidir. Fakat beyliğe ait farklı bölgelerdeki yapılar, tümüyle ele alındığında mimari birlikten bahsedebilmeyi olanaksız kılar. Belirgin bir şekilde Kayseri'deki beylik yapıları daha çok Selçuklu özellikleri gösterir. Bu sebeple Dulkadiroğlu Beyliği'ne ait yapılara etki eden özelliklere bakıldığında, şehirlerin konumları dikkat çekmektedir. Kahramanmaraş ve Gaziantep gibi güneyde kalan şehirlerde Memluk etkileri, İç Anadolu'ya bakan Kayseri'de ise Selçuklu etkileri ağır basmaktadır.

KAYNAKÇA

- ADANIR Fatih, "Kahramanmaraş'ın Geleneksel Mimarisi:Şehrimizdeki Dini Mimari", *Akdeniz'in Altın Kenti Kahramanmaraş*, Kahramanmaraş Valiliği İl Kültür ve Turizm Müdürlüğü Yayını, 2014, ss. 227-255.
- AKPOLAT Mustafa Servet, "Mimarlık Yapıtlarının Mimarlık ve Mimarlık Dışı Roller: Gaziantep Alaüddevle Camisi (1903)", *Hacettepe Üniversitesi Edebiyat Fakültesi Dergisi*, C.20, S.1, 2003, s.110-125.
- AKYILDIZ Yasin, ABAY Ali Rıza, "Vakıf Müessesesinin Gelişimi ve Mahiyeti Tarihsel Bir Değerlendirme", *Yalova Sosyal Bilimler Dergisi*, y.7, S.15, 2017, ss. 141-157.
- ALIÇ Samet, "Alaüddevle (Bozkurt) Bey Dulkadirli Beyi", *Kahramanmaraş Ansiklopedisi*, Kahramanmaraş: Kahramanmaraş Sütçü İmam Üniversitesi Yayınları, 2017.
- ALPARSLAN Yaşar, YAKAR Serdar, *Seyahatname, Şehir Tarihi ve Coğrafya Kitaplarına Göre Maraş*, Kahramanmaraş: Ukde Yayınevi, 2009.
- ALTUN Ara, *Ortaçağ Türk Mimarisinin Anahtarları İçin Bir Özet*, İstanbul: Arkeoloji ve Sanat Yayınları, 1988.
- ARIK Mehmet Oluş, "Erken Devir Anadolu-Türk Mimarisinde Türbe Biçimleri", *Anadolu (Anatolia)*, 11, Ankara, 1967, ss. 57-100.
- ARSLAN Celil, "Kayseri'deki Dulkadiroğulları Beyliği Dönemi Yapıları", *Uluslararası Dulkadir Beyliği Sempozyumu*, ed. Cevdet Kabakcı, Serdar Yakar, Kahramanmaraş: Kahramanmaraş Belediyesi Yayınları, 2012, C.1, ss. 453-505.
- ARSLAN Hasan, *17. Yüzyılda Maraş Sancağı (Siyasi, İdari, İktisadi ve İçtimai Tarihi)*, Kahramanmaraş: Öncü Basımevi, 2014.
- ARSLAN Mehmet Akif, *Dulkadirli Mimarisi Ve Kahramanmaraş Ulu Camisi*, Yayınlanmış Yüksek Lisans Tezi, Ankara: Gazi Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, 1997.
- ASLANAPA Oktay, *Türk Sanat II Anadolu Selçuklularından Beylikler Devrinin Sonuna Kadar II*, İstanbul: MEB Devlet Kitapları, 1973.
- ASLANAPA Oktay, *Türk Sanatı I Başlangıcından Büyük Selçukluların Sonuna Kadar*, İstanbul: Kervan Yayınları, 1984.

- ASLANAPA Oktay, *Türk Sanatı El Kitabı*, Ankara: İnkılâp Kitabevi Yayın Sanayi ve Ticaret A. Ş., 1993.
- ASLANAPA Oktay, "Anadolu Selçukluları ve Beylikler Devri Kültür Sanatı", *Türkler Ansiklopedisi*, C. 7, Ankara: Yeni Türkiye Yayınları, 2002, ss. 703-722.
- ASLANAPA Oktay, *Anadolu'da İlk Türk Mimarisi: Başlangıç ve Gelişmesi*, Ankara: AYK Atatürk Kültür Merkezi, 2007.
- ATAK Erkan, "Tokat Yöresindeki Ahşap Minareli Camiler", *Atatürk Üniversitesi Güzel Sanatlar Enstitüsü Dergisi*, S. 37, Erzurum, 2016, ss. 240-277.
- BAŞ Ali, "Beylikler Dönemi Hanları", *Anadolu Selçuklu ve Beylikler Dönemi Uygarlığı (Mimarlık ve Sanat)*, C. 2, ed. Ali Uzun, Kenan Bilici, Ankara: T. C. Kültür ve Turizm Bakanlığı Yayınları, 2006, ss. 447-456.
- BAŞ Yaşar, TEKİN Rahmi, *Maraş Vakıfları (Dulkadirli ve Osmanlı Dönemi)*, Konya: Oğuz Dulkadiroğlu Bektik Kültürünü Yaşatma Derneği Kültür Hizmeti, 2007.
- BAYBURTLUOĞLU M. Zafer, "Kahramanmaraş'ta Bir Grup Dulkadiroğlu Yapısı", *Vakıflar Dergisi*, S. 10, Ankara, 1973, ss. 234-250.
- BAYHAN Ahmet Ali, "Güneydoğu Anadolu'da Memlûk Sanatı", *Türkler Ansiklopedisi*, C. 6, Ankara: Yeni Türkiye Yayınları, 2002, ss. 133-143.
- BİLGİN Mustafa Sıtkı, ALPASLAN Erhan, , "XIX. Yüzyılın İkinci Yarısına Ait Vakıf Muhasebe Kayıtlarında Yer Alan Maraş Vakıfları", *Uluslararası Dulkadir Beyliği Sempozyumu*, ed. Cevdet Kabakcı, Serdar Yakar, Kahramanmaraş: Kahramanmaraş Belediyesi Yayınları, 2012, C.II, ss. 145-171.
- BOY Arzu, "Medreselerin Kısa Bir Geçmişi ve Kayseri Medreseleri", *Adnan Menderes Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi*, 4(1), 2017, 57-73
- BUDAK Ayşe, "Siyasete Riayet Etmek Banilikten Vazgeçmek: Dulkadirli Beyi Şehsuvaroğlu Ali Bey'in Hacı Bektaş Cuma Camisi", *Türk Kültürü ve Hacibektaş Veli Araştırma Dergisi*, Nevşehir, 2016, ss. 61-78.
- CANTAY Gönül, "Anadolu Türk Beylikleri Sanatı", *Türkler Ansiklopedisi*, C. 8, Ankara: Yeni Türkiye Yayınları, 2002, ss. 15-29.
- ÇAKMAK Ahmet, "Diyarbakır Ulu Camii", *TDV İslam Ansiklopedisi*, C. 42, İstanbul: Türkiye Diyanet Vakfı Yayınları, 2012, ss. 96-97.
- ÇOBANOĞLU Ahmet Vefa, "Maraş Ulu Camii", *TDV İslam Ansiklopedisi*, C. 42, İstanbul: Türkiye Diyanet Vakfı Yayınları, 2012, ss. 111-112.

- DENİZ Bekir, "Alay Han'ın (Aksaray) Hikayesi", *Uluslararası Sanat Tarihi Sempozyumu Prof. Dr. Gönül Öney'e Armağan 10-13 Ekim 2001*, İzmir: Ege Üniversitesi Basımevi, 2002, ss. 229-247.
- DİMEZ Sinan, "Türkiye Selçuklu Devleti'nde Sosyo Kültürel Hayat ve Tokat'a Etkisi", *Gaziantep University Journal of Social Sciences*, 14(4), 2015, ss. 797-827.
- ERAT Birsan, "Anadolu'da Selçuklu Dönemi Hamam Mimarisi: Çarşı Hamamları", *Anadolu Selçuklu ve Beylikler Dönemi Uygarlığı (Mimarlık ve Sanat)*, C. 2, ed. Ali Uzay Peker, Kenan Bilici, Ankara: T. C. Kültür ve Turizm Bakanlığı Yayınları, 2006, ss. 457-465.
- ERTUNÇ Çiğdem Önkol, , "Anadolu Selçuklu Dönemi Taç kapıları Süsleme Şeritlerinde Tezyinat", *Pamukkale Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi*, Mart/2016, Y. 3, S. 5, ss. 114-131.
- EYİCE Semavi, "Hamam", *TDV İslam Ansiklopedisi*, C. 15, İstanbul: Türkiye Diyanet Vakfı Yayınları, 1997, ss. 402-430.
- GIERLICHS Joachim, "Anadolu Selçukluları Tarih ve Mimari", *İslam Sanatı ve Mimarisi*, ed. Markus Haddstein, Peter Delius, çev. Nurettin Elhüseyni, İstanbul: Literatür Yayıncılık, 2007, ss.370-381.
- GÖKHAN İlyas, KARATAŞ Mehmet, *Maraş Tarihi ve Coğrafyası-Besim Atalay*, ed. Yaşar Alparslan, Serdar Yakar, Kahramanmaraş: Ukde Kitaplığı, 2008.
- GÖKHAN İlyas, *Başlangıçtan Kurtuluş Harbine Kadar Maraş Tarihi*, Kahramanmaraş: Ukde Yayınları, 2011.
- GÜRBÜZ Mehmet, "Kahramanmaraş İlinin Coğrafi Özellikleri", *Akdeniz'in Altın Kenti Kahramanmaraş*, Kahramanmaraş Valiliği İl Kültür ve Turizm Müdürlüğü Yayını, 2014.
- GÜNDOĞDU Hamza, *Dulkadirli Beyliği Mimarisi*, Ankara: Kültür ve Turizm Bakanlığı Yayınları, 1986.
- GÜNDOĞDU Hamza, "Dulkadirli Camii Minareleri", *I. Kahramanmaraş Sempozyumu (6-8 Mayıs 2004)*, İstanbul, 2005, ss. 775-785.
- KARAMAĞARALI Haluk, "Konya Ulu Camii", *Rölöve ve Restorasyon Dergisi*, S. IV, 1982, ss. 121-132.

- KARLIKLI Şaziye, *Değişimin Simgelendiği Kent Kahramanmaraş*, İstanbul: Greative Yayıncılık, 2007.
- KILIÇ Orhan, "Van Ulu Camii'nin Tarihi Hakkında", *Türk Dünyası Tarih Dergisi*, İstanbul, Ekim 1997, S. 130, ss. 56-60.
- OKKAR Remziye, "Anadolu'da Türk Siyasi Birliğinin Sağlanması ve Dulkadiroğlu Beyliği", *Uluslararası Dulkadir Beyliği Sempozyumu*, C. 2, ed. Cevdet Kabakçı, Serdar Yakar, Kahramanmaraş: Kahramanmaraş Belediyesi Yayınları, 2012, ss. 55-104.
- ÖNEY Gönül, *Anadolu Selçuklu Süslemesi ve El Sanatları*, Ankara: Türkiye İş Bankası Kültür Yayınları, 1992.
- ÖZBEK Yıldırım, ARSLAN Celil, "Süleyman Bey (Öksüz veya Garip) Türbesi", *Kayseri Taşınmaz Kültür Varlıkları Envanteri*, C. 3, Ankara: Aydoğdu Ofset Matbaacılık ve Ambalaj Sanayi Tic. Ltd. Şti., 2008, ss. 1102-1104.
- ÖZKAN Ali Rafet, "Dulkadirlielerin Bozok-Çandır'daki İzleri ve Eserleri", *Uluslararası Dulkadir Beyliği Sempozyumu*, ed. Cevdet Kabakçı, Serdar Yakar, Kahramanmaraş: Kahramanmaraş Belediyesi Yayınları, 2012, C.1 , ss. 131-149.
- ÖZKARCI Mehmet, *Türk Kültür Varlıkları Envanteri: Kahramanmaraş 46*, C. 1, Ankara: Türk Tarih kurumu Yayınları, 2007.
- ÖZKARCI Mehmet, "Dulkadir Beyliği Mimarisine Bakış", *Uluslararası Dulkadir Beyliği Sempozyumu*, C. 1, ed. Cevdet Kabakçı, Serdar Yakar, Kahramanmaraş: Kahramanmaraş Belediyesi Yayınları, 2012.
- SOLAK İbrahim, *XVI. Asırda Maraş Kazası : (1526-1563)*, Ankara: Akçağ Yayınları, 2004.
- SOLAK İbrahim, "916 H./ 1510 M. Tarihli Alaüddevle Bey Vakfıyesi", *Selçuk Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi*, 2006, ss. 523-537.
- TANYELİ Uğur, "Beylikler Dönemi Mimarlığı ve Sanatı", *Eczacıbaşı Sanat Ansiklopedisi*, C. 1, İstanbul: Yapı-Endüstri Merkezi Yayınları, 1997, ss. 233-236.
- TEKİN Rahmi, "Zülkadir Beyliği ve Osmanlı Devleti Zamanında Maraş'ta Yapılan Vakıf Eserleri", *Yüzüncü Yıl Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi*, S. 3, 2000, ss. 309-340.

- YETKİN Suut Kemal, "Beylikler Devri Mimarisinin Klasik Osmanlı Sanatını Hazırlayışı", Ankara Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi, C. 4, S. 3-4,1955, ss. 39-43.
- YILDIZ Pakize, *Hurufât Defterlerine Göre Maraş Kazası*, Selçuk Üniversitesi Eğitim Bilimleri Enstitüsü, Yüksek Lisans Tezi, Konya, 2010.
- YILDIZ Şenay Özgür, , "Gaziantep Camilerinde Görülen Bazı Güneyli Etkiler", *Sanat Tarihi Dergisi*, C. 25, S. 1, Nisan, 2016, ss. 86-110.
- YİNANÇ Refet, *Dulkadir Beyliği*, Ankara: Türk Tarih Kurumu Yayınları, 1989.
- "Kültür Varlıkları", *Akdeniz'in Altın Kenti Kahramanmaraş*, Kahramanmaraş Valiliği İl Kültür ve Turizm Müdürlüğü Yayını, 2014, ss. 259-265.

İnternet Kaynakları

- <https://kuran.diyaret.gov.tr/tefsir/Hicr-suresi/18447/45-48-ayet-tefsiri>
(Erişim Tarihi:18.05.2019)
- <http://www.selcuklumisasi.com/architecture-detail/lala-camii> (Erişim Tarihi:17.05.209)
- <http://enderunistanbul.org.tr/medreseler/129-adana-ulu-cami-medresesi.html>
(Erişim Tarihi:13.06.209)
- <http://www.selcuklumisasi.com/architecture-detail/sahruh-koprusu>
(Erişim Tarihi: 23.06.2019)
- <https://kahramanmaras.bel.tr/kesfedin/katip-han> (Erişim Tarihi:28.12.2018)
- <https://www.kulturportali.gov.tr/turkiye/kahramanmaras/gezilecekyer/katiphancumhuriyet-hani> (Erişim Tarihi:03.01.2019)
- <http://kahramanmarassehirrehberi.com/tr/icerik/maras-carsisi-suk-i-maras-belediye->
(Erişim Tarihi:03.01.2019)
- <https://kahramanmaras.bel.tr/kesfedin/tas-koprucyhan-koprusu>
(Erişim Tarihi:16.05.2019)
- <https://marasavucumda.com/nuh-camii/> (Erişim Tarihi:30.06.2019)

ŞEKİL LİSTESİ

Şekil 1: Kahramanmaraş'ın siyasi haritası

Şekil 2: Kahramanmaraş Ulu Camii

Şekil 3: Kahramanmaraş Ulu Camii Planı

Şekil 4: Kahramanmaraş Ulu Camii avlusunun güneybatıdaki giriş kapısı

Şekil 5: Kahramanmaraş Ulu Camii avlusunun kuzeyinde yer alan revaklı bölüm ve kuzeydoğuda ki merdivenle çıkılan kapı.

Şekil 6: 1940 yılına ait Kahramanmaraş Ulu Camii Yerleşim Krokisi

Şekil 7: Kahramanmaraş Ulu Camii muvakkithanesi

Şekil 8: Kahramanmaraş Ulu Camii son cemaat yeri

Şekil 9: Ulu Cami'nin 1945 yılından önceki durumu

Şekil 10: Ulu Cami'nin 1945 yılından sonraki hali

Şekil 11: Kahramanmaraş Ulu Camii son cemaat yerinin batı kısmı

Şekil 12: Kahramanmaraş Ulu Camii taç kapısı

Şekil 13: Kahramanmaraş Ulu Camii harim bölümü eski ve yeni hali

Şekil 14: Ulu Cami hariminin doğu kısmı

Şekil 15: Ulu Cami batı cephesi

Şekil 16: Ulu Cami mihrabı

Şekil 17: Ulu Cami minberi

Şekil 18: Harimin batısındaki kadınlar mahfili

Şekil 19: Ulu Cami minaresi

Şekil 20: Ulu Cami minare kaidesi

Şekil 21: Malakârî tekniğinde yapılan madalyon (kuzey)

Şekil 22: Ulu Cami, malakârî tekniğinde yapılan madalyon (güney)

Şekil 23: Ulu Cami, harimdeki ahşap kirişlerde yer alan kalem işi süsleme

Şekil 24: Ulu Cami minaresinden detay

Şekil 25: Ulu Cami, kuzeydoğu köşede yer alan kapının alınlığındaki kitabe

Şekil 26: Hatuniye Camii (Şems Hatun) avlu kapısının sağında yer alan kitabe

- Şekil 27: Hatuniye Camii (Şems Hatun) avlu kapısı üzerindeki onarım kitabesi
- Şekil 28: Hatuniye Camii (Şems Hatun) kuzey batıdan görünüş
- Şekil 29: Hatuniye Camii (Şems Hatun) planı
- Şekil 30: Hatuniye Camii (Şems Hatun) harim bölümü
- Şekil 31: Hatuniye Camii (Şems Hatun) mihrabı eski ve yeni hali
- Şekil 32: Hatuniye (Şems Hatun) Camii harimine doğu tarafından bakış
- Şekil 33: Hatuniye (Şems Hatun) Camii minaresi ve son cemaat yeri
- Şekil 34: Hatuniye (Şems Hatun) Camii kuzeydoğudaki pencere ve medrese taç kapısı
- Şekil 35: Hatuniye (Şems Hatun) Türbesi girişi
- Şekil 36: Hatuniye (Şems Hatun) Türbesi planı
- Şekil 37: Hatuniye (Şems Hatun) Türbesi iç mekandan görünüş
- Şekil 38: Hatuniye (Pazar-Marmara) Hamamı Planı
- Şekil 39: Hatuniye (Pazar-Marmara) Hamamı girişi
- Şekil 40: Bektutiye (Çınarlı) Camii kuzeydoğudan görünüş
- Şekil 41: Bektutiye (Çınarlı) Camii planı
- Şekil 42: Bektutiye (Çınarlı) Camii son cemaat yeri
- Şekil 43: Bektutiye (Çınarlı) Camii giriş kapısı
- Şekil 44: Bektutiye (Çınarlı) Camii harimi kible duvarı
- Şekil 45: Bektutiye (Çınarlı) Camii harimin eski hali
- Şekil 46: Bektutiye (Çınarlı) Camii harimin kuzey duvarı
- Şekil 47: Bektutiye (Çınarlı) Camii minaresi
- Şekil 48: Bektutiye (Çınarlı) Camii ahşap tavan kirişleri
- Şekil 49: Bektutiye (Çınarlı) Camii giriş kapısı üzerinde yer alan kitabe
- Şekil 50: Bektutiye (Çınarlı) Camii minare kaidesinde yer alan kitabe
- Şekil 51: Boğazkesen (Ekmekci-Ali Ağa) Camii kuzeybatıdan görünüş
- Şekil 52: Boğazkesen (Ekmekci-Ali Ağa) Camii son cemaat yeri
- Şekil 53: Boğazkesen (Ekmekci-Ali Ağa) Camii giriş kapısı eski ve yeni hali
- Şekil 54: Boğazkesen (Ekmekci-Ali Ağa) Camii planı

- Şekil 55: Boğazkesen (Ekmekci-Ali Ağa) Camii harim bölümünde batı cepheye bakış
- Şekil 56: Boğazkesen (Ekmekci-Ali Ağa) Camii harimi eski hali
- Şekil 57: Boğazkesen (Ekmekci-Ali Ağa) Camii kible duvarı
- Şekil 58: Boğazkesen (Ekmekci-Ali Ağa) Camii müezzin mahfilı
- Şekil 59: Boğazkesen (Ekmekci-Ali Ağa) Camii minaresi
- Şekil 60: Boğazkesen (Ekmekci-Ali Ağa) Camii mihrabın üzerinde yer alan kitabeler
- Şekil 61: Boğazkesen (Ekmekci-Ali Ağa) Camii minare kapısı üzerindeki kitabe
- Şekil 62: Boğazkesen (Ekmekci-Ali Ağa) Camii giriş kapısı üzerindeki madalyon
- Şekil 63: Haznedarlı (Ali Ağa) Camii kuzeydoğudan görünüş
- Şekil 64: Haznedarlı (Ali Ağa) Camii rölöve planı
- Şekil 65: Haznedarlı (Ali Ağa) Camii harim bölümü
- Şekil 66: Haznedarlı (Ali Ağa) Camii minaresi
- Şekil 67: Haznedarlı (Ali Ağa) Camii minare kaidesindeki basık kemerli kapı
- Şekil 68: Haznedarlı (Ali Ağa) Camii son cemaat yerindeki sütunlar
- Şekil 69: Haznedarlı (Ali Ağa) Camii minare kaidesinin doğu tarafında yer alan süslemeler
- Şekil 70: Haznedarlı (Ali Ağa) Camii giriş kapısı üzerinde yer alan kitabe
- Şekil 71: Şazi (Şâdi) Bey Camii kuzeydoğudan görünüş
- Şekil 72: Şazi (Şâdi) Bey Camii son cemaat yerinin kuzeydoğu köşesinde yer alan hazire
- Şekil 73: Şazi (Şâdi) Bey Camii minaresi
- Şekil 74: Şazi (Şâdi) Bey Camii rölöve planı
- Şekil 75: Şazi (Şâdi) Bey Camii son cemaat yeri
- Şekil 76: Şazi (Şâdi) Bey Camii harim bölümü
- Şekil 77: Şazi (Şâdi) Bey Camii galeriden harime bakış
- Şekil 78: Şazi (Şâdi) Bey Camii minaresi şerefeden detay
- Şekil 79: Şazi (Şâdi) Bey Camii kible duvarının batı üst köşesinde yer alan kitabe
- Şekil 80: Şazi (Şâdi) Bey Camii kible duvarının doğu üst köşesinde yer alan kitabe
- Şekil 81: Şazi (Şâdi) Bey Camii minare kapısı üzerinde yer alan kitabe

- Şekil 82: Taş (Rad) Medrese kaleden bakış
- Şekil 83: Taş (Rad) Medrese ve Türbesi planı
- Şekil 84: Taş (Rad) Medrese mescidi
- Şekil 85: Taş (Rad) Medrese batı kanadı
- Şekil 86: Taş (Rad) Medrese kuzey kanadı
- Şekil 87: Taş (Rad) Medrese eskiden müftülük odası olarak kullanılan birimler
- Şekil 88: Taş (Rad) Medrese mescidi mihrabı
- Şekil 89: Taş (Rad) Medrese mescidi kubbesi
- Şekil 90: Taş (Rad) Medrese mescidi güney cephedeki pencereler
- Şekil 91: Taş (Rad) Medrese Türbesi eski hali
- Şekil 92: Taş (Rad) Medrese Türbesi sandukalar
- Şekil 93: Yum Baba (Dede) Türbesi giriş kapısı
- Şekil 94: Yum Baba (Dede) Türbesi koridorunda yer alan kitabe
- Şekil 95: Yum Baba (Dede) Türbesi iç mekanı
- Şekil 96: Çukur Hamamı güneydoğudan görünüş
- Şekil 97: Çukur Hamamı planı
- Şekil 98: Çukur Hamamı soyunmalık kısmı
- Şekil 99: Çukur Hamamı sıcaklık kısmı
- Şekil 100: Katip (Büyük Bağdat-Müftü) Hanı onarım öncesi görünüş
- Şekil 101: Katip (Büyük Bağdat-Müftü) Hanı onarım sonrası görünüş
- Şekil 102: Katip (Büyük Bağdat-Müftü) Hanı zemin kat planı
- Şekil 103: Katip (Büyük Bağdat-Müftü) Hanı birinci kat planı
- Şekil 104: Katip (Büyük Bağdat-Müftü) Hanı ikinci kat planı
- Şekil 105: Katip (Büyük Bağdat-Müftü) Hanı giriş kapısı
- Şekil 106: Eski (Maraş-Yukarı) Bedesten iç kısım
- Şekil 107: Eski (Maraş-Yukarı) Bedesten güney kapısı
- Şekil 108: Dulkadiroğlu Beyliği Dönemi Ticaret Bölgesi

- Şekil 109: Belediye Çarşısı tonoz üst yapısının yıkıldığı 1940'lar
- Şekil 110: Belediye Çarşısı tonoz üst yapının henüz yıkılmadığı 1930'lar
- Şekil 111: Belediye Çarşısı onarım sonrası giriş
- Şekil 112: Belediye Çarşısı onarım sonrası içeriden görünüş
- Şekil 113: Uyuz Pınarı planı
- Şekil 114: Uyuz Pınarı güneybatıdan görünüş
- Şekil 115: Uyuz Pınarı iç mekandan görünüş
- Şekil 116: Uyuz Pınarı batı kanadı
- Şekil 117: Ceyhan Köprüsü
- Şekil 118: İklime Hatun (Üdürgücü) Mescidi kuzeybatıdan görünüş
- Şekil 119: İklime Hatun (Üdürgücü) Mescidi giriş kapısı
- Şekil 120: İklime Hatun (Üdürgücü) Mescidi iç mekandan görünüş
- Şekil 121: İklime Hatun (Üdürgücü) Mescidi ve Türbesi planı
- Şekil 122: İklime Hatun (Üdürgücü) Türbesi giriş kapısı
- Şekil 123: İklime Hatun (Üdürgücü) Türbesi iç mekandan görünüş
- Şekil 124: Duraklı (Ali Bey) Camii kuzeybatıdan görünüş
- Şekil 125: Duraklı (Ali Bey) Camii planı
- Şekil 126: Duraklı (Ali Bey) Camii güneydoğudan görünüş
- Şekil 127: Duraklı (Ali Bey) Camii harimi
- Şekil 128: Duraklı (Ali Bey) Camii harimi eski hali
- Şekil 129: Duraklı (Ali Bey) Camii harimi kuzey duvarı
- Şekil 130: Duraklı (Ali Bey) Camii minaresi şerefe detayı
- Şekil 131: Duraklı (Ali Bey) Camii minare kaidesinde yer alan kitabe
- Şekil 132: Duraklı (Ali Bey) Camii giriş kapısı üzerinde yer alan kitabe
- Şekil 133: Duraklı (Ali Bey) Medresesi kuzeydoğudan görünüş
- Şekil 134: Duraklı (Ali Bey) Medresesi ikinci kat planı
- Şekil 135: Duraklı (Ali Bey) Medresesi batıdan bakış
- Şekil 136: Duraklı (Ali Bey) Medresesi çilehanesi

Şekil 137: Bey (Seyyid Mustafa Bey) Camii güneydoğudan görünüş

Şekil 138: Bey (Seyyid Mustafa Bey) Camii planı

Şekil 139: Bey (Seyyid Mustafa Bey) Camii son cemaat yeri

Şekil 140: Bey (Seyyid Mustafa Bey) Camii doğuda yer alan giriş kapısı

Şekil 141: Bey (Seyyid Mustafa Bey) Camii harim bölümü

Şekil 142: Bey (Seyyid Mustafa Bey) Camii mihrabı

Şekil 143: Bey (Seyyid Mustafa Bey) Camii doğusunda yer alan hazire

Şekil 144: Bey (Seyyid Mustafa Bey) Camii giriş kapısı üzerinde yer alan kitabe

Şekil 145: Bey (Seyyid Mustafa Bey) Camii son cemaat yerinin güney duvarın yer alan kitabe

Şekil 146: Bey Çeşmesi

Şekil 147: Maraş Ulu Camii hariminden 1125 metre karenin ifraz edilerek satılması için alınan karar

Şekil 148: Darende Ulu Camii

Şekil 149: Elbistan Ulu Camii ve planı

Şekil 150: Diyarbakır Fatih Paşa Camii planı

Şekil 151: Adıyaman Ulu Camii

Şekil 152: Elbistan Ümmet Baba (Himmet Baba-Babaiyye) Külliyesi

Şekil 153: Ermenek Ulu Camii ve planı

Şekil 154: Çandur Şahruh Bey Mescidi planı

Şekil 155: Bahçe Ağca Bey Camii planı

Şekil 156: Gaziantep Alaüddevle Camii güneydoğudan görünüş

Şekil 157: Büyük Bürüngüz Alaüddevle Camii planı

Şekil 158: Kayseri Hatuniye Medresesi planı

Şekil: 159: Koçcağz Süleyman Bey Türbesi

Şekil 160: Hacı Bektaş Balım Sultan Türbesi

Şekil 161: Şahruh Köprüsü

Şekil 162: Elbistan Ulu Camii harim bölümü

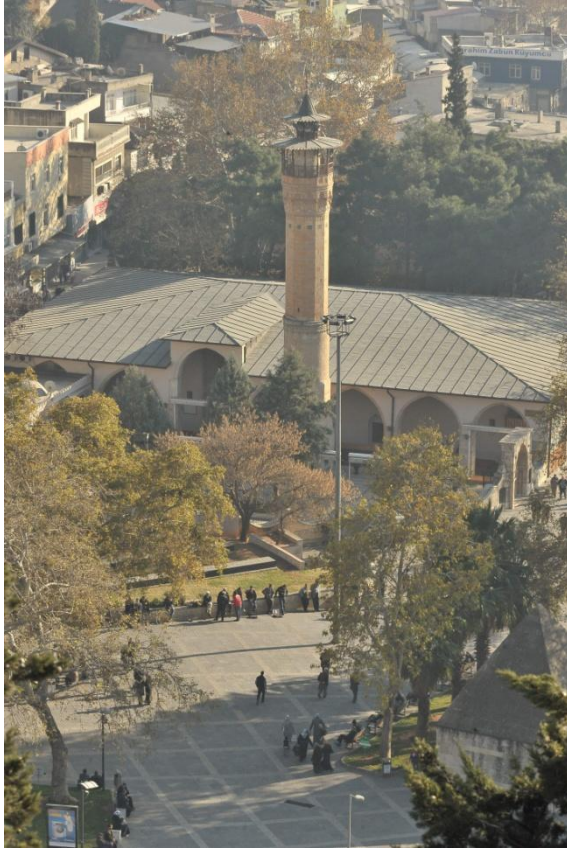
Şekil 163: Elbistan Ulu Camii taç kapısı

Şekil 164: Kayseri Hatuniye Medresesi taç kapısı

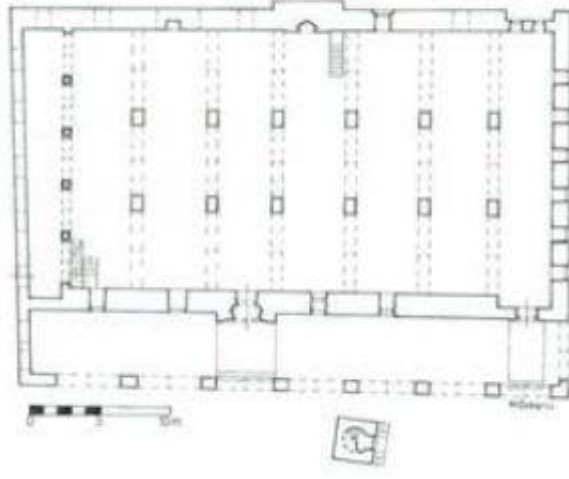
ŞEKİLLER

Şekil 1: Kahramanmaraş'ın siyasi haritası (tr.wikipedia.org)

Şekil 2: Kahramanmaraş Ulu Camii

Şekil 3: Kahramanmaraş Ulu Camii Planı (<https://ansiklopedi.46.web.tr/ulu-camii/>)

Şekil 4: Kahramanmaraş Ulu Camii avlusunun güneybatıdaki giriş kapısı

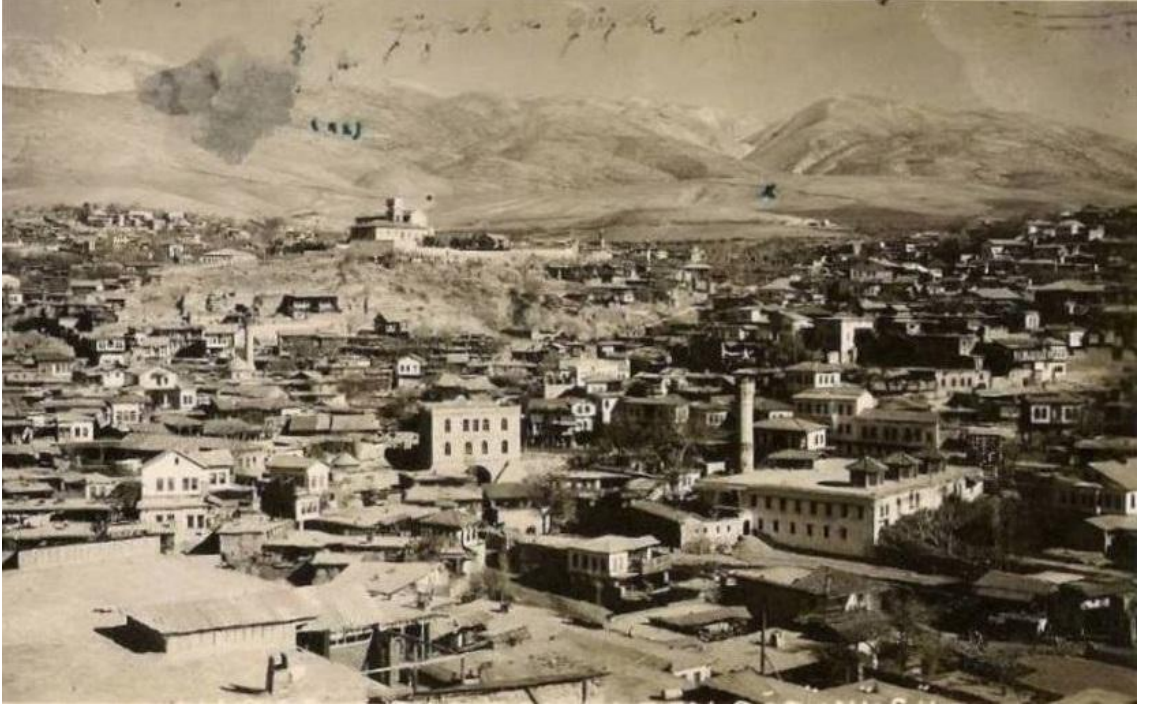
Şekil 5: Kahramanmaraş Ulu Camii avlusunun kuzeyinde yer alan revaklı bölüm ve kuzeydoğuda ki merdivenle çıkılan kapı.

Şekil 7: Kahramanmaraş Ulu Camii muvakkithanesi (www.wowturkey.com)

Şekil 8: Kahramanmaraş Ulu Camii son cemaat yeri

Şekil 9: Ulu Cami'nin 1945 yılından önceki durumu (www.wowturkey.com)

Şekil 10: Ulu Cami'nin 1945 yılından sonraki hali (www.wowturkey.com)

Şekil 11: Kahramanmaraş Ulu Camii son cemaat yerinin batı kısmı

Şekil 12: Kahramanmaraş Ulu Camii taç kapısı

Şekil 13: Kahramanmaraş Ulu Camii harim bölümü eski ve yeni hali

Şekil 14: Ulu Cami hariminin doğu kısmı

Şekil 15: Ulu Cami batı cephesi

Şekil 16: Ulu Cami mihrabı

Şekil 17: Ulu Cami minberi

Şekil 18: Harimin batısındaki kadınlar mahfili

Şekil 19: Ulu Cami minaresi

Şekil 20: Ulu cami minare kaidesi

Şekil 21: Malakârî tekniğinde yapılan madalyon (kuzey)

Şekil 22: Ulu Cami, malakârî tekniğinde yapılan madalyon (güney)

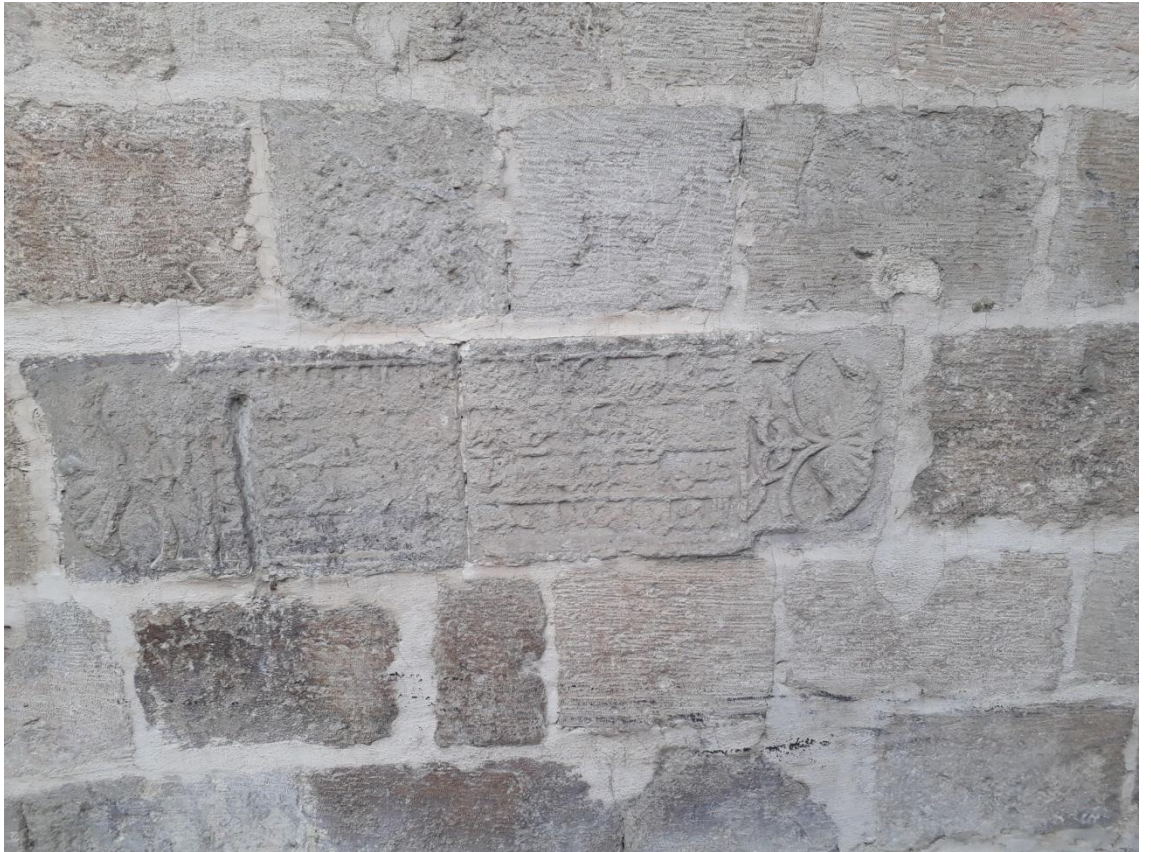
Şekil 23: Ulu Cami, harimdeki ahşap kirişlerde yer alan kalem işi süsleme

Şekil 24: Ulu Cami minaresinden detay

Şekil 25: Ulu Cami, kuzeydoğu köşede yer alan kapının alınlığındaki kitabe

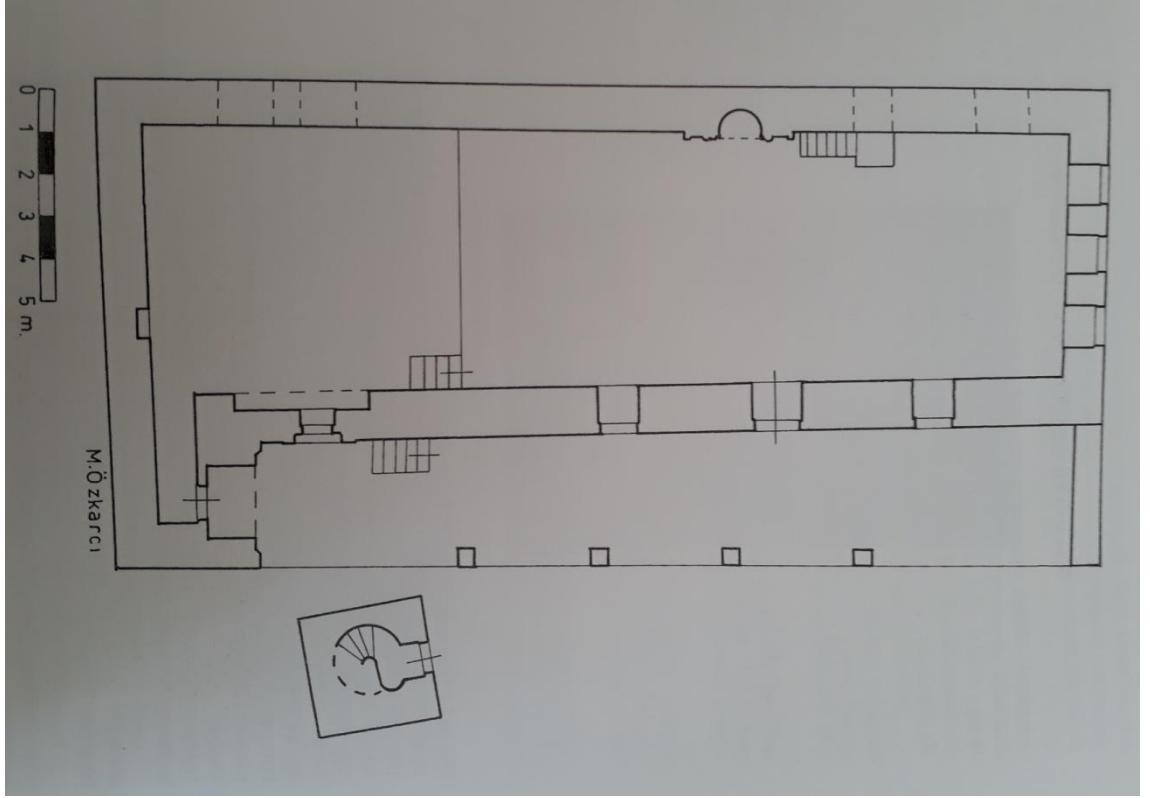
Şekil 26: Hatuniye Camii (Şems Hatun) avlu kapısının sağında yer alan kitabe

Şekil 27: Hatuniye Camii (Şems Hatun) avlu kapısı üzerindeki onarım kitabesi

Şekil 28: Hatuniye Camii (Şems Hatun) kuzey batıdan görünüş

Şekil 29: Hatuniye Camii (Şems Hatun) planı (M. Özkarcı)

Şekil 30: Hatuniye Camii (Şems Hatun) harim bölümü

Şekil 31: Hatuniye Camii (Şems Hatun) mihrabı eski ve yeni hali

Şekil 32: Hatuniye (Şems Hatun) Camii harimine doğu tarafından bakış

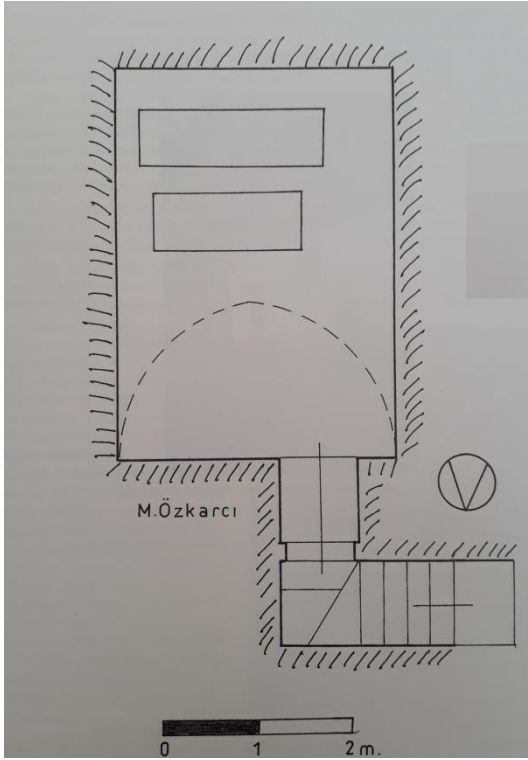
Şekil 33: Hatuniye (Şems Hatun) Camii minaresi ve son cemaat yeri

Şekil 34: Hatuniye (Şems Hatun) Camii kuzeydoğudaki pencere ve medrese taç kapısı

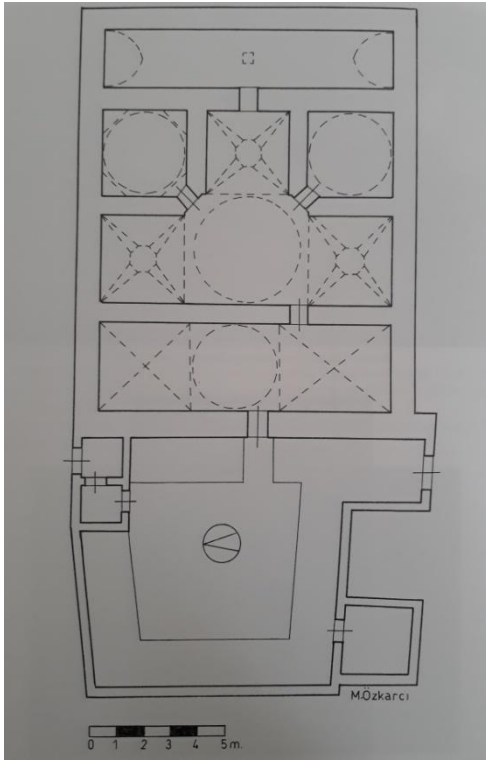
Şekil 35: Hatuniye (Şems Hatun) Türbesi girişi

Şekil 36: Hatuniye (Şems Hatun) Türbesi planı (M. Özkarcı)

Şekil 37: Hatuniye (Şems Hatun) Türbesi iç mekandan görünüş

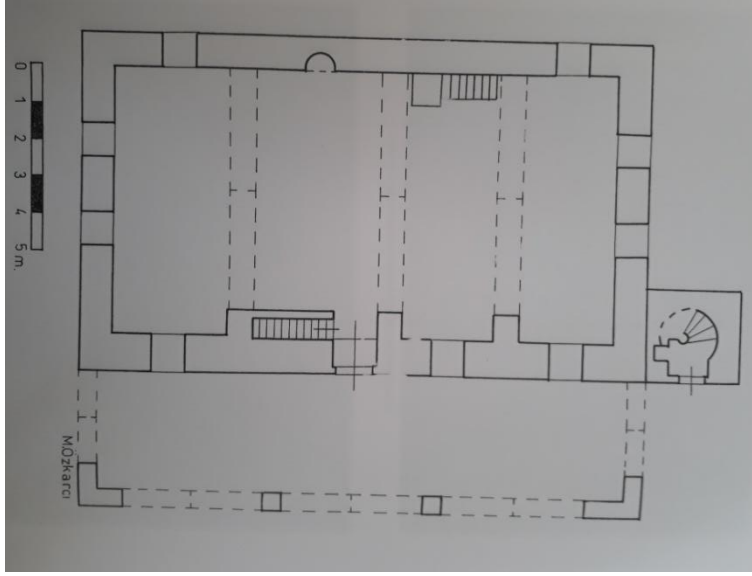
Şekil 38: Hatuniye (Pazar-Marmara) Hamamı Planı (M. Özkarıcı)

Şekil 39: Hatuniye (Pazar-Marmara) Hamamı girişi

Şekil 40: Bektutiye (Çınarlı) Camii kuzeydoğudan görünüş

Şekil 41: Bektutiye (Çınarlı) Camii planı

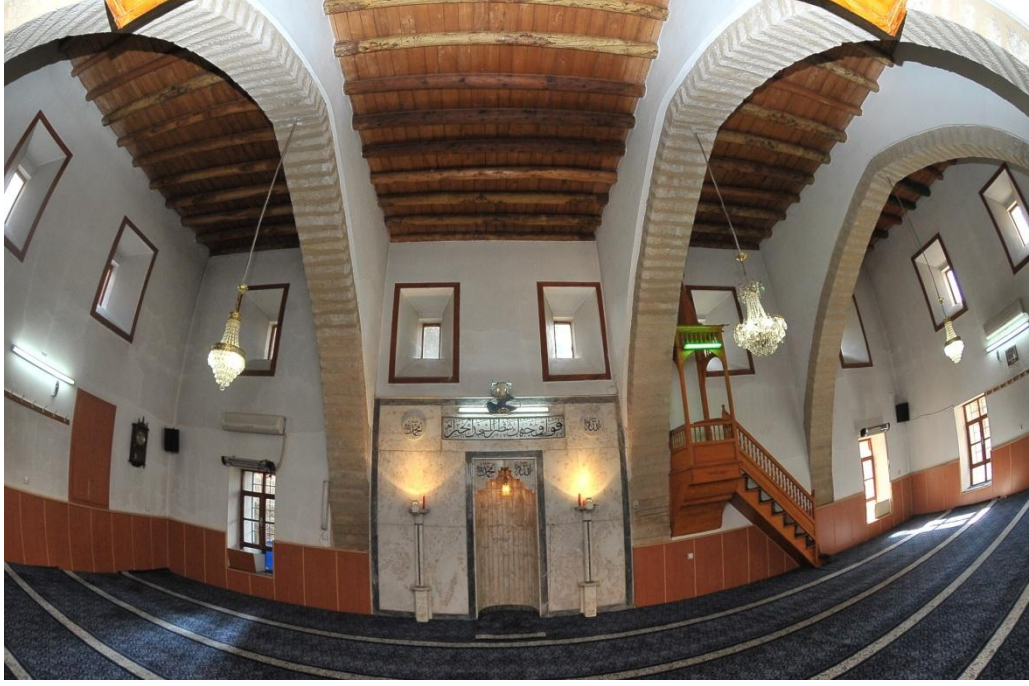
Şekil 42: Bektutiye (Çınarlı) Camii son cemaat yeri

Şekil 43: Bektutiye (Çınarlı) Camii giriş kapısı

Şekil 44: Bektutiye (Çınarlı) Camii harimi kible duvarı

Şekil 45: Bektutiye (Çınarlı) Camii harimin eski hali

Şekil 46: Bektutiye (Çınarlı) Camii harimin kuzey duvarı

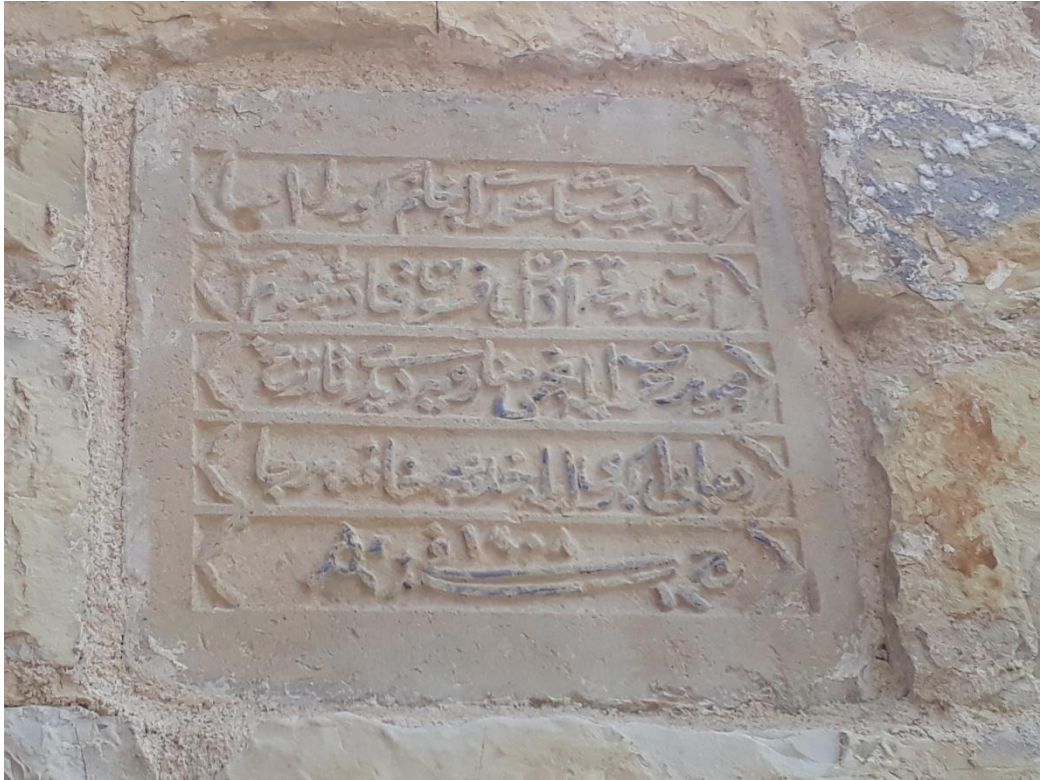
Şekil 47: Bektutiye (Çınarlı) Camii minaresi

Şekil 48: Bektutiye (Çınarlı) Camii ahşap tavan kirişleri

Şekil 49: Bektutiye (Çınarlı) Camii giriş kapısı üzerinde yer alan kitabe

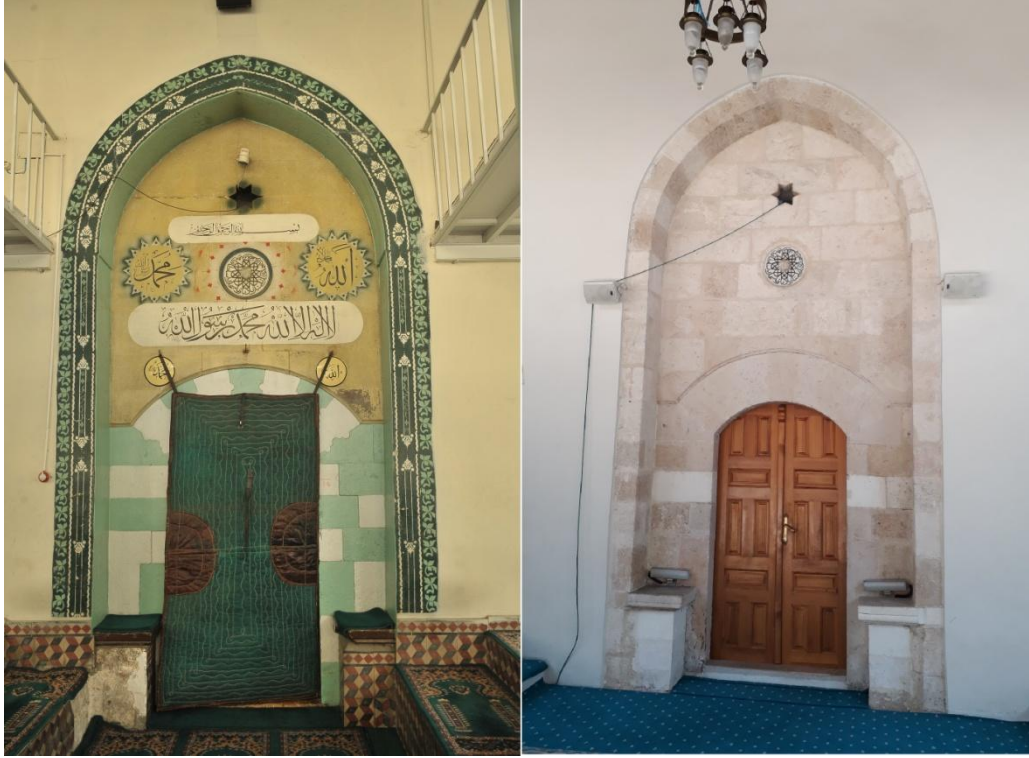
Şekil 50: Bektutiye (Çınarlı) Camii minare kaidesinde yer alan kitabe

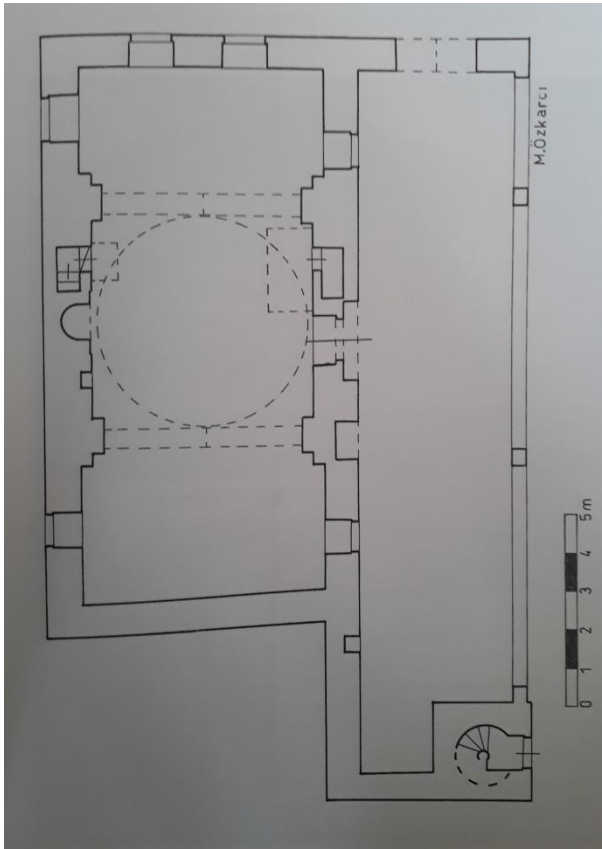
Şekil 51: Boğazkesen (Ekmekci-Ali Ağa) Camii kuzeybatıdan görünüş

Şekil 52: Boğazkesen (Ekmekci-Ali Ağa) Camii son cemaat yeri

Şekil 53: Boğazkesen (Ekmekci-Ali Ağa) Camii giriş kapısı eski ve yeni hali

Şekil 54: Boğazkesen (Ekmekci-Ali Ağa) Camii planı (M. Özkarcı)

Şekil 55: Boğazkesen (Ekmekci-Ali Ağa) Camii harim bölümünde batı cepheye bakış

Şekil 56: Boğazkesen (Ekmekci-Ali Ağa) Camii harimi eski hali

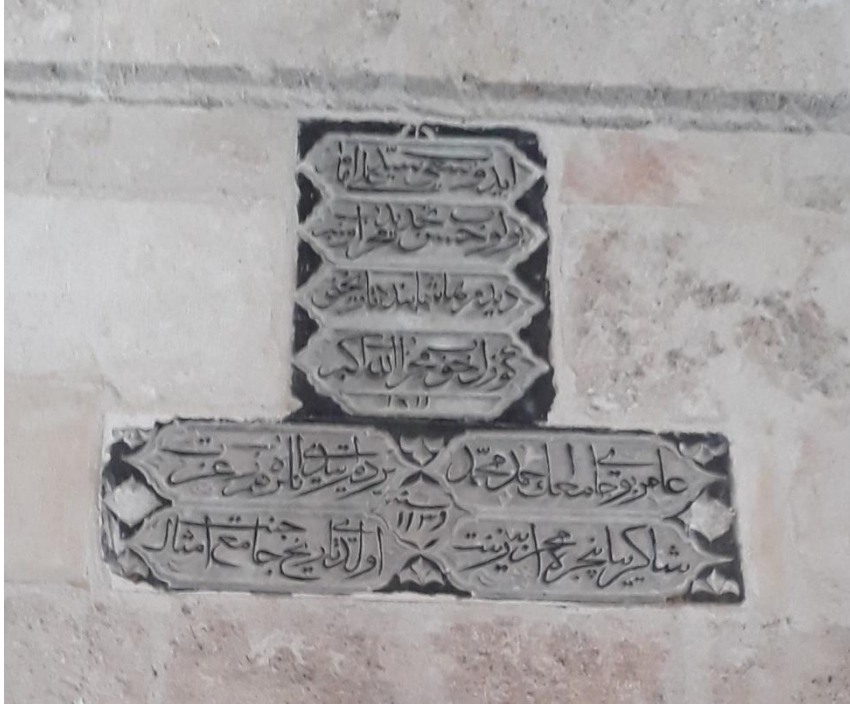
Şekil 57: Boğazkesen (Ekmekci-Ali Ağa) Camii kible duvarı

Şekil 58: Boğazkesen (Ekmekci-Ali Ağa) Camii müezzin mahfili

Şekil 59: Boğazkesen (Ekmekci-Ali Ağa) Camii minaresi

Şekil 60: Boğazkesen (Ekmekci-Ali Ağa) Camii mihrabın üzerinde yer alan kitabeler

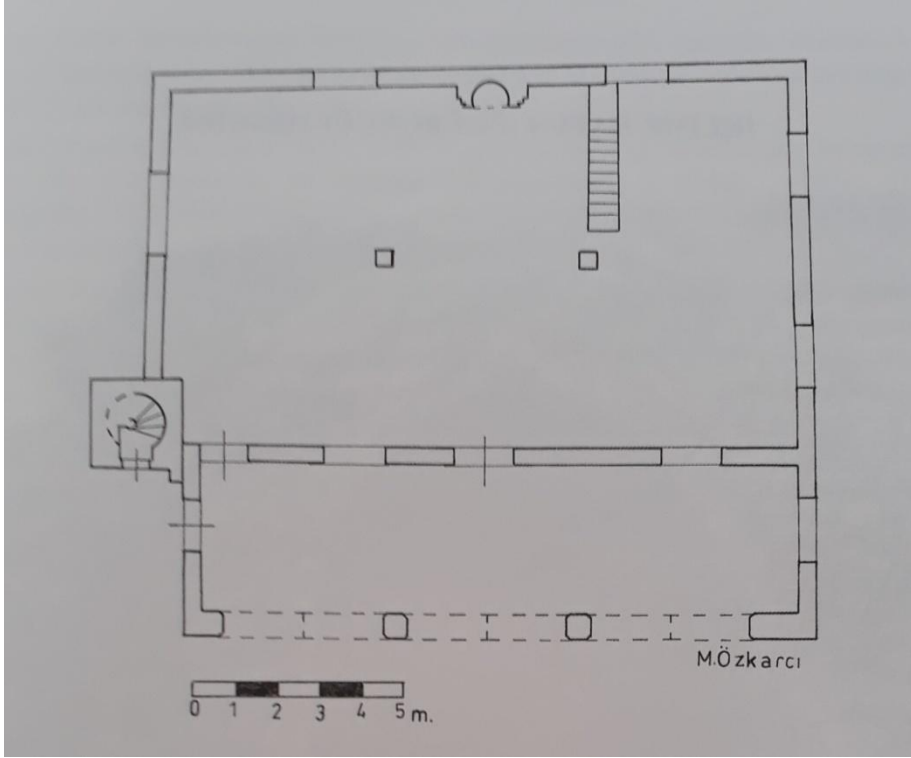
Şekil 61: Boğazkesen (Ekmekci-Ali Ağa) Camii minare kapısı üzerindeki kitabe

Şekil 62: Boğazkesen (Ekmekci-Ali Ağa) Camii giriş kapısı üzerindeki madalyon

Şekil 63: Haznedarlı (Ali Ağa) Camii kuzeydoğudan görünüş

Şekil 64: Haznedarlı (Ali Ağa) Camii röhlöve planı (M. Özkarıcı)

Şekil 65: Haznedarlı (Ali Ağa) Camii harim bölümü

Şekil 66: Haznedarlı (Ali Ağa) Camii minaresi

Şekil 67: Haznedarlı (Ali Ağa) Camii minare kaidesindeki basık kemerli kapı

Şekil 68: Haznedarlı (Ali Ağa) Camii son cemaat yerindeki sütunlar

Şekil 69: Haznedarlı (Ali Ağa) Camii minare kaidesinin doğu tarafında yer alan süslemeler

Şekil 70: Haznedarlı (Ali Ağa) Camii giriş kapısı üzerinde yer alan kitabe

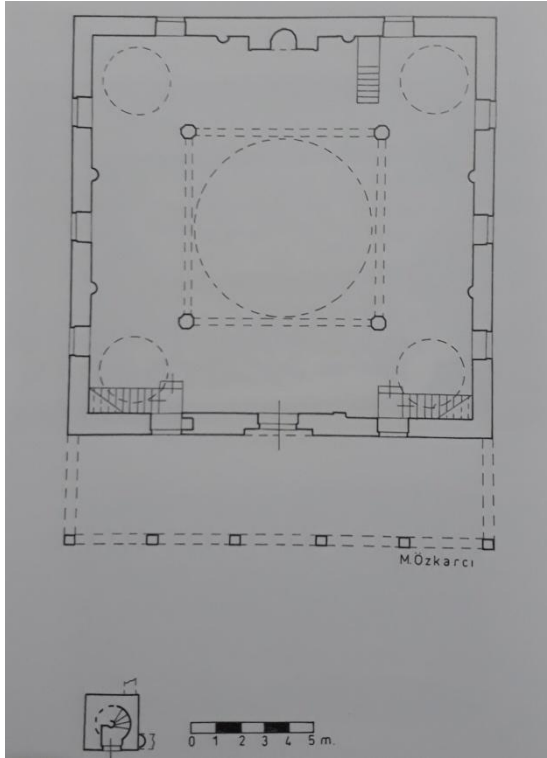
Şekil 71: Şazi (Şâdi) Bey Camii kuzeydoğudan görünüş

Şekil 72: Şazi (Şâdi) Bey Camii son cemaat yerinin kuzeydoğu köşesinde yer alan hazire

Şekil 73: Şazi (Şâdi) Bey Camii minaresi

Şekil 74: Şazi (Şâdi) Bey Camii rölöve planı (M. Özkarcı)

Şekil 75: Şazi (Şâdi) Bey Camii son cemaat yeri

Şekil 76: Şazi (Şâdi) Bey Camii harim bölümü

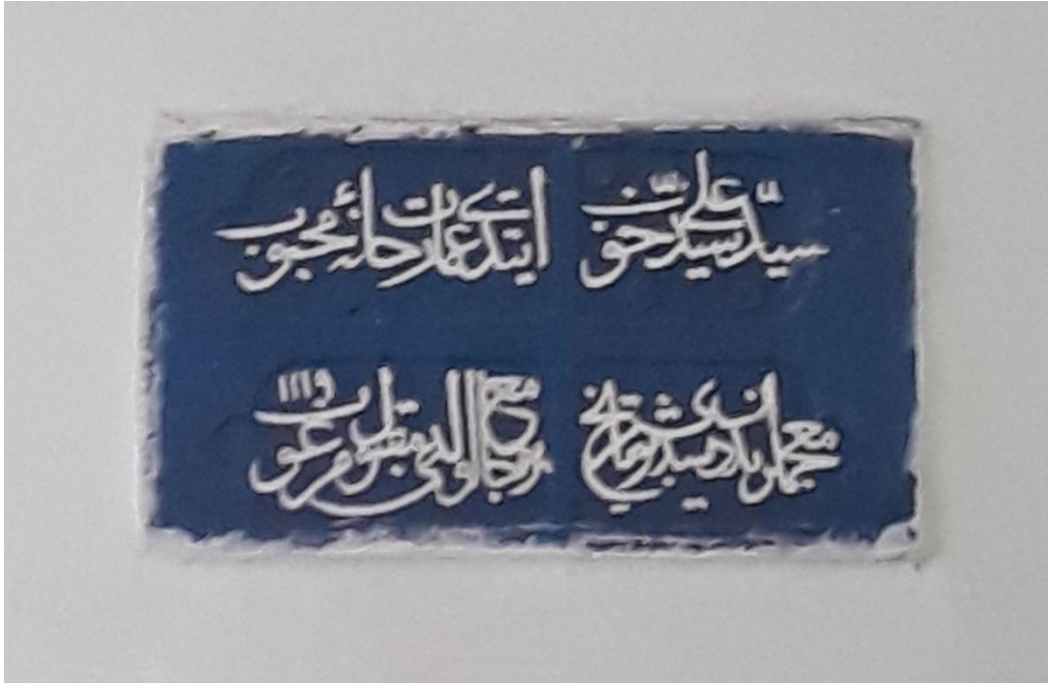
Şekil 77: Şazi (Şâdi) Bey Camii galeriden harime bakış

Şekil 78: Şazi (Şâdi) Bey Camii minaresi şerefeden detay

Şekil 79: Şazi (Şâdi) Bey Camii kible duvarının batı üst köşesinde yer alan kitabe

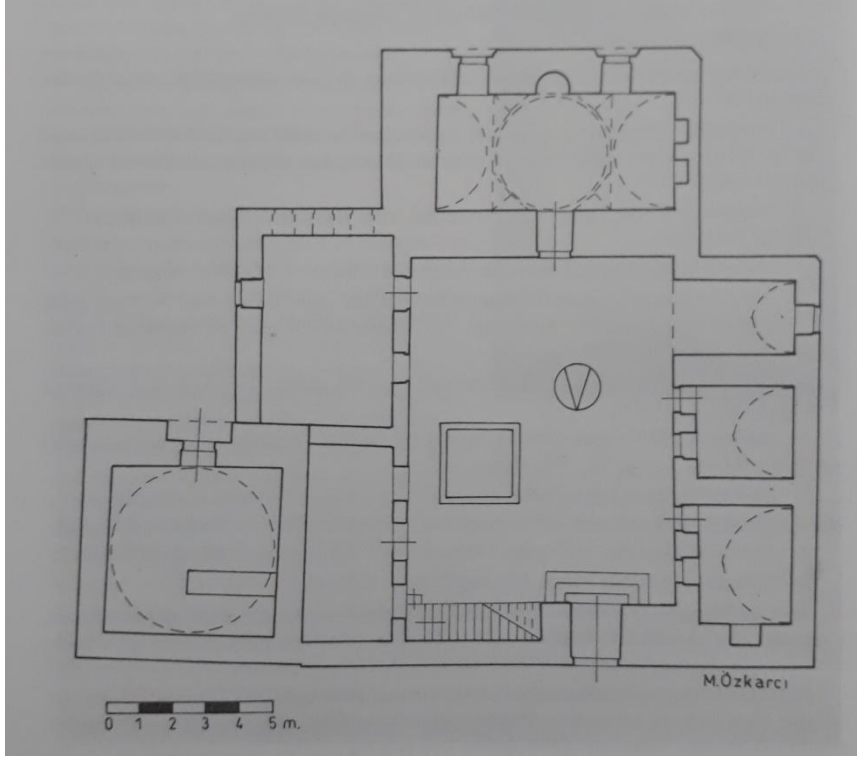
Şekil 80: Şazi (Şâdi) Bey Camii kible duvarının doğu üst köşesinde yer alan kitabe

Şekil 81: Şazi (Şâdi) Bey Camii minare kapısı üzerinde yer alan kitabe

Şekil 82: Taş (Rad) Medrese kaleden bakış

Şekil 83: Taş (Rad) Medrese ve Türbesi planı (M. Özkarcı)

Şekil 84: Taş (Rad) Medrese mescidi

Şekil 85: Taş (Rad) Medrese batı kanadı

Şekil 86: Taş (Rad) Medrese kuzey kanadı

Şekil 87: Taş (Rad) Medrese eskiden müftülük odası olarak kullanılan birimler

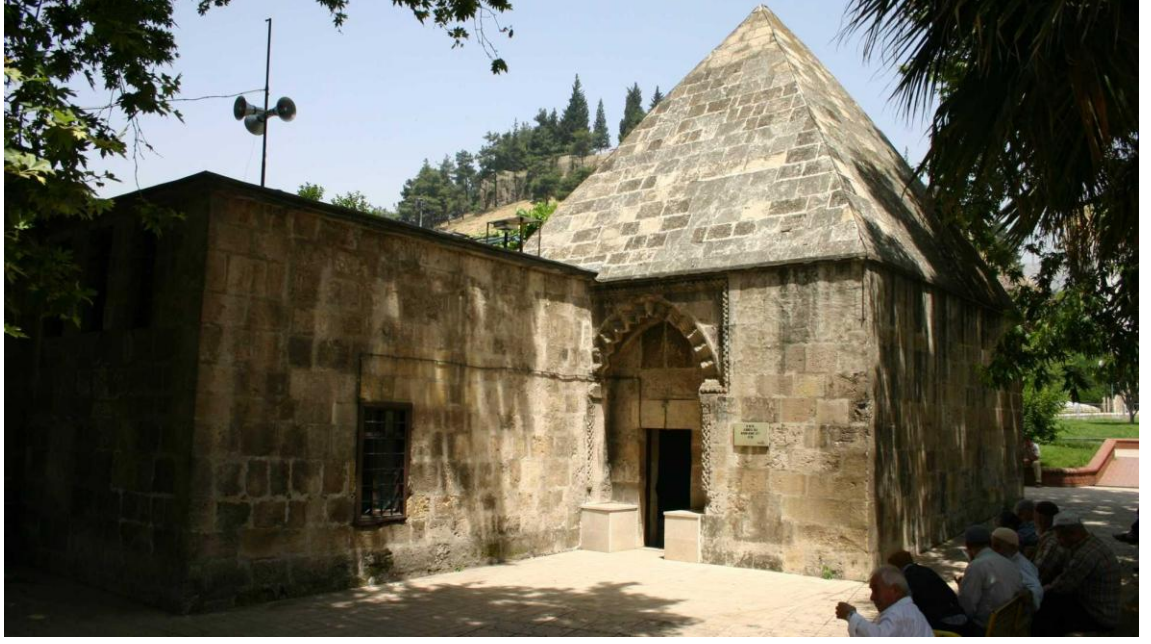
Şekil 88: Taş (Rad) Medrese mescidi mihrabı

Şekil 89: Taş (Rad) Medrese mescidi kubbesi

Şekil 90: Taş (Rad) Medrese mescidi güney cephedeki pencereler

Şekil 91: Taş (Rad) Medrese Türbesi eski hali

Şekil 92: Taş (Rad) Medrese Türbesi sandukalar

Şekil 93: Yum Baba (Dede) Türbesi giriş kapısı

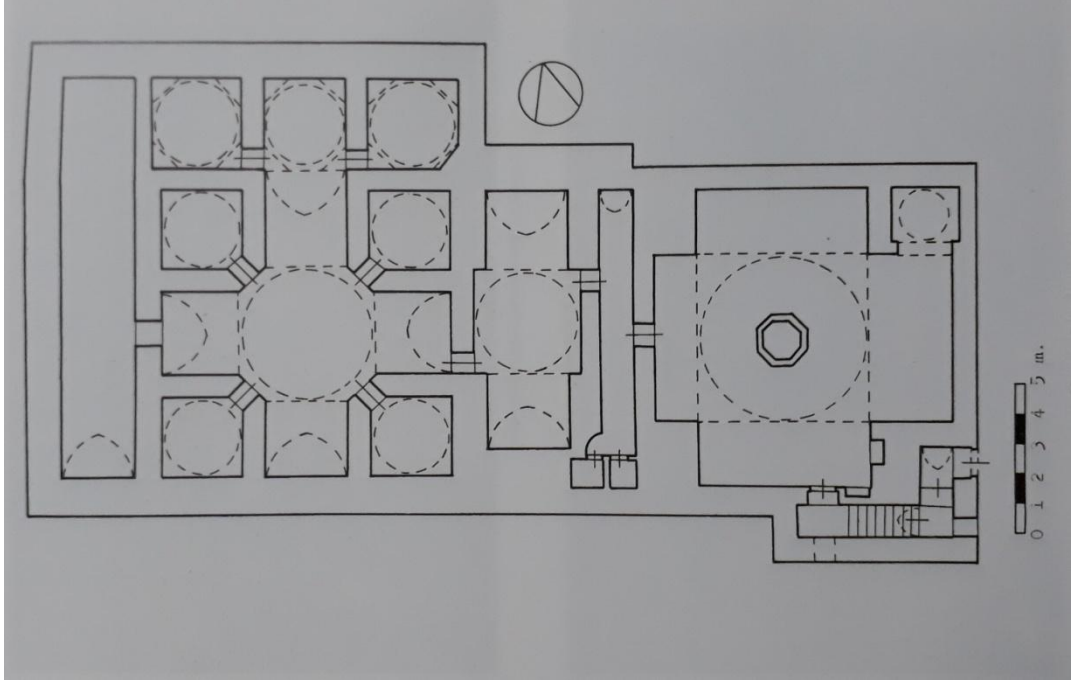
Şekil 94: Yum Baba (Dede) Türbesi koridorunda yer alan kitabe

Şekil 95: Yum Baba (Dede) Türbesi iç mekanı

Şekil 96: Çukur Hamamı güneydoğudan görünüş

Şekil 97: Çukur Hamamı planı (M. Özkarcı)

Şekil 98: Çukur Hamamı soyunmalık kısmı

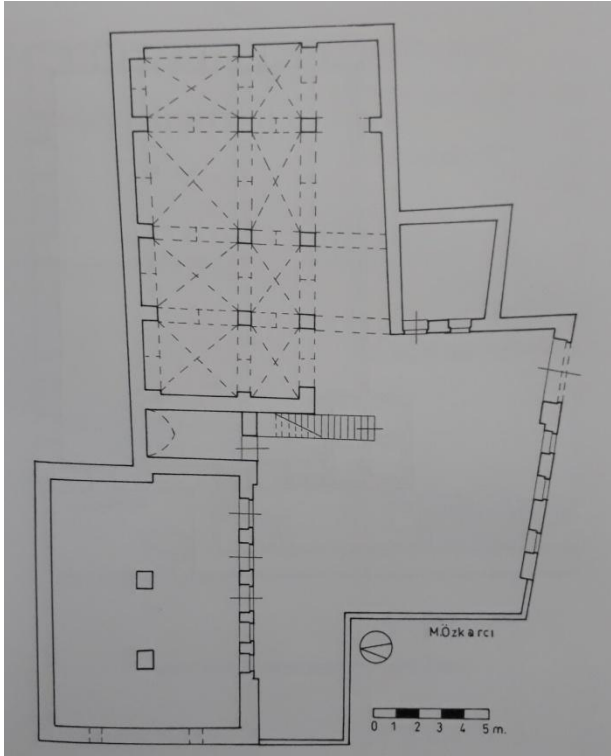
Şekil 99: Çukur Hamamı sıcaklık kısmı

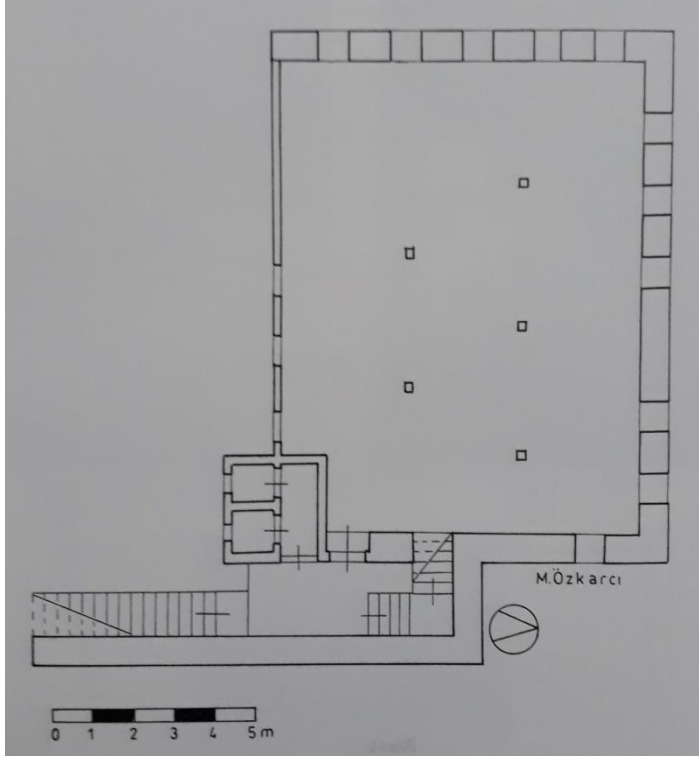
Şekil 100: Katip (Büyük Bağdat-Müftü) Hanı onarım öncesi görünüş

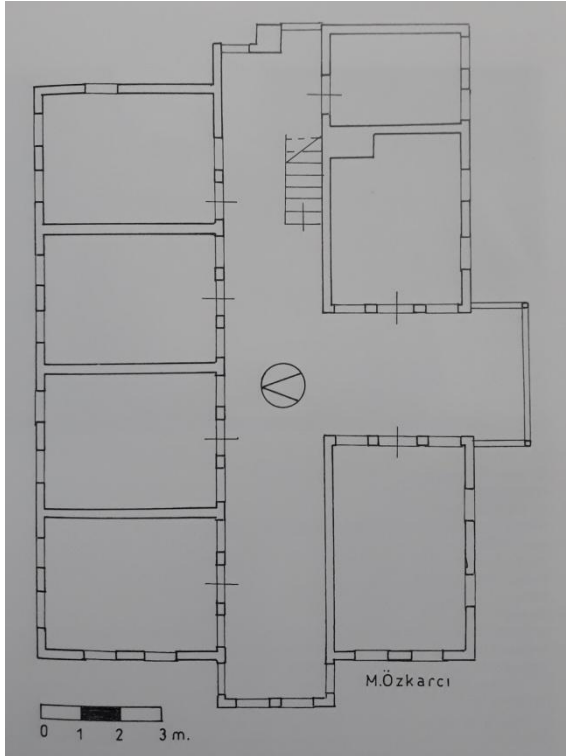
Şekil 101: Katip (Büyük Bağdat-Müftü) Hanı onarım sonrası görünüş

Şekil 102: Katip (Büyük Bağdat-Müftü) Hanı zemin kat planı (M. Özkarcı)

Şekil 103: Katip (Büyük Bağdat-Müftü) Hanı birinci kat planı (M. Özkarcı)

Şekil 104: Katip (Büyük Bağdat-Müftü) Hanı ikinci kat planı (M. Özkarcı)

Şekil 105: Katip (Büyük Bağdat-Müftü) Hanı giriş kapısı

Şekil 106: Eski (Maraş-Yukarı) Bedesten iç kısım

Şekil 107: Eski (Maraş-Yukarı) Bedesten güney kapısı

Şekil 108: Dulkadiroğlu Beyliği Dönemi Ticaret Bölgesi (M. Özkarıcı, 2007)

Şekil 109: Belediye Çarşısı tonoz üst yapısının yıkıldığı 1940'lar
(<https://marasavucumda.com/suk-i-maras-maras-carsisi/>)

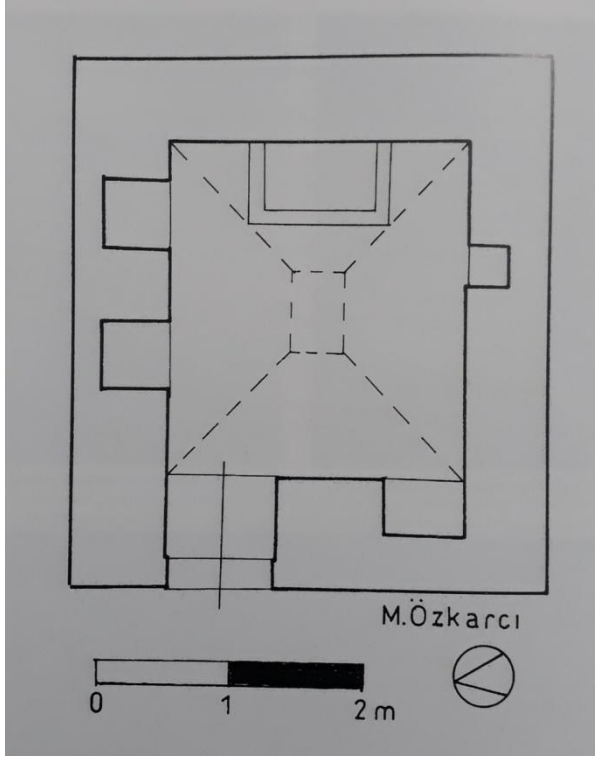
Şekil 110: Belediye Çarşısı tonoz üst yapının henüz yıkılmadığı 1930'lar
(<https://marasavucumda.com/suk-i-maras-maras-carsisi/>)

Şekil 111: Belediye Çarşısı onarım sonrası giriş

Şekil 112: Belediye Çarşısı onarım sonrası içeriden görünüş

Şekil 113: Uyuz Pınarı planı (M. Özkarcı)

Şekil 114: Uyuz Pınarı güneybatıdan görünüş

Şekil 115: Uyuz Pınarı iç mekandan görünüş

Şekil 116: Uyuz Pınarı batı kanadı

Şekil 117: Ceyhan Köprüsü

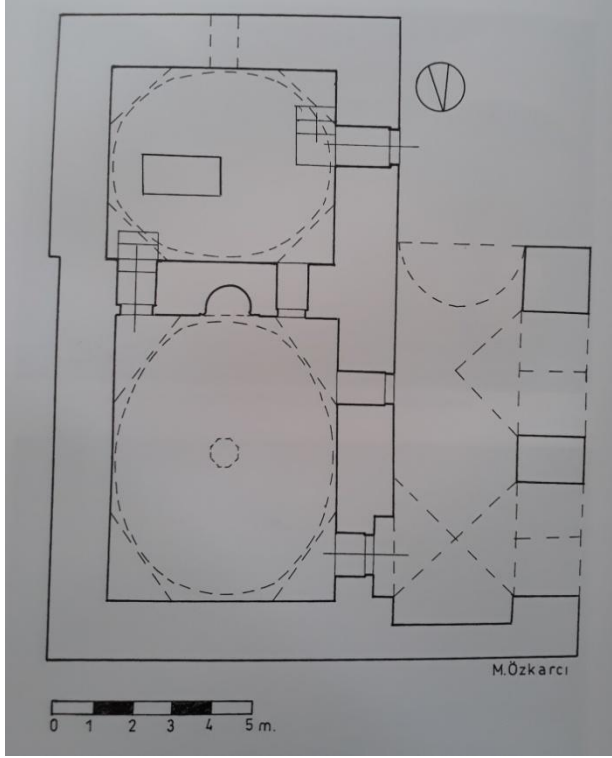
Şekil 118: İklim Hatun (Üdürgücü) Mescidi kuzeybatıdan görünüş

Şekil 119: İklime Hatun (Üdürgücü) Mescidi giriş kapısı

Şekil 120: İklime Hatun (Üdürgücü) Mescidi iç mekandan görünüş

Şekil 121: İklime Hatun (Üdürgücü) Mescidi ve Türbesi planı (M. Özkarıcı)

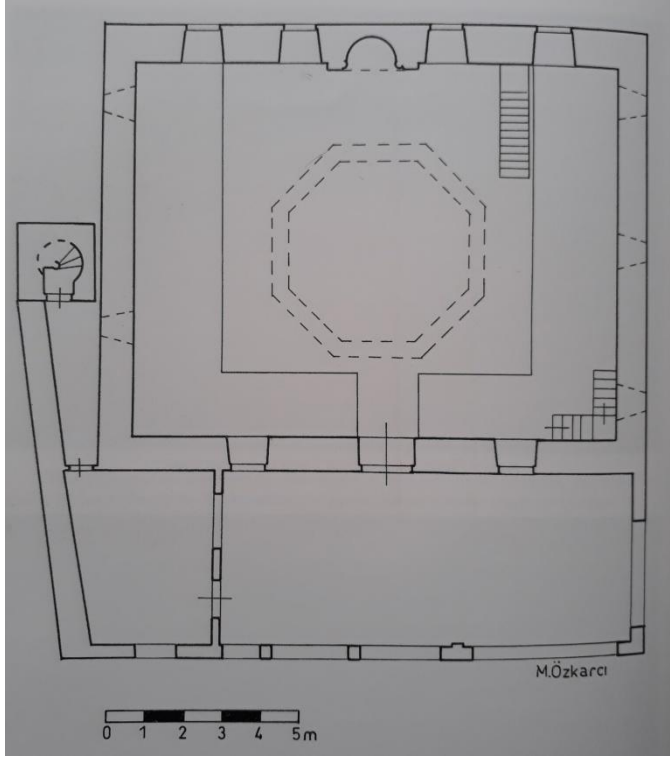
Şekil 122: İklime Hatun (Üdürgücü) Türbesi giriş kapısı

Şekil 123: İklime Hatun (Üdürgücü) Türbesi iç mekandan görünüş

Şekil 124: Duraklı (Ali Bey) Camii kuzeybatıdan görünüş

Şekil 125: Duraklı (Ali Bey) Camii planı (M. Özkarcı)

Şekil 126: Duraklı (Ali Bey) Camii güneydoğudan görünüş

Şekil 127: Duraklı (Ali Bey) Camii harimi

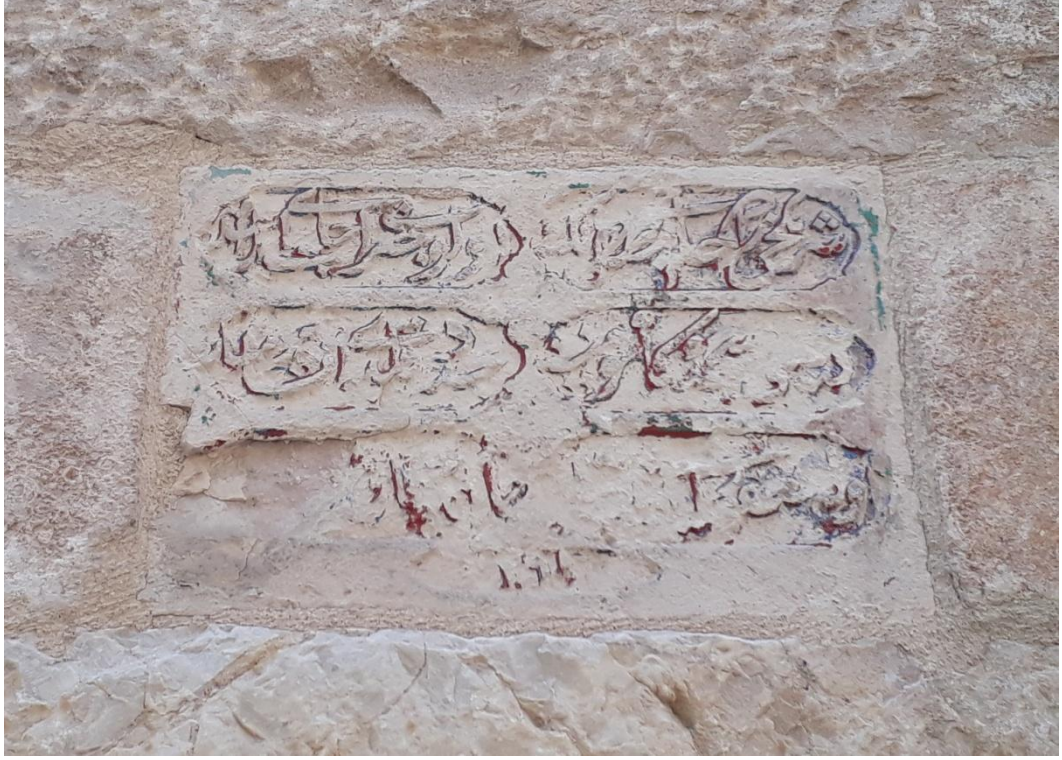
Şekil 128: Duraklı (Ali Bey) Camii harimi eski hali

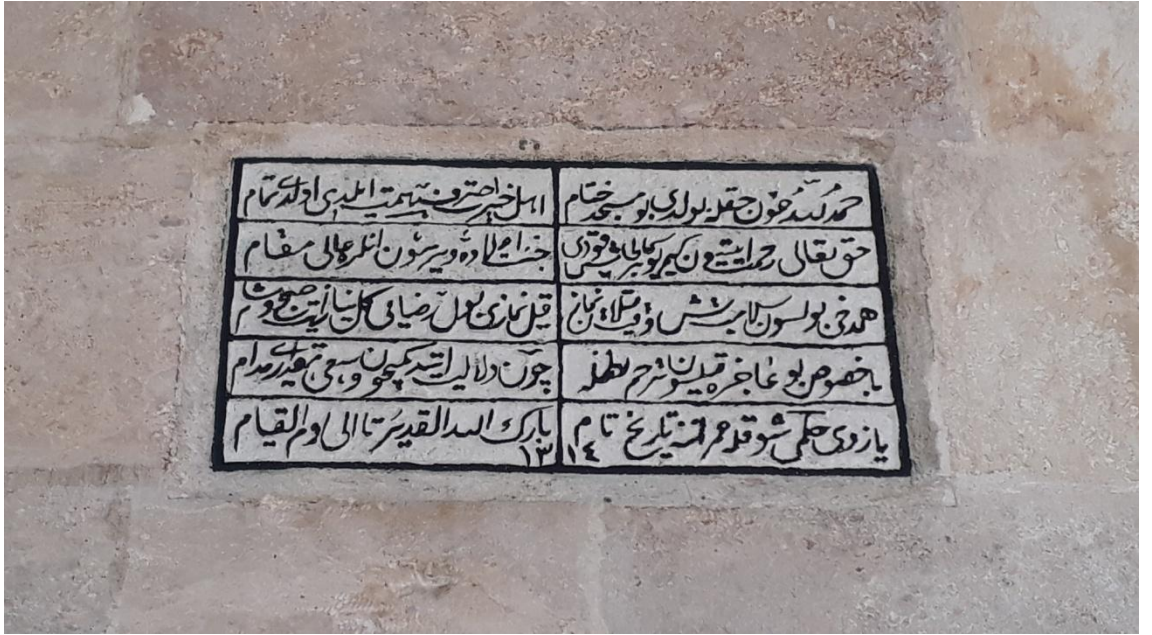
Şekil 129: Duraklı (Ali Bey) Camii harimi kuzey duvarı

Şekil 130: Duraklı (Ali Bey) Camii minaresi şerefe detayı

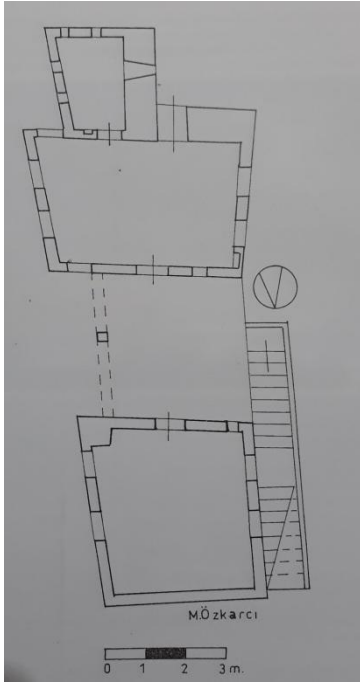
Şekil 131: Duraklı (Ali Bey) Camii minare kaidesinde yer alan kitabe

Şekil 132: Duraklı (Ali Bey) Camii giriş kapısı üzerinde yer alan kitabe

Şekil 133: Duraklı (Ali Bey) Medresesi kuzeydoğudan görünüş

Şekil 134: Duraklı (Ali Bey) Medresesi ikinci kat planı (M. Özkarcı)

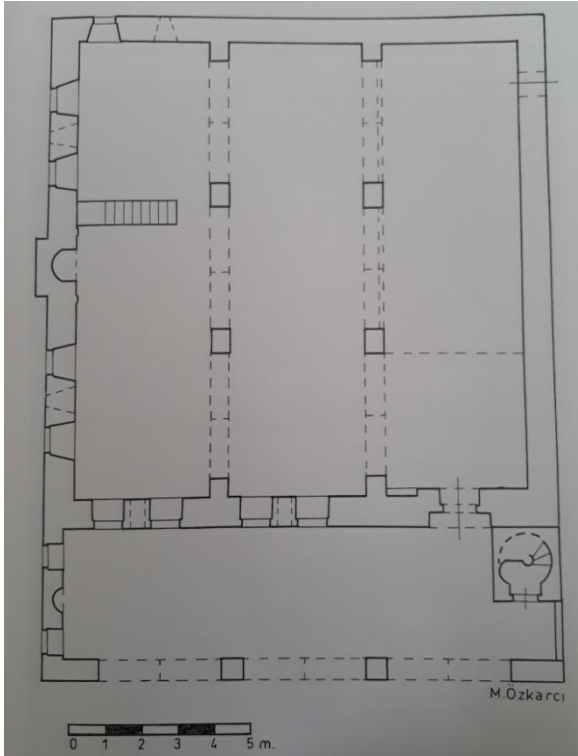
Şekil 135: Duraklı (Ali Bey) Medresesi batıdan bakış

Şekil 136: Duraklı (Ali Bey) Medresesi çilehanesi

Şekil 137: Bey (Seyyid Mustafa Bey) Camii güneydoğudan görünüş

Şekil 138: Bey (Seyyid Mustafa Bey) Camii planı (M. Özkarcı)

Şekil 139: Bey (Seyyid Mustafa Bey) Camii son cemaat yeri

Şekil 140: Bey (Seyyid Mustafa Bey) Camii doğuda yer alan giriş kapısı

Şekil 141: Bey (Seyyid Mustafa Bey) Camii harim bölümü

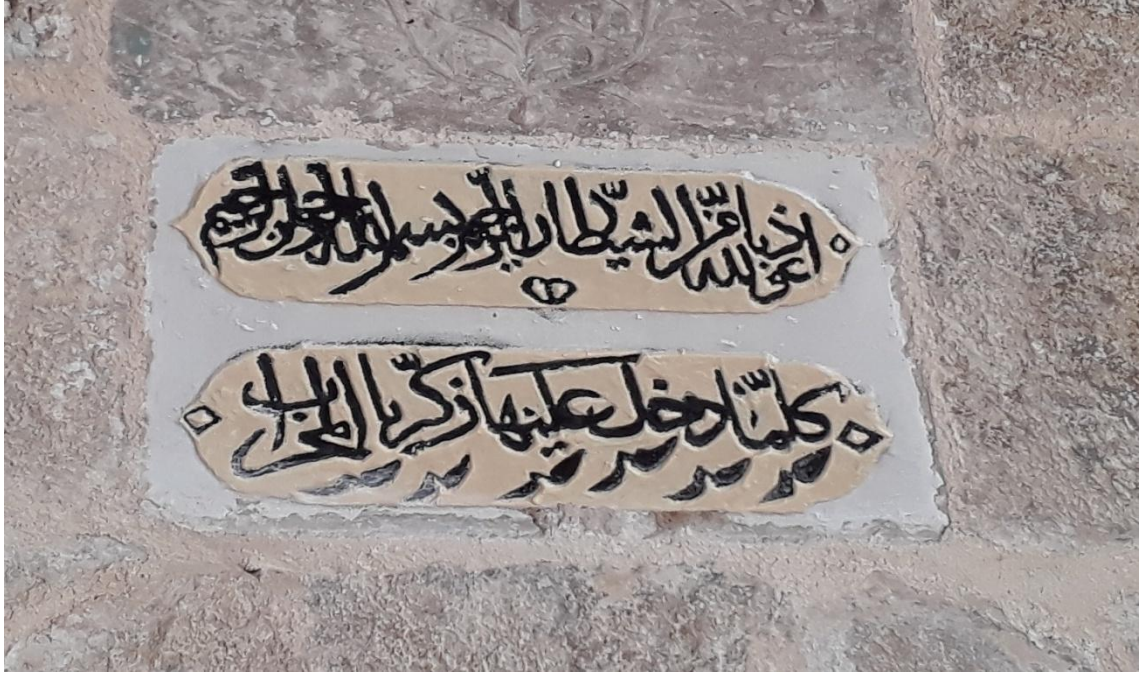
Şekil 142: Bey (Seyyid Mustafa Bey) Camii mihrabı

Şekil 143: Bey (Seyyid Mustafa Bey) Camii doğusunda yer alan hazire

Şekil 144: Bey (Seyyid Mustafa Bey) Camii giriş kapısı üzerinde yer alan kitabe

Şekil 145: Bey (Seyyid Mustafa Bey) Camii son cemaat yerinin güney duvarın yer alan kitabe

Şekil 146: Bey Çeşmesi

T. C.
BASVEKALET
KANUNLAR VE KARARLAR
Tetkik Dairesi

Karar Sayısı

4

9305

KARARNAME

Eldi :

Maraş'da mülhakadan (Alâüddeve) vakfı heyratından
(Camii kebir) in hariminden (1125-binyüz yirmibeş) metre karesi-
nin ifraz edilerek satılması hakkındaki Vakıflar Umum Müdürlüğü İdare
Meclisinin 21/6/1957 tarihli ve 251 sayılı kararıyle yapılan teklifi;
Devlet Vekâletinin 20/7/1957 tarihli ve 14747-43 sayılı yazısı üzerine,
2762 sayılı Vakıflar Kanununun 10 uncu maddesine göre, İcra Vekilleri
Heyetince 27/7 /1957 tarihinde kabul edilmiştir.

REİSİCUMHUR

[Signature]

146 39 13
18 01
871

Dosya No :

68-31

871

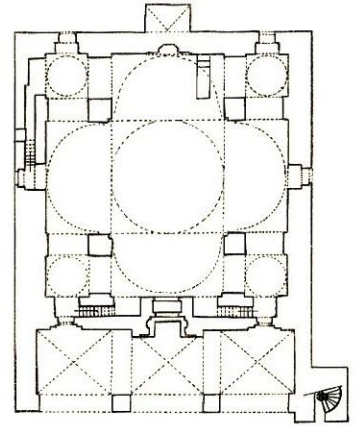
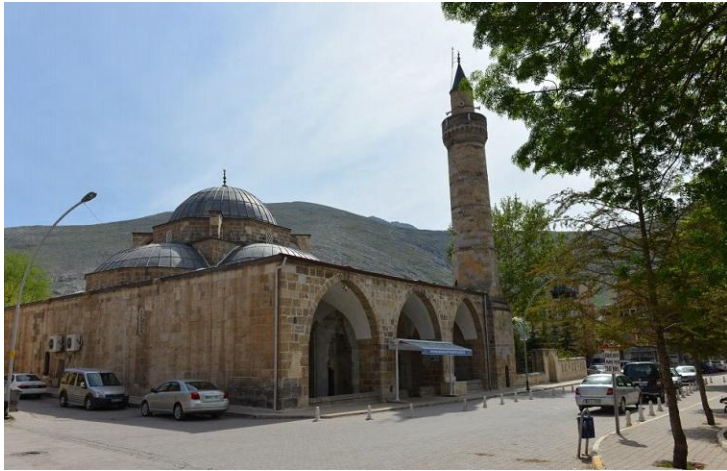
Bagvekil Devlet Vekili Devlet Vekili Devlet Vekili Devlet Vekili
Adliye Vekili Milli Müdafaa Vekili Dahiliye Vekili Hariciye Vekili Maliye Vekili
Maarif Vekili Nafıa Vekili ve Hariciye V.V. Ticaret Vekili Sıh. ve İc. Maa. Vekili Güm. ve İnh. Vekili
Ziraat Vekili Munkafat Vekili Sanayi Vekili

Şekil 147: Maraş Ulu Camii hariminden 1125 metrekarenin ifraz edilerek satılması için alınan karar. (Yer: 30-18-1-2 / 146-39-13)

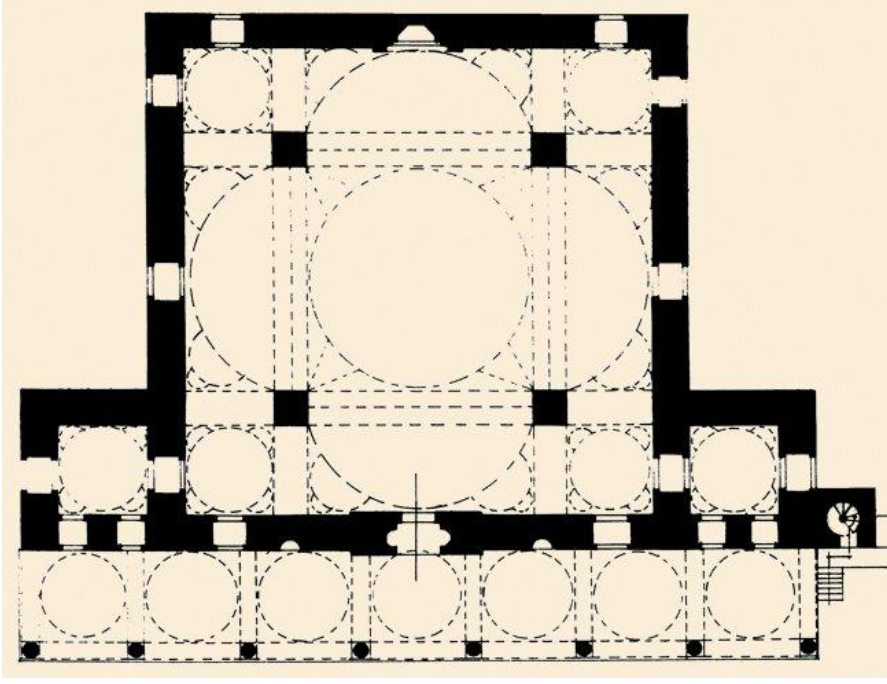

Şekil 148: Darende Ulu Camii

(http://www.mustafacambaz.com/details.php?image_id=28728)

Şekil 149: Elbistan Ulu Camii ve planı (<https://okuryazarim.com/beylikler-donemi-mimarisi/kahramanmaras-elbistan-ulu-cami/>)

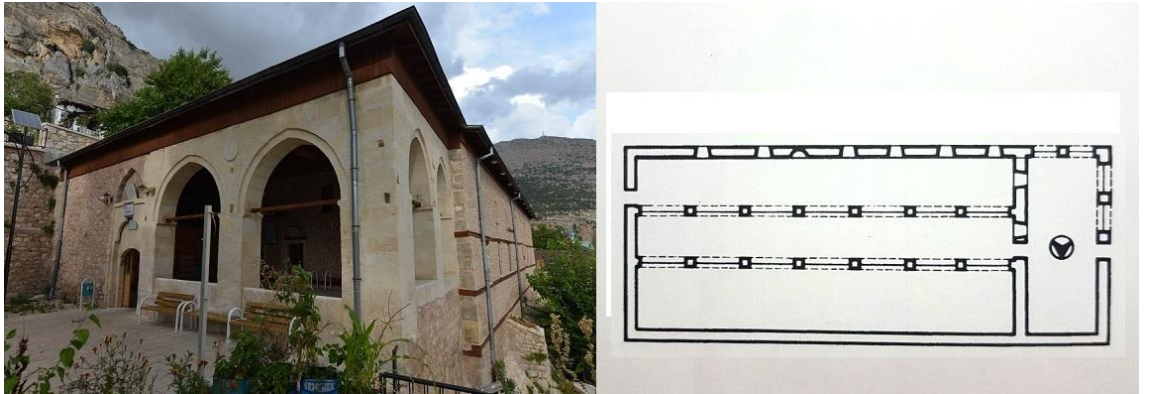
Şekil 150: Diyarbakır Fatih Paşa Camii planı (<https://islamansiklopedisi.org.tr/fatih-pasa-camii>)

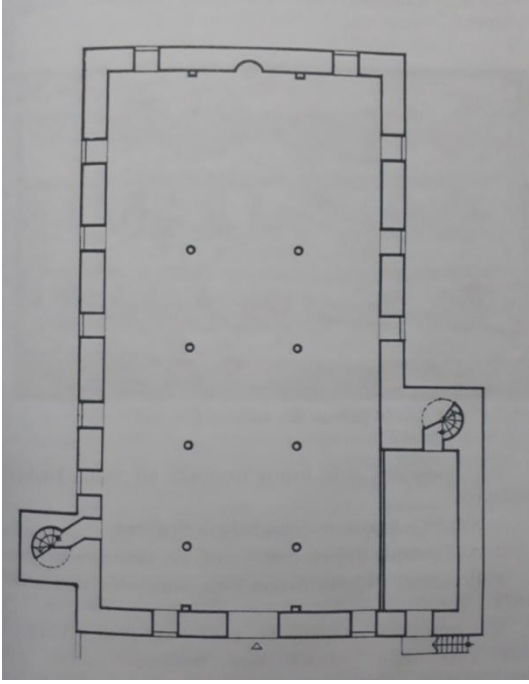
Şekil 151: Adıyaman Ulu Camii

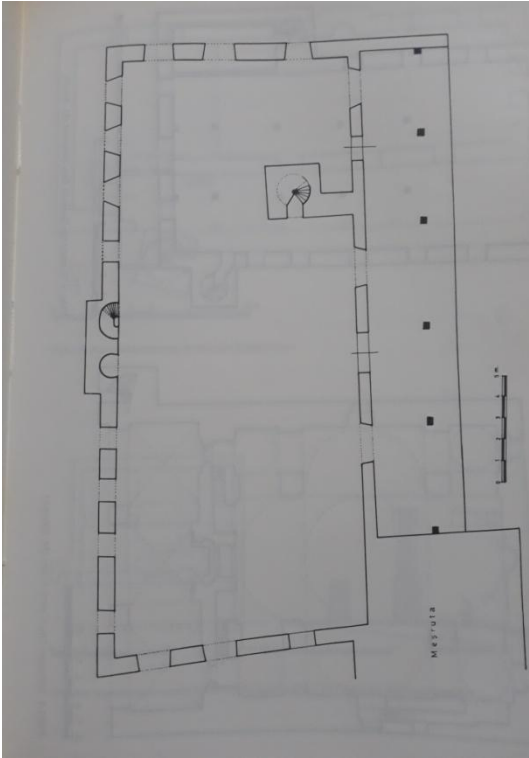
Şekil 152: Elbistan Ümmet Baba (Himmet Baba-Babaiyye) Külliyesi

Şekil 153: Ermenek Ulu Camii ve planı (<https://okuryazarim.com/wp-content/uploads/2016/12/Ermenek-Ulu-Cami.jpg>)

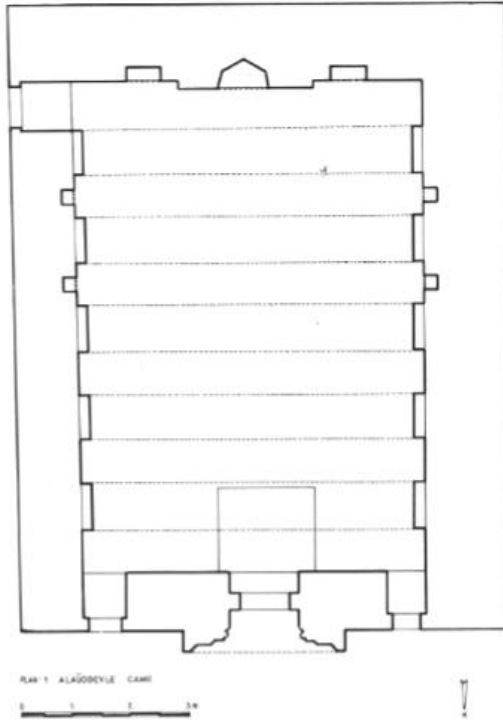
Şekil 154: Çandur Şahruh Bey Mescidi planı (H. Acun)

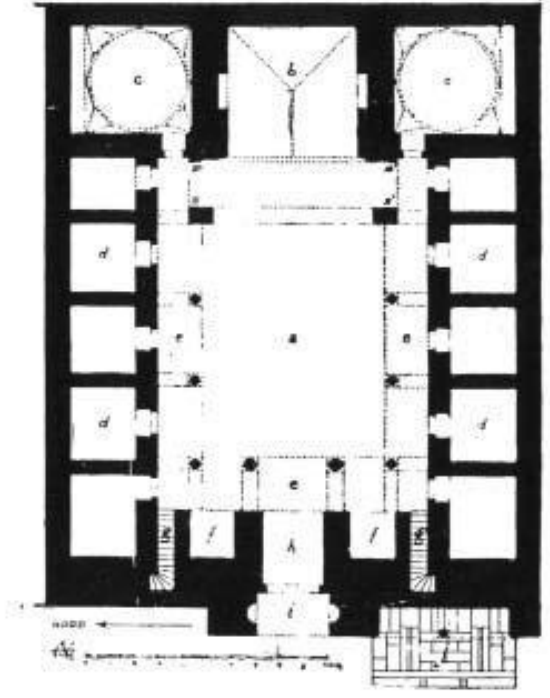
Şekil 155: Bahçe Ağca Bey Camii planı (Gündoğdu, 1986)

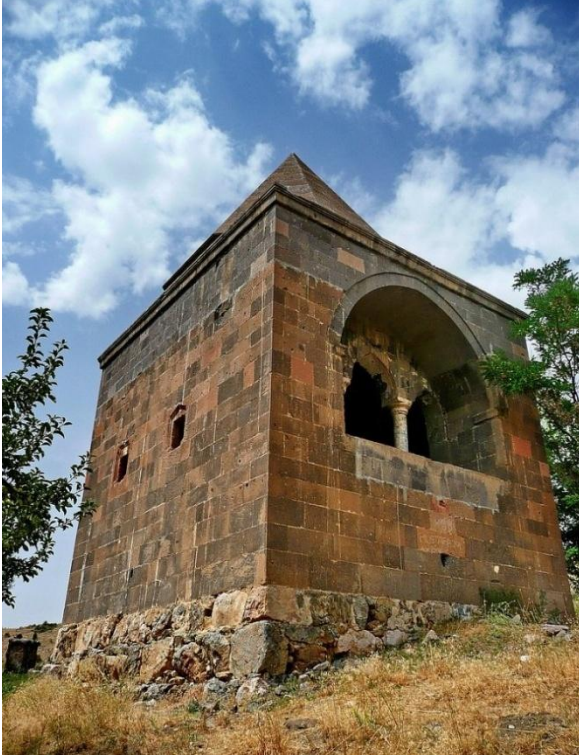
Şekil 156: Gaziantep Alaüddevle Camii güneydoğudan görünüş

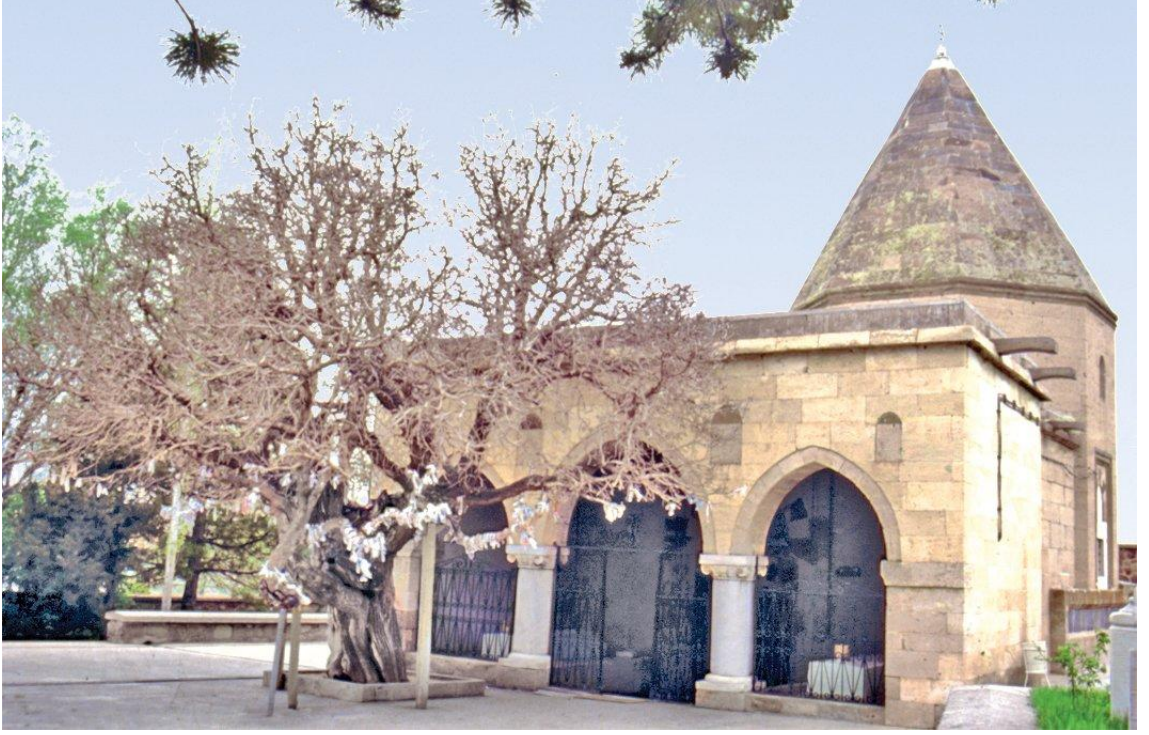
Şekil 157: Büyük Bürüngüz Alaüddevle Camii planı (M. Denктаş)

Şekil 158: Kayseri Hatuniye Medresesi planı (H. Gündoğdu)

Şekil: 159: Koçcağz Süleyman Bey Türbesi

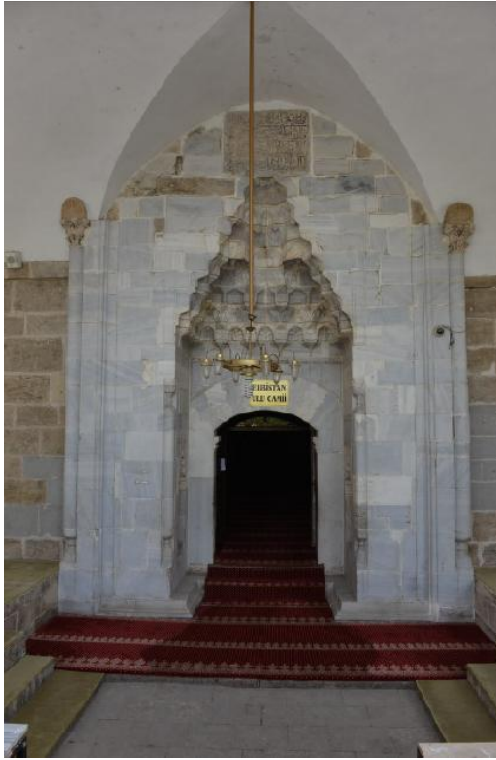
Şekil 160: Hacı Bektaş Balım Sultan Türbesi

Şekil 161: Şahruh Köprüsü

Şekil 162: Elbistan Ulu Camii harim bölümü

Şekil 163: Elbistan Ulu Camii taç kapısı

Şekil 164: Kayseri Hatuniye Medresesi taç kapısı

BURSA ULUDAĞ ÜNİVERSİTESİ

TEZ ÇOĞALTMA VE ELEKTRONİK YAYIMLAMA İZİN FORMU

Yazar Adı Soyadı	Sefa Açoğlu
Tez Adı	Kahramanmaraş İli'ndeki Dulkadiroğlu Beyliği Yapıları
Enstitü	Sosyal Bilimler
Anabilim Dalı	Sanat Tarihi
Tez Türü	Yüksek Lisans
Tez Danışman(lar)ı	Dr. Öğretim Üyesi Doğan YAVAŞ
Çoğaltma (Fotokopi Çekim) İzni Kısıtlama	☐ Patent Kısıt (2 yıl) ☐ Genel Kısıt (6 ay) ☒ Tezimin elektronik ortamda yayımlanmasına izin veriyorum.

Hazırlamış olduğum tezimin belirttiğim hususlar dikkate alınarak, fikri mülkiyet haklarım saklı kalmak üzere Bursa Uludağ Üniversitesi Kütüphane ve Dokümantasyon Daire Başkanlığı tarafından hizmete sunulmasına izin verdiğimi beyan ederim.

Tarih :04.07.2019

İmza :